

Per. A-1169
-257

TARTU RIIKLIKU ÜLIKOOLI TOIMETISED

УЧЕННЫЕ ЗАПИСКИ

ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

TRANSACTIONS OF THE TARTU STATE UNIVERSITY

ALUSTATUD 1893. a.

VIHİK 257 ВЫПУСК

ОСНОВАНЫ В 1893 Г.

KRIMINOLOOGIA-ALASEID TÖID

ТРУДЫ ПО КРИМИНОЛОГИИ

II

TARTU 1970

Р. 2. А. II
TARTU RIIKLIKU ÜLIKOOLI TOIMETISED
УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ
ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА
TRANSACTIONS OF THE TARTU STATE UNIVERSITY

ALUSTATUD 1893. a.

VIHİK 257 ВЫПУСК

ОСНОВАНЫ В 1893 Г.

KRIMINOLOOGIA-ALASEID TÖID
ТРУДЫ ПО КРИМИНОЛОГИИ
II

TARTU 1970

Käesolev kogumik sisaldab TRÜ kriminoloogia laboratooriumis igakuistel kriminoloogia-alastel ettekandehommikutel esitatud ettekandeid. Nimetatud ettekandehommikute korraldamisega alustati 1968. a. detsembris ning nad kõitsid algusest peale üldsuse tähelepanu. Seal käsitletud küsimuste ring pakub peale juristide huvi ka muude distsipliinide - sotsioloogia, pedagoogika, psühholoogia jt. - esindajatele. Elukõige on ettekandehommikud loomulikult mõeldud juristidele - teadlastele ja praktikutele, kes tegelevad kuritegevusvastase võitlusega - , kuid samuti ka õigusteaduskonna üliõpilastele. Arvestades peetud ettekannete kõrget teoreetilist taset ning nendes üldistatud vabariiklikku kriminoloogilist algmaterjali, on nende avaldamine eri väljaandena õigustatud.

Kriminoloogia-alased ettekandehommikud toimuvad ka käesoleval õppeaastal. TRÜ kriminoloogia laboratooriumil on kavatsus ka edaspidi avaldada esitatavaid ettekandeid kriminoloogia-alaseis kogumikes.

Palju tänu autoritele, kes oma ettekandeid on trükiks redigeerinud.

Tartus

15. detsembril 1969

I. R e b a n e
õigusteaduse doktor,
professori kt., TRÜ
kriminoloogia laboratooriumi teaduslik
juhendaja

**KRIMINOLOOGIA JA SOTSIOLOOGIA KOOSTÖÖST ISIKSUSE
UURIMISEL NING MÕNINGAID ÕIGUS-FILOSOFILISI
KÜSIMUSI***

M. T i t m a

Filosoofiakandidaat

TRÜ kommunistliku kasvatuse uurimise laboratoorium

I. Sotsioloogia ja kriminoloogia uurimise objekt

Sotsiaalne elu on mõeldav vaid teatud ühtses terviklikus süsteemis, mida nimetame ühiskonnaks. K. Marxi sõnade järgi toodetakse selle terviku rasmides inimeste poolt iseend, materiaalseid väärtusi ja ühiskondlike suhete vorme.¹ Nimetatud tootmisprotsessis aga muutub ühiskond pidevalt, haarates endasse üha enam mitteelavat ja organiseerudes järjest suuremal määral ühtseks tervikuks. Järelikult on ühiskond elav süsteem, mis taastoodab iseennast. Nimetatud taastootmine toimub kultuuri vahendusel, s. t. puhtalt sotsiaalse mehhanismi kaudu. Seejuures on arengu üheks suunaks järjest sügavam ja ulatuslikum kontroll iseenda muutmise protsessi üle. Sotsialistlikus ühiskonnas seatakse eesmärgiks teadlikult reguleerida ühiskondlike suhete muutumist. Selle poolest erinebki sotsialistlik ühiskond kvalitatiivselt ühiskonna eelnenud arengustaadiumidest, kus progress oli stiihiline. Teadlik regulatsioon eeldab aga, et küllalt sügavalt tuntaks ühiskonda ennast.

* 22. detsembril 1968 peetud ettekanne.

¹ Vt. K. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 3, стр. 11-78.

Ühiskonna teadliku juhtimise seisukohalt on esmane tähtsus ühiskondlike suhete regulaatorite tundmisel. Vaideldamatult on ühiskonna funktsioneerimise seisukohalt nende hulgas määrav tähtsus materiaalse tootmise ning üldse ühiskondlikku olemisse kuuluvate ühiskondlike suhete regulaatoritel. Kuid nende hulka kuulub kahtlemata ka kehtiv õiguskord. Et kõiki neid regulaatoreid sihipäraselt kasutada, seda enam aga regulatsiooni mehhanismi muuta, on vajalikud sellekohased teadmised. Need kuuluvad ühiskondliku teadvuse valdkonda ning on samuti ühiskondlike suhete erilaadilised regulaatorid.

Ühiskondliku teadvuse valdkonda kuuluvad regulaatorid tervikuna on suhteliselt iseseisvad ning sõltumatud ühiskondliku olemise sfääri kuuluvatest regulaatoritest, kuid nad avaldavad tagasimõju ühiskondlikule olemisele. Seega on väärt mõista neid üksnes ühiskondliku olemise peegeldusena. Nende toimet tuleb näha ka ühiskonna kui terviku funktsioneerimisele.² Eriti suur on aga vaimsete regulaatorite osa üksiku indiviidi käitumise juhtimisel.³

Ühiskondliku teadvuse valdkonda kuuluvate ühiskondlike suhete regulaatorite ehk vaimsete regulaatorite osatähtsus kasvab sotsialistlikus ühiskonnas veelgi, sest inimeste käitumist ei piira nüüd enam otseselt primaarsete vajaduste rahuldamine. Inimeste käitumist suunavad sotsialistlikus ühiskonnas vaimsed regulaatorid. Inimese vaba tahte sfäär (võimalus talitada oma äranägemise järgi) laieneb siin pidevalt.⁴ Normaalse arengu juures kaasneb vaba tahte suurenemisega ka tahtevabaduse (võime teha asjatundlikke otsustusi) kasv. Just disproportsioon inimese vaba tahte sfääri ja tema tahtevabaduse vahel kutsub noorsoo hulgas eelkõige esile suuremaid

² Vt. lähemalt М.А.Левада. Сознание и управление в общественных процессах. - "Вопросы философии", 1966, № 5, стр. 62-73.

³ Vt. И.С.Кон. Социология личности. М., 1967.

⁴ Vt. К.Маркс и Ф.Энгельс. Соч., т. 3, стр. 32.

kõrvalekaldumisi kehtivatest ühiselureeglitest ja seega loob võimaluse ka kuritegevuse levimiseks noorsoo hulgas. Poola sotsioloog S. Lem iseloomustab seda olukorda väga tabavalt: "Noorte inimeste märkimisväärsel grupile, keda ei ole veel õpetatud kultuuri olemasolevate stereotüüpide järgi käituma, anti võimalus oma käitumist improviseerida; neile muutusid kättesaadavaks odavamargilised, kuigi ajaloolise päritoluga näidised; reaalse elu kohustused ei reguleerinud enam midagi ja tulemuseks oli uskumatult veider segapuder... (kerge on kasvatada habe, hoolitseda lokiide eest, kuigi oled mees, lamada joomingu ajal, riietuda mingisugusesse tuunikasse, tarvitada narkootikume, luua jõuke ja tegelikult hulga raskem ilma mingisuguse LSD-ta anduda müstilistesse kujutlustesse, kanda soomusrüüd, olla osavürst jne.). Räägitakse, et eetilised kaalutlused keelavad sotsioloogilised ja kultuurilised eksperimendid inimestega; seekord sooritati eksperiment aga nii kogemata, et seda isegi ei märgatud."⁵

Vaimsete regulaatorite alahindamine võib tekitada tõsiseid disfunktsioone ühiskonna arengus. Stabiliseerida seda arengut, eriti aga juhtida inimese käitumist, on võimalik vaid teatavate vaimsete regulaatorite abil. Vaimsete kultuuristandardite - antud ühiskonnas levinud ja viimasele omaste käitumisetalonide osa ühiskondlike suhete regulaatorite seas kasvab pealegi pidevalt ja ühiskonna arengu teataval tasemel võivad nad muutuda otsustavaks viimase edasise arengu seisukohalt. Kultuuristandardid ongi ühiskonna ja ka indiviidi funktsioneerimise põhilised regulaatorid, mille abil on võimalik süsteemi juhtida ja selle seisundit tasakaalustada. Kui inimene, kes on sotsiaalne olend, ei ole võimeline omandama teatavaid kultuuristandardeid, ei ole ta ka suuteline eksisteerima iseseisvalt ja jurisprudents käsitleb teda süüdimatuna.

⁵ С.Лем. Модель культуры. - "Вопросы философии", 1969, № 8, стр. 56-57.

Peale teadmiste kui tegelikult adekvaatselt peegeldavate kultuuristandardite reguleerivad ühiskonna ja indiviidi funktsioneerimist ka normid ja väärtused.⁶ Väärtus on säärane kultuuritähenduslik soovitatav standard, mis kuulub indiviidi, sotsiaalse grupi, klassi jne. teadvuse struktuuri ning on nende käitumise regulaator. Niisugused standardid võivad olla väga abstraktsed. Nii oli Ameerika ühiskonnas selliseks väärtuseks pikka aega "self made man" kultus. Nimetatud väärtusel oli kompleksne iseloom ja temale orienteeriski kodanlus kapitalistliku ühiskonna liikmeid. Siit tulenes ühtlasi vastav ellusuhtumine, mis tüüpilisel kujul esines näiteks Thomas Edisonil. Tema kogu leiutaja- ja teadlasetegevus oli vaid iseendast mehe tegemise (kapitali kogumise) kõrvalprodukt. Iseenesest sisaldab niisugune kompleksne väärtus arvukalt teisigi väärtusi. Sotsialistlikus ühiskonnas on kompleksseteks kultuuristandarditeks näiteks kommunismi ülesehitamine ja isiksuse igakülgne arendamine. Ühiskonna teadlikuks juhtumiseks ei piisa siiski ilmselt nendest. Edukaks juhtimiseks on vaja:

a) ühiskonna põhiväärtused viia ühtsesse süsteemi, nii et nende baasil saaks kujuneda ka regulaatorite süsteem, mis tagaks kommunistliku ühiskonna eksisteerimise (see on isegi tähtsam kui esemete külluse loomine). Samuti on vaja igakülgselt määratleda iga standardi tähtsus antud süsteemis, kuna iga üksiku standardi toime avaldab mõju süsteemile tervikuna. Ühtlasi tuleb määratleda standardi toime tegelik resultaat. Ühiskonna juhtimise seisukohalt on eriti tähtis standardi reguleeriva funktsiooni määratlemine, kuna standard on etalon, millele vastavalt käituvad inimesed ja kujunevad ühiskondlikud suhted.

Väärtusi tuleb eristada olenevalt sellest, kas nende kandjaks on indiviid, väike grupp, sotsiaalne grupp, rahvus,

⁶ Vt. Проблема ценности в философии. М., 1966;
О.Г.Дробницкий. Мир оживших предметов. М., 1967;
В.П.Тугаринов. Теория ценностей в марксизме. Л., 1968.

ususekt, klass vms. Teatav nähtus, käitumisprintsip jne., mis on väärtuseks ühele, võib olla täiesti tähtsusetu teise jaoks. Nii võib noorukile olla väärtuseks nihilistlikult üleolev suhtumine ümbritsevasse, mis ei tähenda aga, et see oleks väärtuseks noorsoole kui sotsiaalsele grupile. Või vastupidi, kui noorsoole tervikuna on omane inimese isiksuse austamine, siis see ei tähenda, et noorele huligaanile oleks omane sama väärtus;

b) uurida väljakujunenud olukorda ja eelnevat ühiskondlikku arengut. See võimaldab täpsemalt määratleda ka ühiskondliku ideaali erinevaid komponente ja nende tähtsust. Näiteks ei konstrueerita sotsialismi ideaali väljaspool sotsiaalsel tegelikkust, vaid see ekstrapoleeritakse ühiskonna eelnevast arenguprotsessist. Sotsiaalse tegelikkuse tundmine võimaldab omakorda seda teadlikult muuta, kusjuures nähakse ette ka selle muutmise resultaat. Ühiskondlikke suhteid muudetakse nende regulaatorite ümberkujundamise abil. See eeldab aga ühtede või teiste standardite omandamise astme väljaselgitamist, kuna see aste võib olla väga erinev:

- inimesed võivad mingist standardist mõningal määral teadlikud olla;

inimesed saavad antud standardi mõttest aru;

inimesed usuvad antud standardisse;

antud standard on inimese käitumise ja ühiskondlike suhete regulaator;

standard on internaliseeritud⁷ isiksuse struktuuris ja ühiskonna organisatsioonis ning reguleerib spontaanselt inimese käitumist ja ühiskondlikke suhteid;

c) lähtudes eeltoodust on võimalik välja töötada ühiskonnaelu regulaatorite muutmise teaduslikult põhjendatud

⁷ Internaliseerimine on teatud vaimse standardi selline omandamine, et viimane muutub isiksuse psüühilise struktuuri elemendiks ning moodustab selle immanentse osa.

programm. Niisuguse programmi alusel saab ühiskonda teadlikult juhtida, kuna see programm on kooskõlas ühiskondlike suhete muutmise mehhanismiga. Sellepärast ongi edukas praktiline tegevus nimetatud programmi alusel võimalik.

Ühiskonna kui terviku arenemise vajadustest lähtudes püüab sotsioloogia üks haru tegelda eelkõige punktides b ja c tähendatud ülesannetega, kuna punktis a näidatud ülesandeid käsitleb ta vaid osaliselt. Uurides sotsiaalset tegelikkust, sealhulgas ka indiviidi poolt ühtede või teiste kultuuristandardite omandamise astet ja käitumist vastavalt nendele standarditele, määrab sotsioloog kindlaks nimetatud standardite esinemise sageduse elanikkonna erinevate gruppide juures. Samuti selgitab ta ühe või teise standardi funktsiooni sotsialistlikus ühiskonnas. Just siin puutub sotsioloogia see haru kriminoloogiaga kokku.

Marksismi-leninismiga mitte kooskõlas olevad kultuuri-standardid võivad tingida ühiskonnas kommunistlike suhete kujunemist mittesoodustavat või isegi sotsialistlikele ühiselureeglitele mittevastavat käitumist. Kuid ühtlasi toimivad meie ühiskonnas ka kommunistlikke suhteid kujundavad kultuuristandardid. Kõiki neid uuribki sotsioloogia. On aga tegemist käitumisega, mis on ühiskonnaohtlik ning karistatav kriminaalkorras, siis jäävad sotsioloogilise uurimise raamid kitsaks. Siin osutuvad vajalikuks kriminoloogilised uurimised. Nende objektiks on kriminaalkorras karistatava ühiskonnaohtliku, s. t. kuritegeliku käitumise põhjused. Nende hulgas on olulisem kurjategija isiksuse vääramine - ühiskonnaohtlikku käitumist esilekutsuvate etalonide omandamine.

Siin puutuvadki sotsioloogia ja kriminoloogia uurimisvaldkonnad tihedalt kokku. Mõlemad uurivad vaimseid regulaatoreid ja käitumist, mida need esile kutsuvad.⁸ Seejuures uurivad sotsioloogid eelkõige kultuuristandardeid, mis

⁸ Vt. inimese uurimisest lähemalt Б.Г. АНДРИЕВ. Человек как предмет познания. М., 1968.

tagavad inimese funktsioneerimise, s. t. käitumise, mis vastab ühiselu reeglitele, kriminoloogid aga käitumise neid etalone, mis tingivad disfunktsioone ühiskonnas, s. t. ühiskonnaohtlikku käitumist. Koostöö selles valdkonnas annab sotsioloogile:

- võimaluse täpsemini kindlaks määrata ühe või teise käitumise etaloni tähtsust ja funktsioone sotsialistlikus ühiskonnas;

tuginedes andmetele ühe või teise standardi tähtsuse ja leviku kohta võimaldavad kriminoloogia andmed sotsioloogil paremini välja selgitada ka standardite muutmise mehhanismi ja õigemini ette näha tuleviku standardeid.

Kriminoloogile on ühise uurimistöö eelised järgmised:

- võimalus tuvastada isiksuse vääristused, mis põhjustavad ühiskonnaohtlikku käitumist. Teadmata, millised on ühiskonna käitumise standardid üldse, kuna vaadeldakse kurjategijaid, ei saa ka selgust küsimuses, mille poolest kurjategijate käitumisetalonid erinevad esimestest ning millised on vääristused isiksuse struktuuris;

andmed ühiselu reeglitega kooskõlas olevat käitumist tingivate regulaatorite tähtsuse ja leviku kohta võimaldavad välja töötada ühiskonnaohtlikku käitumist esilekutsuvate etalonide levikut ja edasilandmist takistavaid abinõusid ning nende etalonide ümberkujundamise ja teistega asendamise mehhanismi, mis ongi kriminoloogide põhiülesandeks.

Positiivsete tulemusteni jõudmine on aga võimalik ainult ühtse uurimismetoodika ja -tehnika⁹ rakendamise korral. Just selle poole püüdlevadki uurimused, mida praegu kriminoloogia laboratoorium ja kommunistliku kasvatuse laboratoorium ühiselt teevad.

⁹ Metoodika ja tehnika probleemide kohta vt. lähemalt В.А. Ядов. Методология и процедуры социологических исследований. Тарту, 1968; Количественные методы в социологии. М., 1966.

II. Kriminoloogia laboratooriumi ja kommunistliku kasvatuse uurimise laboratooriumi ü h i s e uurimisprogrammi mõningaid aspekte

1. Uurimisprobleem

Kommunistliku kasvatuse uurimise laboratooriumi töö üks suundi on elukutsevaliku aluseks olevate kriteeriumide uurimine.¹⁰ Arvestades seniste sotsioloogiliste uurimuste tulemusi, võib väita, et sotsialistlikus ühiskonnas on elukutse valimise aluseks eelkõige elukutseväärtused ja nende kaudu toimivad eluorientatsioonid.¹¹ Seega on ka uuritavateks kultuuristandarditeks eluorientatsioonid ja elukutseväärtused. Need etalonid määravad inimese käitumise töösuhetes, s. t. kõige tähtsamates suhetes, millesse inimene sotsialistlikus ühiskonnas astub. Ja on ilmne, et just selles osas peaks kurjategijate enamiku puhul tegemist olema ka väärtustega isiksuse struktuuris. Järelikult ei ole ka hilisem profülaktiline töö mõeldav kurjategijate eluorientatsioonide ning elukutseväärtuste uurimiseta.

Eluorientatsiooniks nimetatakse teatavat ühtset väärtussüsteemi, mille toimel inimene eelistab säärast tegevussfääri, kus ta tunneb enda isiksust kõige enam avalduvat. Nimetatud orientatsioon suunab tema käitumist ja aktiivsust kõige üldisemal kujul. Seejuures võib inimene orienteeruda väga erinevatele tegevussfääridele: elukutsele, perekonnale, väikesele grupile, hobbyle, ühiskondlikule tegevusele, "eneserahuldusele" jm. Missuguse täht-

¹⁰ Vt. М.Х.Титма. Ценности, влияющие на выбор профессии. - "Вопросы философии", 1969, № 4, стр. 52-61.

¹¹ Vt. В.В.Водзинская. Выбор профессии как социальная проблема. Автореферат дисс. на соискание ученой степени канд. философских наук. Л., 1968; Жизненные планы молодежи. Свердловск, 1966; В.Н.Шубкин. Выбор профессии в условиях строительства коммунизма. - "Вопросы философии", 1964, № 8, стр. 57-70.

suse annab ta oma subjektiivses maailmas ühele või teisele tegevusele, sellest sõltub enamikul juhtudel selle tegevuse osakaal tema elus. Rida uuriajaid seostab näiteks inimese kutsetöö edukuse otseselt orienteerumisega elukutsele või perekonnale.¹² On tõenäoline, et orienteerumine teatavale tegevussfäärile loob eelsoodumuse ka mõningate kuritegude toimepanemiseks. Järelikult peaksid kurjategijategi hulgas prevaleerima teatavad eluorientatsioonid. Esi- algsed uurimistulemused kinnitavad tõepoolest, et Eesti NSV kinnipidamiskohtades 1968. a. viibinud 300 noorel kurjategijal on teistest noortest erinevad eluorientatsioonid. Sü- gavamad uurimused annavad aga siingi kahtlemata hoopis rep- resentatiivsemaid tulemusi, mille baasil oleks võimalik tea- tavate kuritegude profülaktika.

Elukutseväärtsused reguleerivad ini- mese käitumist kutsetegevuse sfääris. Need väärtused kuju- nevad kutsetegevuse erinevate aspektide baasil ja jagunevad nelja rühma:

- elukutseväärtsused, mis on seotud enese avaldamise- ga kutsetegevuse sfääris;
- elukutseväärtsused, mis baseeruvad kutsetegevuse eest ühiskonnalt saadaval hüvitusel;
- kutsetegevuse spetsiifilised aspektid, mida ini- mene hindab väärtustena;
- kõrgemat järku väärtused, mida ühiskonnas kasuta- takse selleks, et kujundada inimese suhtumist töös- se.

Kahe laboratooriumi ühiseks uurimisprobleemiks on kuju- nenud eespool käsitletud vaimsed regulaatorid. Selle problee-

¹² N. Anderson. Work and Leisure. London, 1965, pp.145, 27; D.C. McClelland, A.L. Baldwin, U. Brofiebrenner, F.L. Strodt- beck. Talent and Society. Princeton, New Jersey, Toronto, London, N.Y., 1958, pp. 149-174. E. Ginzberg and ass. Occu- pational Choice. N.Y., 1966, pp. 185-230.

mi lahendamiseks koostatigi noorte kurjategijate uurimise programm, mille alusel üliõpilased E. Raska ja P. Rivis intervjuerisid enam kui 300 Eesti NSV kinnipidamiskohtades viibivat noort kurjategijat.

2. Uurimise objektid

Ühiste uurimisprogrammide puhul on väga oluline, et uuritavad massiivid oleksid võrreldavad. Mis puutub kommunistliku kasvatus uurimise laboratooriumisse, siis tegeldakse selles kahe omavahel seotud uurimisobjektiga.¹³

Üheks uurimisobjektiks on 1966. a. Eesti NSV eesti õppekeeleaga keskkooli lõpetajad, arvult 2260 isikut. Selgitatakse nende väärtuselist orientatsioonide transformeerumist elukutsevaliku protsessis.

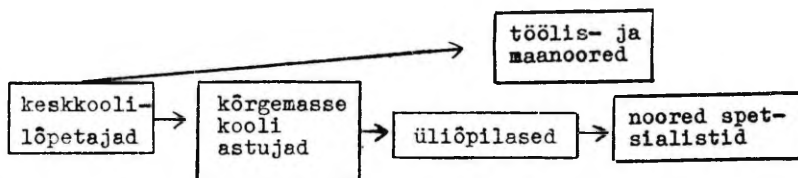
1966. a. uuriti neid noori vahetult enne keskkooli lõpetamist, 1969. a. aga juba edasises õppeprotsessis (üliõpilastena) või vahetult tootmistööl (maanoorte ja töölisnoortena). 1973. a. uuritakse samu noori tootmistööl (töölisnoorte, maanoorte ja noorte spetsialistidena). Nii saadakse andmed elukutsevaliku protsessi (elutee) erisustest tulenevate väärtuselist orientatsioonide transformeerumisele.

Teiseks uurimisobjektiks on noorte mitmesugused erinevad kategooriad:

- keskkoolilõpetajad (1966. a. - 2260 isikut);
- kõrgemasse kooli astujad (1969. a.);
- üliõpilased (1969. a. - 1747 isikut);
- maanoored ja töölisnoored (1969. a.);
- noored spetsialistid (1973. a.).

¹³ Vt. lähemalt M.Титма. Техника проведения конкретно-социологического исследования проблемы выбора профессии. - Сборник научных трудов Эстонской сельскохозяйственной академии. Труды по философии, Вып. 2 (54). Тарту, 1967, стр. 80-100.

Nende noorte uurimise alusel võib saada kujutluse sellest, milliseid väärtusi omandavad noored spetsiaalsete kasvatuslikkude organite (perefond, lasteasutused, kool jne.) kaudu ja milliseid korrektiive teeb nendesse väärtustesse tegelik elu, olenevalt sellest, missugusesse sotsiaalsesse gruppi satub noor sotsiaalse mobiilsuse tulemusena. Tinglikult võiks uuritavad rühmad elutegelikkuse mõju poolest väärtuselistele orientatsioonidele reastada järgnevalt:

Kultuuristandardid, mis soodustavad kommunistlike suhete kujunemist, peaksid tervikuna olema kõige enam kehas-
 tunud keskkoolilõpetajate käitumise regulaatorites, kuna viimased on kasvatusüsteemi toime produktiks. Sotsialiseerumisprotsessis¹⁴ annavad ju kasvatusorganid (kool, lasteasutused, noorsoo-organisatsioonid jne.) meil edasi väärtusi, mida sotsialistlik ühiskond püüab kultuuri standarditena kinnistada. Seega peaksid need standardid toimima kõige tugevamini just keskkoolilõpetajate käitumise etalonidena.

Need sotsialiseerumisprotsessi esimeses staadiumis saadud käitumisetalonid kujundab aga sotsiaalne tegelikkus ümber ja seega peaksid töölis- ja maanoorte käitumise regulaatorid vastama juba sotsialistliku ühiskonna hilisema arengutipu kultuuristandarditele. Töölis- ja maanoorte põhjal saabki võimalikuks järeldusi teha nende väärtuselistele orientatsioonide kohta, mis tegelikult reguleerivad noorte käitumist sotsialistlikus ühiskonnas, samuti ka nende kultuuristandardite muutumise suuna kohta.

¹⁴ Sotsialiseerumise all mõeldakse siin isiksuse kujunemise protsessi. Lähemalt vt. Социология в СССР. Т. II, М., 1965, стр. 497.

Noorte üldtähendatud rühmade uurimisel saadud andmeid võib kõrvutada n o o r t e kurjategijate vaatlemise tulemustega, kuna kurjategijate vanemate vanuserühmade käitumisetalonid ei ole siin võrdlusmaterjalina kasutatavad. Vanemate vanuserühmade juures ilmneb peale kuritegelikku käitumist tingivatest käitumisetalonidest tuleneva eripära veel ka eaga seotud spetsiifika käitumise regulatoorides.

Uurides kurjategijate käitumisetalone, tuleb arvestada, et kurjategijad ei moodusta ühtset gruppi. Järelikult tuleb ka väärtuseliste orientatsioonide uurimisel kurjategijaid diferentseerida ja nimelt sõltuvalt toimepandud ühiskondliku teo ja selle motiivide eripärast. Nii on näiteks erinevad majandusalaste ja isikuvastaste kuritegude iseloom ja nende toimepanemise motiivid. Erinev on ka neid kuritegusid toimepannud isikute kujutlus mitmesugustest väärtustest. Seepärast tulebki kurjategijate, sealhulgas noorte kurjategijate uurimise objektiks valida nende hulgast omandatud käitumisetalonide poolest homogeensed grupid. Eelnevast lähtudes valitigi 1968. a. empiiriliseks uurimiseks noored (18 - 25 aasta vanused) kurjategijad, kes olid toime pannud isikuvastaseid kuritegusid või huligaansuse. Võrreldes noorte kurjategijate uurimisel saadud andmeid noorte muude kategooriate kohta kogutud empiirilise materjaliga, on võimalik tuvastada noorte kurjategijate gruppide juures väärtused isiksuse struktuuris (eluorientatsioonis ja elukutseväärtustes).

Siiski tuleb säärase võrdluse puhul silmas pidada, et teatava eluorientatsiooni omandamine ei tingi iga kord ühiskonnaohtlikku käitumist ning kui pole toime pandud kuritegu, ei saa kedagi lugeda kurjategijaks.¹⁵ Teiselt poolt aga ei välista kuriteo toimepanemise fakt võimalust võrrelda kur-

¹⁵ Seega ei saa nõustuda ameerika kriminoloogidega, kes seda õiguslikku kriteeriumi ei arvesta. Vt. näiteks T. Sellini artiklit kogumikus Социология преступности. М., 1966, стр. 27-38.

jategijaid muude kodanikkudega, kuna kurjategijate ja ühiskonna muude liikmete vahel ei ole alati ületamatut barjääri.¹⁶ Siin on mõeldavad ka mitmesugused üleminekuastmed. Võrdleva uurimuse abil on aga võimalik kindlaks teha need muutused käitumisetalonides, mis lõppkokkuvõttes võivad tingida indiviidi poolt kuriteo toimepanemise.

3. Uurimise ülesanded

Kõnesoleva võrdleva uurimise ülesanded võivad olla mitmesugused:

- noorte erinevate gruppide eluorientatsioonide ning seega ka noorte kurjategijate isiksuse struktuuris toimunud väärtuste tuvastamine;
tegeliku käitumise ja eluorientatsioonide vahelise seose väljaselgitamine ning ühtlasi nende eluorientatsioonide kindlakstegemine, mis soodustavad kuritegelikku käitumist;
eluorientatsioonides võimalikest üleminekutest ja seega ka kuritegevuse profülaktika mehhanismist pildi saamine;
noorte erinevate rühmade elukutseväärtustes ning seega ka noorte kurjategijate elukutsesse ja töösse suhtumise erisustes selgusele jõudmine võrreldes noorte muude rühmadega;
säärase käitumisetalonide kindlakstegemine, mida isik peab elukutseväärtuseks ja mis soodustab teatavaliiigilist kuritegelikku käitumist;
elukutseväärtustevaheliste seoste määratlemine olenevalt käitumisest, mida nad tingivad selleks, et tõhustada kuritegevusvastast võitlust, eeskätt aga teadlikult parandada noorte kurjategijate väärtusstruktuuri.

¹⁶ Just niisuguse barjääri aga püstitavadki mõningad kriminoloogid. Vt. P. Tappani artiklit kogumikus Социология преступности. М., 1966, стр. 60-74.

Need on vaid kõige üldisemad ülesanded, mis on lahen-
datavad ühise uurimisprogrammi alusel. Siia võiks lisandu-
da ka teatavad väärtuselist orientatsiooni kujundatavate te-
gurite uurimine, selle alusel saaks tuvastada noore kurjate-
gija isiksuse struktuuris ~~väärtuste~~ tekkimise mehhanismi ning
alustada kuritegevuse profülaktikat juba esimeste ohtlikkude
sümptomide ilmnemisel.

III. Mõningaid õigusfilosoofilisi järeldusi

Määratlenud vaimsed regulaatorid, mis soodustavad kuri-
tegelikku käitumist, ja tuvastanud mehhanismi, mille abil
saab nad asendada sotsialismile omaste kultuuristandardite-
ga, osutub võimalikuks kuritegevuse efektiivne profülaktika
ning küllaldase informatsiooni saamine antud olukorras opti-
maalsete kriminaalõiguse- ja -protsessinormide kehtestamiseks.
Näiteks ühiskondlik käendus on täiesti kooskõlas sotsialismi
printsipiidega, kuna ta lähtub põhimõttest, et inimest kasva-
tab kollektiiv. Tundes aga tegelikku olukorda tehaste kollek-
tiivides, kus ligi üks kolmandik töölisi vahetab aasta jook-
sul oma töökohta, peab jõudma järeldusele, et selle kasvatus-
vahendi efektiivsus on käesoleval ajal väike.

Kriminaalõigus ja -protsess ei näe eesmärki a i n u l t
selles, et elimineerida teatavat ühiskonnaohtlikku käitumist
(näiteks Nõukogudevastast propagandat). Nad püüavad sinnapoo-
le, et saavutataks olukord, kus ühiskonnaohtlikke tegusid ei
pandaks toime ka siis, kui need teod ei olekski kriminaalsea-
duses kuritegudeks ning järelikult kriminaalkorras karistata-
vaks tunnistatud. Kriminaalseadust ei saa sellepärast käsit-
leda üksnes keeluna, vaid ta peab ühtlasi kujundama kommunist-
likule ühiskonnale adekvaatset käitumist. Õigusnormi ülesan-
deks on elimineerida isiksuse struktuuri väärtused, s. t.

likvideerida kuritegeliku või kommunistliku ühiselu reeglitega vastuolus olevaid tegusid tingivate käitumisetalonnide levik. Selles peakski seisnema kriminaalõiguse üldpreventiivne toime laiemas tähenduses. Eripreventsiiooni tulemuseks peaks aga olema peale loobumise ühiskonnaotlikust käitumisest karistuse ähvardusel ka kuriteo toimepanemist tingivate sisemiste käitumisregulaatorite asendamine selliste väärtustega, mis kuriteo toimepanemist tagasi hoiavad. Seega pakub kriminoloogia vastavat empiirilist materjali teaduslikult põhjendatud kriminaalõigusliku (osalt ka riigioigusliku) normistiku väljatöötamiseks.

Järelikult annab kriminoloogia seaduseandjale informatsiooni selle kohta, kuidas norm faktiliselt muudab ühiskondlikke suhteid ja inimeste käitumist ning kuidas seaduseandja tahe tegelikult realiseerub. Õeldust tingituna osutub seaduseandjal võimalikuks teaduslikult põhjendatult korrigeerida normi nii, et see adekvaatsemalt peegeldaks valitseva klassi tahet. Nõukogude kriminoloogial ja õigusteadusel on säärased ülesanded eelkõige seetõttu, et õigus sotsialistlikus ühiskonnas ja klassiühiskonnas on kvaliteetselt erinev.

Klassiühiskonnas on õigus valitseva klassi tahte väljendus. Seaduseandja taotleb subjektiivselt (iseasi, kas ta seda teeb ka objektiivselt või mitte) ekspluataatorite võimu kindlustamist ning õigus on tema käes vahendiks, et seda teha. Seejuures ei taotle seaduseandja ühiskonna progressi, vaid püüab üksnes ära hoida endale mittemeelepärasest, tema seisukohalt ühiskonnaotlikku käitumist, kuigi ta on õigusnormide kehtestamisel loomulikult sunnitud arvestama ka reaalselt eksisteerivaid ühiskondlikke suhteid ja inimeste käitumist. Ühiskondlik progress toimub aga stiihiliselt, seaduseandja tahtest sõltumatult, sageli koçuni selle tahte vastu. Õeldust tingituna kujuneb kodanlikus õigusteaduses valitsevaks normativistlik ja dogmaatiline koolkond, see on aga täielikult irdunud sotsiaalse tegelikkuse ja õiguse vaheliste suhete uurimisest ning kodanlik õigusteadus lahutatud muudest ühiskonnateadustest.

Õiguse osa sotsialistlikus ühiskonnas on seevastu teistsugune, mida käibivad õiguse definitsioonid kahjuks ei kajasta. Õigust määratletakse meil tavaliselt kui üldkohustuslike, riigi poolt garanteeritud normide süsteemi, mis väljendab antud riigis valitseva klassi taht, pärast sotsialismi võitu aga - kogu rahva taht.¹⁷ Õiguse spetsiifikat sotsialismi ajal iseloomustab toodud definitsioonis see, et seal kõneldakse klassi tahte muutumisest kogu rahva tahteks. Ometi ei ammendu küsimus sellega. Õiguse spetsiifilist kvalitatiivset erinevust sotsialismi ajal iseloomustab tema muutumine üksnes teiste klasside mahasurumise ja ühiskonna valitsemise atribuudist ühiskondlike suhete sihikindla ümberkujundamise vahendiks. Lõppeesmärgiks on seejuures ühiskondlike suhete reguleerimise ületamine õiguse abil, s. t. niisuguse olukorra saavutamine, kus kaob vajadus õiguse kui riigi sunnijõu abil tagatava ühiskondlike suhete erilise regulaatori järele. See ei tähenda, et sotsialistlikus ühiskonnas õigusliku reguleerimise osa pidevalt nõrgeneks, vastupidi: õigust kasutatakse siingi maksimaalselt valitseva klassi tahte elluviimiseks, et tagada uute ühiskondlike suhete ning inimeste isiksuse uue struktuuri kujunemine.

Sotsialistlikus ühiskonnas muutub õigus faktorist, mis üksnes kindlustas valitseva klassi võimu, eelkõige ühiskonna arengut stabiliseerivaks faktoriks. Seega nihkub ka õigusnormide kehtestamisel esiplaanile ühiskondliku progressi kiirendamise, ühiskondlike suhete muutumise ning inimese käitumise regulaatorite ümberkujundamise seisukohalt maksimaalselt efektiivse normistiku väljatöötamine. Õigusnormid peavad nüüd olema valitseva klassi käes üheks vahendiks konstruktiivses, uusi ühiskondlikke suhteid loovas tegevuses. Kõik see eeldab loomulikult ühiskondlike suhete arengumehhanismi tunnetamist ja toime ettenägemist, mida

¹⁷ vt. Энциклопедический словарь правовых знаний. М., 1965, стр. 344.

õigusnorm sellele avaldab. Näiteks abielu ja perekonda puudutava normistiku väljatöötamisel oli vaja ette näha nende instituutidega seotud ühiskondlike suhete areng meie ühiskonnas ja ühe või teise normi osa selle arenguprotsessi kindlustamisel. Õeldust järeldub, et on vaja empiriliselt uurida ühiskondlikke suhteid, mida ühed või teised õigusnormid reguleerivad, ja õigusnormi toime resultaati neile suhetele. Saadud andmete baasil on omakorda võimalik tuvastada, missugune on ühiskondlike suhete ja ühiselu reeglite õiguse abil muutmise mehhanism ning missuguseid vaheesemärke tuleb püstitada selles protsessis. Nii kaugele jõudmiseks on vaja ühiskonna arengut teaduslikult juhtida.¹⁸

Tööõigus peab baseeruma töösuhete, tsiviilõiguse majanduslike suhete ning nende muutumise mehhanismi tundmisel jne. Väär on arvamus, nagu peaksid muud ühiskonnateadused andma õigusteadusele selle kohta valmisteadmisi. Õigusteaduse vastavad harud peavad ise uurima reaalseid ühiskondlike suhteid ühiskondliku elu ühes või teises sfääris õiguse kui nende suhete muutmise vahendi toime seisukohalt. Siit tuleneb vajadus avardada ka õigusteaduse problemaatikat. Siiski on vaevalt usutav, et õigusliku regulatsiooni igas valdkonnas tekiks spetsiaalne teaduslik distsipliin, mis uuriks kommunistlikele suhetele mittevastava käitumise põhjusi, nagu seda teeb kriminoloogia kuritegevuse põhjuste uurimisel. Tõenäolisem on, et perekonna-, töö-, riigi jm. õigusharude valdkondades peavad vastavad õiguslikud distsipliinid ise asuma lahendama ülaltoodud probleeme. See ei tähenda muidugi õigusteaduste traditsioonilisest uurimisobjektist loobumist, küll aga uurimisobjekti avardamist ning sügavamat ja laiemat haaret uurimistöös endas, ühtlasi aga uute, sotsiaalset tegelikkust kvantitatiivselt mõõta lubavate uurimismeetodite rakendamist. Õigusteaduste edasine areng ei ole ühelgi juhul mõeldav ka kvalitatiiv-

¹⁸ А.М.Румянцев. Проблемы современной науки об обществе. М., 1969.

set mõõtmist lubavate meetodite rakendamise ja sotsiaalse tegelikkuse mõõtmiseta. Õiguse vastavust valitseva klassi tahtele peab määratlema ka selle alusel, kuidas ta on kehastunud kehtivas õiguskorras. Konkreetset empiirilised uurimised annavad adekvaatsema pildi tegelikkusest kui ühe või teise inimese arvamus.

Praktika näitab, et paratamatult leidub nn. traditsioonilise teaduse kaitsjaid, kes väidavad, et empiirilise uurimise meetodid ei ole põhimõtteliselt rakendatavad antud teadusharus. Siia võib lisanduda veel väide, et ka probleem ise, mida on võimalik empiirilisel mõõta, ei kuulu antud teadusharu valdkonda. Pealegi nõuab uute uurimismeetodite omandamine enamikult teadlastelt tõsist pingutust.

Seejuures tuleb hoiduda primitivismist uute meetodite mõistmisel. Tüüpiline on arusaam, et küsimustega, mis paluvad vastajal avaldada mingi nähtuse kohta oma arvamus (näiteks milline peaks olema karistus pishuligaansuse eest, kas advokaat aitab selgitada kuriteoga seotud asjaolusid või püüdis asja keerulisemaks teha jne.), püüab uurija justkui jõuda antud nähtuse olemuse mõistmiseni. See olevat aga väär, kuna professor tundvat ju asja paremini kui sajad protsessi kuulajad. Tegelikult on siin uurimisobjektiks ikkagi protsessi pealtkuulaja ja viimase arusaamad, mitte aga nähtus, mille kohta arvamust küsitakse. Pääaegu sama levinud on seisukoht, et seda, mida konkreetsete empiiriliste meetoditega uuritakse, teati ka varem. Tegelikult ongi see ju nii. Ometi on kogutud informatsiooni tase teine võrreldes teadmistega, mis olid varem olemas. Näiteks teadsid valitsejad kindlasti üht-teist sellest, mida mõtlesid alamad seadustest ja seaduseandjast. Nõukogude riigiõigust aga ei rahulda ilmselt nii ligikaudsed teadmised. Inimeste arvamuste ja arusaamade muutmiseks on vaja teada nendest hoopis enam.

Ka on seejuures paratamatu, et õigusteaduse ja muude ühiskonnateaduste sidemed tihenevad, kuna ülaltoodud aspekt puudutab vahetult nende uurimisvaldkondade piirimaid. Nii on riigiõigusel vaja detailselt tunda ühiskonna sotsiaalset koos-

seisu, sotsiaalset mobiilsust ühiskonnas, kultuuristandardeid ning nende regulatiivset funktsiooni jne. Tööõiguse edasiseks arenguks on vaja tunda isiku käitumise regulaatoreid töösuhetes.

Kaheldamatult on vajalikud empiirilised uurimised ka õiguse reguleeriva osa määratlemiseks ja õigusnormide täiustamiseks vastavalt ühiskondlike suhete arenemisele.

Õeldust järeldub otseselt ka praktiline vajadus teha korrektiive juristide ettevalmistamisel. Õppeplaanides tuleks ette näha ühiskonna ja isiksuse senisest põhjalikum tundmaõppimine, arvestades seda, kus tulevane jurist tööle asub. Samuti on hädavajalik, et ta omandaks ühiskonna empiirilise uurimise meetodid.

KAS ON MINEVIKUIGANDID KURITEGEVUSE AINSAKS
PÕHJUSEKS NSV LIIDUS?*

I. R e b a n e

Õigusteaduse doktor

TRÜ kriminoloogia laboratoorium

Ei ole vist vaja hakata pikemalt seletama, miks meie kriminoloogia-alastel ettekandehommikutel pööratakse suurt tähelepanu kuritegevuse põhjustele ja kuritegevuse ärahoidmise vahenditele. Need on kriminoloogia peamised küsimused, kuna kriminoloogia ongi teadus kuritegevuse põhjustest ja selle ärahoidmise vahenditest.

Nähtavasti ei ole vaja ka rõhutada, et kuritegevusvastane võitlus on seda efektiivsem, mida suuremad on meie teadmised kuritegevuse põhjustest. Asi seisneb selles, et kuritegevust saab ära hoida ainult selle põhjuste likvideerimisega või vähemalt nende toime piiramisega. Et seda teha, peab neid põhjusi teadma. On kuritegu juba toime pandud, ei saa teda enam olematuks teha.

Kõik see tundub endastmõistetavana. Teadlased peavad uuringu kuritegevuse põhjusi, justiitsala praktilised töötajad aga kõrvaldama need. Paraku on häda selles, et kuritegevus ikka veel ei kao. Milles on siis viga, et kuritegevusvastane võitlus Nõukogude riigi enam kui 50 aasta kestel pole andnud oodatud tulemusi? Kas on meie teadmised ikka veel liiga kasinad või ei ole võitlust kuritegevuse vastu peetud õigesti?

* 26. jaanuaril 1969 peetud ettekanne.

Mis puutub kuritegevusvastasesse võitlusesse, siis on siin tõepoolest tehtud vigu. Elukõige tuleb märkida, et võitlust on pahatihti peetud ka oletatava kuritegevuse vastu. Ma ei hakka siinkohal puudutama üldtuntud fakte - süütute Nõukogude kodanike represseerimist rahvavaenlaste pähe. Võib tuua teise, markantsema näite. Kolmekümnendatel aastatel oli rajoone, kus kuni pool kolhooside ja külanõukogude esimeestest mõisteti süüdi ametialase lohakuse eest, kuigi oleks olnud alust nendest enamiku suhtes piirduda vaid distsiplinaarvastutusele võtmisega.¹ Loomulikult juhtis see tähelepanu kõrvale võitlusest tõelise kuritegevuse vastu. Äärmiselt negatiivselt kajastus kuritegevusvastases võitluses ka õigusliku praktika ebajärjekindlus ja kampaanialikkus. Kümme korda on meie riigis muutunud seadusandlus näiteks kodupuskari ajamise karistatavuse küsimuses, korduvalt kriminaal- ja administratiivkorras jälitatava pisihuligaansuse piiritlemises, kõnelemata kohtupraktika järskudest kõikumistest karistuspoliitikas.² Kõik see takistas õiguskorra kindlustamist ning stabiilsete õiguslike tõekspidamiste kujunemist kodanike teadvuses, kuigi sellel oleks olnud erakordselt suur tähtsus nende käitumise reguleerimisel.

Kui vaadata kuritegevuse põhjuste teaduslikku uurimist, siis pole siingi välditud olulisi vigu. Neljakümnendatel aastatel jõuti arusaamisele, et kuritegevuse põhjused nõukogude ühiskonnas peituvad minevikuigandites inimeste teadvuses ja kapitalismimaade olemasolus. Kiiresti kujunes see seisukoht üldtunnustatuks ning paljude aastate kestel piirdutigi selle kõige üldisema teesiga. Kuritegevuse põhjust ei uuritud sotsioloogilisest aspektist ning peamine: see tees ei tulenenud konkreetsete kuritegude põhjuste uurimisel saadud andmete üldistamisest, vaid tal oli aprioorne iseloom.

¹ Vt. Криминология. М., 1968, стр. II4.

² Vt. Н.Ф.Кузнецова. О понятии преступности и ее основных чертах - "Вестник МГУ. Серия XII. Право." 1966, №6, стр. 44.

Pealiskaudsust ja üldsõnalisust kuritegevuse põhjuste käsitlemisel soodustas kriminaalstatistika puudumine ja ega praegugi ole asi selles osas märgatavalt paranenud. Pealiskaudsus ja üldsõnalisus olid tingitud neil aastail levinud tegelikkuse lakeerimise tendentsidest ja elus esinevate puuduste kinnimätsimisest. Minevikuigandeid vaadeldi isoleeritud nähtusena ega jõutud nii kaugele, et seletada, millistest konkreetsetest ühiskondlikest protsessidest sõltub nende igandite püsimine. Tõsi, väideti, et minevikuigandid inimeste teadvuses on tingitud teadvuse mahajäämisest inimeste ühiskondlikust olemisest või siis raja tagant meieni kandunud välispropagandast. Kuid sellelgi teesil ei olnud erilist väärtust tegelikus töös.

Tõepoolest, missuguseid praktilisi järeldusi võiks teha kuritegevuse põhjuste käsitlemisel eespool toodud plaanis? Nähtavasti peaks nõudma, et piirataks nõukogude inimeste välissuhteid või isoleeritaks ühel või teisel viisil minevikuigandite kandjad meie maal. Kuid vaevalt on võimalik nõukogude ühiskonna kõigi liikmete igasuguste välissuhete keelustamine. Ilmselt ei ole käesoleval ajal mõeldav ka minevikuigandite kõigi kollete isoleerimine maa seespool. Võiks teha ka järelduse, et inimeste teadvus tuleb tõsta nende ühiskondliku olemise tasemele. Kuid sellisel üldsõnalisel soovitusel ei oleks rohkem väärtust kui säärasel ebakonkreetsel rekomendatsioonil, nagu seda on nõue tõhustada kõigi vahenditega kuritegevusvastast võitlust. Ometi on kuritegevuse põhjuste uurimise eesmärgiks kuritegevuse profülaktika konkreetsete vahendite programmi väljatöötamine. Ja nii kaobki kõnesoleva seisukoha juures suurel määral praktiline perspektiiv võitluses kuritegevuse põhjuste vastu.

Teadusliku mõtte edasine areng meie maal on toonud ja peab veelgi tooma olulisi korrektiive kontseptsiooni, mille kohaselt kuritegevuse põhjuste probleem nõukogude ühiskonnas ammendub minevikuiganditega inimeste teadvuses ja kapitalismimaade olemasoluga. Teadlaste tähelepanu on õigustatult hakanud kõitma kuritegevuse põhjuste struktuuri küsi-

mus. Paraku uuritakse peamiselt üksikute kuritegude toimepanemise põhjuste struktuuri.³ Kuritegevuse kui massilise sotsiaalse nähtuse põhjuste struktuuri ei ole aga seni veel sügavamalt analüüsitud. Ometi on ilmne ja see arvamus hakkab juurduma üha laiemalt, et analoogiliselt üksikute kuritegude põhjustele moodustavad ka kuritegevuse kui massilise sotsiaalse nähtuse põhjused terve faktorite kompleksi.

Siinkohal tuleb selguse mõttes lühidalt peatuda kuritegevuse ja üksikkuritegude põhjuste käsitlemise metoodoloogilistel alustel. Lähtuda tuleb sellest, et kuritegevuse põhjused on ühtlasi üksikkuriteo põhjused. Kuid need põhjused avalduvad üksikkuriteo toimepanemisel kordumatus individuaalsuses ja konkreetsuses. Peale selle võivad üksikkuriteo toimepanemist kaastungida põhjused, mis kuritegevusele tervikuna, kuritegevusele kui massilisele sotsiaalsele nähtusele ei olegi iseloomustavad. Teiselt poolt on aga üksikkuritegude põhjused oma üldistuses hõlmatud kuritegevuse kui massilise sotsiaalse nähtuse põhjustest.

Üsikkuriteo vahetuks põhjuseks on inimese tahteakt - tema otsus toime panna kuritegu või käituda kuritegelikku tagajärge põhjustaval viisil. Ning üksikkuriteo põhjuste uurimisel tulebki lähtuda sellest vahetust, üksikkuriteole kui konkreetsele nähtusele spetsiifilisest põhjusest. Seejuures aga vaatleme me ühtlasi ka neid asjaolusid, millest kuriteo subjekti tahteakt on omakorda tingitud. Teiste sõnadega: üksiku kuriteo põhjusti käsitleme me kuriteo subjekti tahteakti prisma.

Kuritegevuse kui massilise sotsiaalse nähtuse põhjuste uurimisel talitame me teisiti. Me abstraherume suurel määral subjekti tahteaktist, lähtume ühiskondliku elu olulistest protsessidest ja vaatleme, kuidas on nendest tingitud kuritegevus kui massiline sotsiaalne nähtus, lõpptulemuses

³ Väärtusliku panuse sellesse uurimisse on andnud V.N. Kudrāvtsev. Vt. В.Н. Кудрявцев. Причинность в криминологии. (О структуре индивидуального преступного поведения). М., 1968.

aga ka asjaolud, mis mõjutavad kuriteo subjekti tahteakti. Järelikult uurime me kuritegevuse põhjusi ühiskondliku elu oluliste protsesside prisma.

Minevikuigandid inimeste teadvuses (ja ka kapitalismi-
maade olemasolu) võib vaadelda nii kuritegevuse kui ka üksikute kuritegude toimepanemise põhjuste aspektist. Seejuures on väljaspool kahtlust, et nii minevikuigandid kui ka kapitalismimaade olemasolu tõepoolest põhjustavad meie ühiskonnas kuritegevust.

Kui minevikuigandeid inimeste teadvuses käsitleda üksikute kuritegude toimepanemise põhjuste plaanis, siis teritame me tähelepanu igandite kausaalsusele inimese tahteakti suhtes ja järelikult vaatleme neid esijoones psühholoogiliste faktoritena. Psühholoogilisest aspektist on aga minevikuigandid inimeste teadvuses nende teatavad vaated ja tõekspidamised, motiivid ja eesmärgid, mõtlemislaad ja harjumused. Säärastena aga võivadki nad tingida inimese sellise tahteakti, mis on kuriteo toimepanemise vahetuks põhjuseks. Piisab, kui siinkohal mainida vaid niisuguseid minevikuigandeid inimeste teadvuses, nagu seda on kasuahnus, egoism või hoolimatus kaaskodanike ja üldsuse huvide vastu.

Kuid vaadeldes selles plaanis minevikuigandeid inimeste teadvuses kui konkreetsete kuritegude põhjusi, ei saa me siiski selgust küsimuses, miks mõned inimesed panevad minevikuigandite mõjul toime kuritegusid, teised aga mitte, s. t. miks minevikuigandid ei tingi kuritegusid alati. Ei ole ju näiteks iga inimene, kes on ahne ja egoist, kes, nagu öeldakse, "jookseb pika rubla järele", veel kurjategija. Säärase inimese käitumine võib väliselt jääda ka seaduslikkuse raamidesse. Näiteks on minevikuiganditest kahtlemata nakatatud inimene, kes ei tee midagi tasuta, kes keeldub teist kodanikku abistamast, kui talle ei osutata vastuteenet, kes annab oma asju kasutada ainult raha eest ning kes hoidub kõrvale ühiskondlike ülesannete täitmisest. Kuid kriminaalseaduse seisukohast ei saa talle sageli teha etteheiteid.⁴ Eelne-

⁴ Vt. lähemalt I. Rebane. Varastati... Mis edasi? Tallinn, 1967, lk. 14-15.

vast peab tegema järelduse, et minevikuigandid saavad olla vaid üheks faktoriks kuritegude toimepanemise põhjuste hulgas.

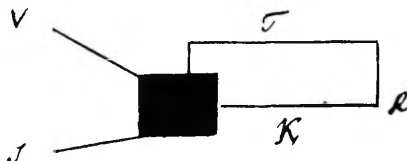
Kuid tõusetub ka teine küsimus, ja nimelt: kas minevikuigandid on üldse iga kuriteo toimepanemise üks põhjusi. Küllap on vist üsna raske leida minevikuigandeid säärase kuritegude toimepanemise põhjuste hulgas, nagu seda on: autoavarii tekitamine üleväsimuse tõttu juhil, kes pingutab kiireloomulise veose õigeaegseks kohaletoimetamiseks; ettevaatamatuse tõttu üliiraske kehavigastuse tekitamine joobnule, kes tänaval tülitab kodanikku, kui viimane, õigesti arvestamata oma lihaste jõudu, joobnu nii tugevasti eemale tõukab, et see, kukkudes asfaldile, saab peaju purutuse; alaealise poolt hädakaitsepiiride ületamine tugeva hingelise erutuse seisundis; ametialane lohakas, tingituna sellest, et ametiisik unustab perekondlike murede tõttu tutvumast oma tegevust reguleeriva instruksiooniga; ema tundeist poja vastu viimase raskest kuriteost teatamata jätmine; selle õpiku vargus, mida üliõpilane eksami eel ei saanud ei raamatukogust ega ka osta kauplusest, sest ebapiisav tiraaž oli läbi müüdud jne.

Näidete toomist võiks jätkata. Kuid on niigi selge, et kõigi nende kuritegude põhjuste viimine minevikuigandite ühise nimetaja alla muudaks selle mõiste täiesti formaalseks ja praktiliselt ka sisutuks. Näib, et see, mida me mõtleme minevikuigandite all inimeste teadvuses, ei ole toodud kaasustes küll olnud kausaalne kuriteo subjekti tahteakti - otsuse suhtes toime panna kuritegu või käituda kuritegelikku tagajärge põhjustaval viisil. Enamat selgust kõnesolevasse küsimusse võiks aga tuua suure arvu kuritegude subjektiivse külje üksikasjalik kriminoloogiline uurimine. Kuid sääraseid uurimisi seni ei ole. Olgu märgitud, et TRÜ kriminoloogia laboratoorium kavandab praegu niisugust uurimist Tartu linna ja rajooni ning vabariigi kohtupraktika alusel.

Selleks et jõuda üksikute kuritegude toimepanemise põhjusteni nende kogumis, tuleb sügavalt tundma õppida inimese

psüühilist struktuuri, tema käitumist määravaid faktoreid ning eelkõige inimese tahteakti kujunemist. Ja just siin, otsustavas lõigus jääb meil teadmistest puudu, eriti psühholoogia valdkonnas.

Nõukogude kriminoloog prof. V.N. Kudrjávsev toob oma teoses "Põhjuslikkus kriminoloogias"⁵ järgmise skeemi:

Mustaks kastiks skeemil on inimese teadvus, mis kujundab otsuse käituda (K) kuritegelikku tagajärge (R) põhjustaval viisil. Inimese tahteakti mõjutavad seejuures kolmesugused tegurid: väliskeskkonnast tulevad mõjud, kaasa arvatud situatsioon (V), isiksuse struktuur (I) ja kujutus eeldatavast tagajärjest, s. t. selle tagasiside (T) inimese teadvusega. Kui arvestada, et isiksuse kujunemine on väga keeruline protsess ja ka väliskeskkonna mõjud inimese teadvusele on väga komplitseeritud, siis on mõistetav, et see, mis toimub tema teadvuses otsuse vastuvõtmisel käituda kuritegelikku tagajärge põhjustaval viisil, on meile suurel määral ikka veel terra incognita ja seda mitte ainult kriminoloogidele, vaid ka sotsioloogidele, nagu see nähtub filosoofiakandidaat M. Titma ettekandest,⁶ samuti psühholoogidele ja inimesele endale. Piisab, kui märkida, et 50 eluaasta kestel võtab inimene vastu umbes 10 tuhat triljonit informatsiooniühikut, mis tema teadvus talletab ja töötleb ning mis ühel või teisel määral te-

⁵ В.Н.Кудрявцев. Указ. соч., стр. II7.

⁶ On avaldatud käesolevas kogumikus.

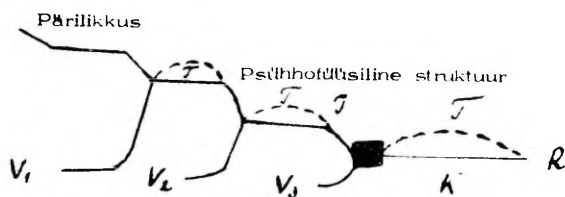
da kujundavad. See tohutu väliskeskkonnast saabunud informatsioonihulk, talletatuna inimese teadvuses ning kinnistatuna tema isiksuses, avaldab mõju inimese käitumisvariandi valikule ühes või teises konkreetses situatsioonis kogu tema hilisema elu kestel, kaasa arvatud olukorrad, milles panakse toime kuritegu. Kurjategija isiksuses ja kuritegu vahetult tinginud tahteaktis kontsentreerub nagu fookuses kogu tema senine elu, kõik mõjud, mida ta varem on vastu võtnud, ning ka situatsioon, milles ta kuriteo toime paneb.

Siinkohal tekib küsimus, kas ja missugust osa etendab inimese bioloogiline ja psüühiline struktuur tema käitumise määramisel ning sealhulgas ka kuritegude toimepanemisel.

Nõukogude kriminaalõiguse teoorias ning eriti kriminoloogias on see küsimus viimasel ajal muutunud vaieldavaks. Peab arvama, et kurjategija bioloogilise ja psüühilise struktuuri iseärasusi ei saa siiski täies ulatuses välja lülitada kuriteo toimepanemise mehhanismi analüüsimisel. Kahtlemata võib bioloogilise ja psüühilise struktuuri eripära mõjutada kuriteo subjekti tahteakti ja seega kuuluda kuriteo toimepanemise põhjuste kompleksi. On näiteks üldiselt teada, et mida noorem on inimene, seda suuremat osa etendab kuriteo toimepanemisel east tingitud eripära. Iseküsimus on, et see eripära ei välista võimalust kriminaalõiguslikult vastutusvõimelisel inimesel endal otsustada, kuidas talitada ühes või teises olukorras, ning ise kindlaks määrata oma käitumine, kuna selle võimaluse puudumisel ei kuulu ta üldse kriminaalvastutusele. Järelikult, kuigi bioloogilise ja psüühilise struktuuri eripära ei ole kuriteo toimepanemisel fataalne, pole ka mingit alust väita, et kuriteo subjekti tahteakt ei võiks olla sellest struktuurist kaastingitud. Ühtlasi tuleb aga märkida, et bioloogilise ja psüühilise struktuuri mõju inimese käitumisele võib konkreetsel juhul olla väga erinev ning ühel või teisel määral oleks võimalik olnud seda sotsiaalse te faktorite, eelkõige aga sihikindla kasvatamise abil minimeerida.

On näiteks silmanähtav, et juhul, kui nooruk varastab detaile raadiovastuvõtja monteerimiseks, on siin määravaks eest tingitud huvi. Juhtub sagedasti, et säärast noorukit pole lihtsalt õpetatud talitsema oma soove ning keegi ei olegi talle olnud negatiivseks eeskujuks või mürgitanud tema teadvust minevikuiganditega. Vastava kasvatusliku mõjutamise abil oleks võimalik olnud säärast kuritegu ära hoida.

Kuritegude toimepanemise põhjuste struktuurist parema kujutluse saamiseks pole liigne esitada ka järgmine prof. V.N. Kudrjávsevi⁷ skeem:

Nagu kõik muud skeemid, nii lihtsustab ka esitatud skeem tegelikkust. Ta näitab vaid konkreetse kuriteo põhjuste struktuuri: iga kuritegu on kaht liiki faktorite - väliskeskkonna (V_1, V_2, V_3) ja isiksuse (I) vastastikuse toime tulemus, mis tingib kuriteo subjekti otsuse käituda kuritegelikku tagajärge (R) põhjustaval viisil. Seejuures kujuneb ka isiksus kaht liiki faktorite - väliskeskkonna ja inimese psühholoogilise eripära koostoimel. Seega iseloomustab konkreetse kuriteo põhjusi faktorite paljus.

Seisukoht, mille järgi kuriteo toimepanemise põhjusi on enam kui üks, ei tähenda hoopiski mitte, et nad kõik on võrdkaalulised. On olulisi ja teisejärgulisi põhjusi. Ka tuleb vahet teha kuriteo vahetu põhjuse ning lähemate ja kaugemate põhjuste vahel. Vahetul põhjusel - kuriteo subjekti tahteaktiil - me juba peatusime. Lähemad põhjused

⁷ В.Н. Кудрявцев. Указ. соч., стр. 21.

kutsuvad otseselt esile kuriteo subjekti tahteakti. Lähemateks põhjusteks on kuriteo toimepanemisele eelnev situatsioon, milles võib peituda ka kuriteo ajend, ning inimese isiksuse teatav struktuur. Kaugemate põhjuste mõjul aga kujuneb inimese isiksus sääraseks, et ta teatavas situatsioonis otsustab käituda kuritegelikku tagajärge põhjustaval viisil.

Selgusele jõudmine kuriteo toimepanemise põhjuste struktuuris ei ole küllaldane nende põhjuste iseloomustamiseks sisuliste tunnuste alusel. Kuriteo toimepanemise põhjuste struktuuri analüüsist järeldub aga, et nende hulgas kuulub kuriteo toimepanemise lähemate või kaugemate põhjustena väga oluline koht v ä l i s k e s k k o n n a m õ j u d e l e. Kuidas aga piiritleda väliskeskkonna neid mõjusid, mille tagajärjel inimene nimelt kuriteo toime paneb, väliskeskkonna sääraestest mõjudest, mis ei ole kuriteo toimepanemise suhtes kausaalsed, sellele küsimusele kuriteo põhjuste struktuuri analüüs ei vasta.

Kuriteo toimepanemise põhjuste hulgas on üldreeglina eriti kaaluv koht väliskeskkonna nendel mõjudel, mille toime kujuneb inimese isiksus. See seletub kahe asjaoluga. Esiteks on võimalik, et kuriteo subjekti otsus käituda kuritegelikku tagajärge põhjustaval viisil ei ole välisest situatsioonist üldse kaastungitud. Vastupidi, juhtub tihti, et kurjategija, näiteks sotsialistliku vara riisuja, loob ise kuriteo toimepanemiseks soodsa olukorra. Ka on võimalik kuriteo toimepanemine nähtava välise ajendita. Ning teiseks - ja see on veelgi olulisem - kuriteo toimepanemise otsuse võivad esile kutsuda sääraseid välised asjaolud, mis on täiesti kooskõlas meie õiguskorraga ning mille kõrvaldamiseks puudub igasugune vajadus, näiteks sõjaväeülemuse põhjendatud nõudlikkus alluva suhtes, mis ajendab viimast toime panema isikuvastast kuritegu. Eelnevast järeldub, et kuriteo põhjused ja nimelt kaugemad põhjused, pidid esinema juba enne kuriteo toimepanemise vahetu ajendi tekkimist.

Nõukogude kriminoloogid ja ka kriminalistid käsitlevad

kuriteo toimepanemise kaugemate põhjustena üksnes neid väliskeskkonna mõjusid, mis on tinginud isiksuse ebasoodsa, eeskätt v ä ä r a k ö l b e l i s e k u j u n e m i s e : puudused koduses ja koolikasvatuses, ühiskondlike organisatsioonide töös, irdumine töökollektiivist, elukondlikud raskused jms. Kõigist neist on palju kõneldud ja siinkohal puudub vajadus sellel küsimusel pikemalt peatuda. Kuid on ilmne, et ebasoodsalt, ebaharmoniliselt, kõlbeliselt vääralt võib arendada ka inimene, kes ei puutugi kokku minevikuigandite kandjatega.

Inimese kõlbeline isiksus saab harmooniliselt kujuneda üksnes teda ümbritseva objektiivse tegelikkuse baasil, kooskõlas selle progressiivsete arengutendentside ning reaalsete võimalustega, mida tegelikkus kätkeb. Kõlbalise "mina" harmooniliseks arenguks on samuti vajalik antud isiku õige kujutus objektiivse tegelikkuse tingimustest, olemasolevatest raskustest ja tulevikuperspektiividest, arusaamine sotsiaalsetest väärtustest, selgus oma kohast ühiskonnas ja mikrogrupis, samuti ka suhetest kaaskodanikega ning lõpuks äratundmisele jõudmine oma elu eesmärkidest ja võimalustest. Seda harmoonilist arengut võib häirida kooskõla puudumine inimese asendi, tema olemise ning objektiivse tegelikkuse reaalsete võimaluste ja arengutendentside vahel, näiteks raskuste kuhjumise tagajärjel isiklikus elus. Disproportsioonid võivad tekkida ka selle tulemusena, et isiku kujutlused ei vasta tegelikkusele või ta ei leia oma kohta ühiskonnas ja kollektiivis, alahindab ennast või on endast liiga kõrgel arvamusel. Säärased disproportsioonid võivad kaasa tuua kõlbalise "mina" väärarengu ja sisaldavad mitmesuguseid konfliktikoldeid.

Siiski on isiksuse kõlbeline väärareng vaid kuriteo toimepanemise potentsiaalne põhjus. Kõlbeliselt vääralt arenenud inimene ei püüa kaugeltki mitte alati lahendada kuriteo toimepanemise teel konfliktikoldeid, millest me eespool kõnelesime. Inimese kõlbeline väärareng muutub kuriteo toimepanemise põhjuseks üksnes siis, kui ta on saavutanud tea-

tava astme, teatava tugevuse. Kõlbelise väärarengu seda kvantiteeti väljendatakse kirjanduses terminiga " a n t i - v õ i a s o t s i a a l n e h o i a k " .

Anti- või asotsiaalse hoiaku all mõeldakse inimese sää-
rast sisemise valmisoleku seisundit, millest sõltub tema
käitumislaid ja nimelt kuriteo toimepanemine konkreetsetes
situatsioonides. Anti- ja asotsiaalse hoiaku erinevus on see-
juures kvantitatiivne. Esimene on selgemini väljendatult
ühiskonnavaenulik, teise puhul jääb puudu vaid isiksuse po-
siitiivsetest kõlbelistest omadustest, eelkõige aga tähele-
panelikust suhtumisest üldsuse ja kaaskodanike huvidesse.
Kõige selgemini väljendub inimese antisotsiaalne hoiak te-
ma kuritegeliku orientatsiooni⁸ näol.

Kirjanduses on mõnikord kritiseeritud anti- või asot-
siaalse hoiaku kontseptsiooni sellepärast, et see ei se-
leta, miks kõlbeliselt vääralt arenenud inimene paneb to-
me nimelt kuriteo ning ei piirdu üksnes amoraalse käitumi-
sega. Kuid sellest kontseptsioonist loobumiseks pole siis-
ki põhjust. Nagu selgub gruusia psühholoogide (D.N.Uznadze
ja tema koolkond) uurimistest, on hoiaku konstruktsioon va-
jalik selleks, et seletada inimese käitumise mehhanismi.
Ning on ilmne, et psühholoogilisest aspektist vajab ka se-
letamist, miks kuriteo subjekt mitmesugustest võimalikest
käitumisvariantidest valib nimelt kuriteo toimepanemise.
Iseküsimus on, kas kurjategija anti- või asotsiaalne hoiak
on tingitud just kõlbelisest väärarengust.

I.I. Karpets ja A.R. Ratinov leiavad, et kuriteo toime-
panemise ja ka kuritegevuse põhjuseks on mitte anti- või
asotsiaalne hoiak, vaid d e f e k t i d i n i m e s e
v õ i m i k r o g r u p p i d e õ i g u s t e a d -
v u s e s . Naa märgivad, et sellepärast on vaja uurida
õigusteadvuse struktuuri ja selle deformeerumist kurjate-
gijate juures, pöörates tähelepanu nii õiguslikele veendu-

⁸ Vahet hoiaku ja orientatsiooni vahel teeb I.S. Kon.
Vt. M.C.Kon. Социология личности. М., 1967, стр. 27-28.

mustele - õiguslikele vaatele ja õiguslikele emotsioonidele - kui ka õiguslikele harjumustele. Eelnevast tulevalt rõhutavad nad vajadust uurida õigusteadvuse kriminoloogilist aspekti.⁹

Mis puutub vajadusesse uurida õigusteadvuse kriminoloogilisi aspekte, siis on see kahtlemata olemas. Meie laboratooriumi töös on see olnud kõigi plaaniliste uurimiste üks suundi.¹⁰ Vastava programmi ja metoodika alusel olen seda üliõpilaste abiga ka isiklikult juba alates aastast 1962 teinud ning oma trükitud töödes ka teoreetiliselt käsitletud.¹¹ Kahtlemata on ka õige, et defektiivne õigusteadvus on kuritegude toimepanemise ja kuritegevuse põhjusi. Kuid vaevalt võib nõustuda õigusteadvuse defektide ja kõlbelise vääramisega teineteisest lahtirebimisega. Nad on mõlemad kurjategi anti- või asotsiaalse hoiaku tähtsad komponendid ning ainult koos kuuluvad selle sisusse. Muide, vaadeldes õigusteadvuse deformeerumist või defektiivsust kuritegude toimepanemise põhjusena saabki selgeks, missugust kahju tekitavad vead ning õigusliku praktika ebastabiilsus kuritegevusvastases võitluses.

Kuid siinkohal pakub huvi veel üks küsimuse aspekt ja nimelt: defektid õigusteadvuses on tingitud eelkõige selle alaarengust üksikutel kodanikel või mikrogruppidel. Nende defektide seos minevikuiganditega inimeste teadvuses puudub sagedasti üldse. Siit aga järeldub, et kuritegevus-

⁹ И.И.Кармеч, А.Р.Ратинов. Правосознание и причины преступности. - "Советское государство и право", 1968, №12, стр. 47-54.

¹⁰ Vt. näiteks Ülevaade Tartu Raudbetootoodete Tehase ja Tartu Autode Remondi Katsetehase sotsioloogilis-kriminoloogilisest uurimisest aastal 1966. Koost. A. Paltser, I. Rebane. Tartu, 1968, lk. 27-35, 140-143, tabelid 9-28.

¹¹ Vt. И.Рабане. Убеждение и принуждение в деле борьбы с посягательствами на советский правопорядок. - Уч. зап. ТГУ, вып. 182. Труды по правоведению У. Тарту, 1966, стр. 16-18, 161-172; И.А.Рабане. О конкретных социологических исследованиях и некоторые вопросы советского уголовного права. - Уч. зап. ТГУ, вып. 183. Труды по правоведению. Тарту, 1966, стр. 173-179.

se profülaktikas kuulub tähtis koht õiguslikule kasvatus-
sele. See kasvatus peab rajanema kodanike õigusteadvuse
seisundi uurimisel. Ka säärase uurimisega on meie labo-
ratoorium tegelnud ja teeb seda ka edaspidi.

Senised arutlused toovad meid järeldusele, et kuri-
teo subjekti teadvuses leiduvate minevikuigandite käsit-
lemine kuritegude toimepanemise universaalse põhjusena ei
ole õigustatud ning kujutab endast ühe faktori absolu-
tiseerimist. Küsimuse teadusliku läbitöötamise praegusele
tasemele selline käsitlus enam ei vasta.

Kuid, nagu me alguses märkisime, minevikuigandeid in-
imeste teadvuses tuleb käsitleda ka kuritegevuse kui massi-
lise sotsiaalse nähtuse põhjuste plaanis. Selles plaanis
tuleb eelkõige küsida, mida annab minevikuigandite kurite-
gevuse põhjuseks tunnistamine praktiliselt.

Minevikuigandite tunnistamine kuritegevuse universaal-
seks põhjuseks ning üldse minevikuigandite absolutiseerimi-
ne kuritegevuse etioloogias (kuritegevust põhjustavate fak-
torite kompleksis) võib kuritegevusvastast võitlust koguni
kahjustada. Tekib õigustatud küsimus, kas Nõukogude riigi
52. eluaastal tähelepanu teritamine kaugele minevikule ja
kuritegevuse seletamine meie maal kapitalistlikust ühiskon-
nast jäetud raske pärandiga ei kõla justkui enda väljavaban-
damisena - keegi peab ju olema süüdi selles, et kuritege-
vusvastases võitluses ei ole meil saavutatud loodetud tu-
lemusi. Kas aga ülesanne ei seisne pigem selles, et kätte
näidata meie maal toimuvate protsesside ja puudustega meie
enda ettevõtmistes seonduvad asjaolud, mis võimaldavad kuri-
tegevusel püsida ja takistavad edukat võitlust selle vastu,
ning ühtlasi mobiliseerida kõik jõud nende puuduste kõrval-
damisele? Paraku sõandame me kõnelda sellest pahatihti vaid
möödamannes, seoses mingi üksiku kuriteo põhjustega, siis
aga, kui jutt on kuritegevuse kui massilise sotsiaalse näh-
tuse etioloogialt, kapseldume me ülimal määral abstraktses-
se vormelisse: minevikuigandid inimeste teadvuses. Tähele-
panu teritamine ainult minevikuiganditele inimeste teadvu-

ses sunnib peale teatava passiivsuse, mõningal määral kogu ni fatalistliku hoiaku kuritegevusvastases võitluses.

Kõneldes minevikuiganditest inimeste teadvuses kui kuritegevuse põhjusest meie maal kanname me need põhjustes tervinisti ideoloogia, pealisehitise valdkonda. Kuigi pealisehitis on suhteliselt iseseisev, ei ole siiski põhjendatud tema täielik abstraherimine ühiskondlikust olemisest. Vastuvaidlusi tekitab ka kuritegevuse ideoloogiliste põhjuste ammendamine minevikuiganditega inimeste teadvuses. Ilmselt peab kuritegevuse põhjuste käsitus sotsialistlikus ühiskonnas olema avaram ja hõlmama peale ideoloogiliste ka majanduslikke ning muid ühiskondliku olemisega seoses olevaid põhjusi, kusjuures ideoloogilisi põhjusi endid ei tohi ammendada minevikuiganditega inimeste teadvuses. Seejuures on sotsialistlikus ühiskonnas kuritegevuse ideoloogiliste põhjuste erikaal siiski äärmiselt suur, kuna kuritegevuse peamine majanduslik põhjus - inimese eksploatatsioon inimese poolt - on meil likvideeritud.

Kuritegevuse ideoloogiliste põhjuste küsimus on eelkõige kriminoloogiline probleem. Kuid tal on ka olulised pedagoogika ja sotsiaalpsühholoogia valdkonda kuuluvad aspektid. Kahjuks on need nõukogude kirjanduses tegelikult alles töötlemata. Veel ei ole konkreetsete sotsioloogiliste meetodite abil uuritud laiahaardeliselt ning igakülgsest avaliku arvamuse ning üldse ühiskondliku teadvuse mõju ja selle kanaleid kodanike õigusteadvuse kujundamisel ning selgitatud, kuidas ühiskondlik teadvus üldse ning eriti sotsiaalsete mikrogruppide avalik arvamus kajastub kuritegevuse etioloogias ning kuritegevuse dünaamikas. Meie laboratooriumi sellesuunaliste uurimiste raamid on jäänud meie käsutuses olevate kasinate võimaluste tõttu suhteliselt piiratuks.

Võib esitada järgmise näite.

Sageli kõneldakse meil, kui kaugele me oleme oma arengus juba jõudnud, mida saavutanud ning kellest ette jõudnud.

Sotsialistliku ühiskonna saavutused on tõepoolest tohutud. Aga kui kõneldakse ainult saavutustest ning kodanike õigustest ning seejuures enneaegselt kuulutatakse, et üks või teine nõue on juba täidetud, siis võib tekkida inimesel, kes igapäevases elus ei koge nende nõuete täitmist, arvamuse, et tema suhtes ollakse ülekohtune, ning ta hakkab omal käel, oma väärkujutluste kõverpeegliis teostama isiklikus elus kommunismi printsiipe - elama nii, et valimata abinõusid oleksid kõik tema vajadused rahuldatud. Kuritegevuse ühe põhjusena tulebki antud juhul käsitleda teadvuses kajastuvat vastuolu käibeloosungite ja tegeliku elu vahel. Kui eelnevaga seoses kõnelda kuritegevuse profülaktikast, siis tuleb alustada sellest, et saavutada täielik koosõla tegeliku elu üksiknähtuste ja ülesseatud nõuete vahel. On vaja, et kodanik näeks, tunneks ja kogeks tõsist püüdu nende eesmärkide poole, millest kõneldakse. Elu ise peab kasvata, kasvatama igal sammul, isegi igapäevaste pisiasjade abil. Muuseas vajab ümberkorraldamist ka ideoloogilise töö see lõik, mis teenib sotsialistliku vara kaitsmise eesmärki.

Võtame säärase näite.

Nooruk tuleb tehasesse. Hoovil vedelevad läbisegi masinad ja taara, materjalid ja isegi valmistoodang. Tootmiskorpuse seintel kõlksuvad katkised vihmaveetorud, seintelt koorub värvi, värav on luitunud ja lagunemas. Aga uksele on kannitatud loosung: võideldge kõrge tootmiskultuuri ja materjalide ning seadmete säästliku kasutamise eest! Nooruk ei võta seda loosungit tõsiselt. Kuidagi ei jõua tema teadvusse arusaamine, et tegemist on varaga, pealegi sotsialistliku varaga, mille hoidmise eest peavad kõik hoolitsema.

Ning ega ei süvenda arusaamist, et inimese heaolu ja tähelepanelik suhtumine kaaskodanikusse on sotsialistliku ühiskonna elunorm, ka see, kui toitlustamisettevõttes ülipika ootamise järele kuidagi lõpuks teie lauale noad-kahvliid visatakse või kui naisametnik postkontoris ei tunne muret luugi ette kogunevast järjekorrast ja ise telefoni teel

sõbratariga lobiseb, või kui kodanik Tartust Tallinna sõites platskaarti kasutab ja talt juba tund aega enne sihtkohta jõudmist voodipesu ära korjatakse, et vagunisaatjal oleks hiljem vähem tüli. Ei ole raske mõista, et kõige selle tulemusena sadestub nendes, kes säärast suhtumist on ise kogenud, hoolimatus ja jõhkрус kaaskodanike vastu, mille osa kuritegevuse etioloogias ei saa keegi eitada.

Mõni, esimesest pilgust tühisena näiv seik võib tekitada väga suurt kahju ideoloogilises töös. Kas näiteks kodanik, kes viinapoe seinalt loeb, et kaupluse kollektiivile on aukiri omistatud muuseumi ka edusammude eest töötajate kommunistlikul kasvatamisel, ei hakka kahtlema kommunistliku kasvatuses eesmärkides?

Võib näida, et me opereerime üksikjuhtumitega. Ometi on tegemist konkreetsete sotsiaalsete protsesside avaldumisvormidega, mille kulgemisest ühes või teises suunas on tingitud kuritegevuse kui massilise sotsiaalse nähtuse põhjused. Neid protsesse tuleb uurida ning jõuda selgusele selles, milline on nende osa kuritegevuse etioloogias.

Selles plaanis tuleb uurida ke perekonna, kooli ja töökollektiivi ning isiku vahelkordi meie ühiskonnas, et selgitada, missugused sotsiaalsed protsessid kriminoloogias huvi pakuvad. Käesoleva ettekande raamid võimaldavad peatuda vaid mõningail i n d i v i i d i j a t ö ö k o l l e k t i i v i v a h e k o r d a määravail sotsiaalsetel protsessidel.

Igas terves sotsialistlikus kollektiivis on teatavad traditsioonid, arusaamised ühiskondlikest ideaalidest, omaksvõetud kriteeriumid käitumise hindamiseks ning väljakujunenud normid, millest kinnipidamist nõutakse. Kollektiivi avalik arvamus, kogu tema moraalne jõud suunab oma liikmete käitumist.

Kuid kollektiivi mõju inimese teadvusele ja tunnetele on suur eelkõige siis, kui inimene ei ole kollektiivist irredunud ning tema vahekorrad viimasega on normaalsed. Vireleb aga inimene kusagil kollektiivi ääremail, siis on teda raske allutada kollektiivi positiivsele mõjule.

Sotsialistliku ühiskonna põhirakuks on töökollektiiv. Sellesse tuleb inimene perekonnast, koolist või mingist teisest kollektiivist. Lõplikult kujuneb inimese isiksus ning tema vahekorrad kaaskodanike ja üldsusega välja just töökollektiivis, ühiskondlikus praktikas.

Inimese normaalseks, harmooniliseks arenguks on vajalikud kõik kolm astet: perekond, kool, töökollektiiv. Sisseelamine kollektiivi toimub tavaliselt häireteta. Kuid sellest normaalsest arengukäigust on ka kõrvalekaldumisi. Mõnikord koormavad perekond ja kool nooruki teadvust enesearemastuse ja töösse põlgliku suhtumise raske saastaga. See on aga pahatihti pinnaseks, millest kasvavad välja hingelised ebakõlad, trots, endassesulgumine ja tee mitteleidmine töökoha kollektiivi. Kõik see tingib inimese isiksuse väärarengu. Kuid võib juhtuda ka nii, et isegi harmooniliselt arenenud nooruk, kes on kasvanud soodsates tingimustes, ei leia teed töökollektiivi. Sidemed endise keskkonnaga nõrgenevad või katkevad, töökoha kollektiiviga jäävad need aga lõdvaks ning inimene kaotab pinna jalge alt.

Töökollektiivi sisseelamise ja sellega kokkukasvamise probleem on tähtis ka neil juhtudel, kui inimene vahetab elu ja töökohta. Sellisel korral katkevad sidemed endise kollektiiviga ja ühtlasi lakkab senise keskkonna vahetu positiivne mõju. Kui inimene ei leia seejuures teed uude kollektiivi ja tunneb ennast viimases võõrana, juhtub pahatihti, et ühiskondliku käitumise normid, mida ta pidas enda suhtes kehtivaks seni, kaotavad suuremal või vähemal määral oma reguleeriva toime. On koguni võimalik, et uue töökoha kollektiiv on hoopis enam arenenud, tema teadvus isegi kõrgemal tasemel ning kollektiivi liikmed eesrindlikumad.

Just sellest vaatekohast äratab tähelepanu asjaolu, et l i n n a d e s pannakse meil suhteliselt rohkem kuritegusid toime kui maal. Ometi on linnades kultuuritase seni veel kõrgem, inimese teadlikkus suurem ja kommunistlikud suhted seal on arenenumad.

Kui inimene maalt linna asub, hakkab endise keskkonna ja selle avaliku arvamuse vahetu mõju temale. Aga just see avalik arvamus etendaski varem väga tähtsat osa tema käitumise suunamisel ja endises keskkonnas kujunenud normidest kinnipidamise kindlustamisel. Kontaktide iseloom uue keskkonnaga linnas on aga säärane, et inimese käitumise sotsiaalne reguleerimine on väga lõtv. Inimese suhtlemine linnas on küll elavam, tema kontaktid arvukamad, kuid nad on tavaliselt nõrgemad ning oma iseloomult tihti ebapersonaalsed. Sellepärast on ka nende positiivne mõju inimesele väiksem. Mis puutub töökoha kollektiivisse linnas, siis võib see esitada uustulnukale isegi hoopis kõrgemaid nõudeid kui vana keskkond. Tunnetades aga mahajäämust uuest kollektiivist, mille areng toimub pealegi üsna kiires tempos, võib inimene kaugeneda viimasest üha enam ja tarduda oma arengus. Muide, analoogilise nähtusega võib tegemist olla ka siis, kui inimene elab küll pidevalt samas keskkonnas, kuid kollektiivi areng toimub nii kiiresti, et ta sellele järele ei jõua, jääb maha ning niiviisi irdub kollektiivist. Selle kõige tulemusena võib nõrgeneda või koguni lakata inimese käitumise sotsiaalne reguleerimine ning kujuneda pinnas kuritegevuseks. Nähtavasti on kõigil neil juhtudel enam kui tinglik kõnelda minevikuigandite tungimisest inimese teadvusse kuritegevuse põhjusena. Küsimus seisneb ilmselt nendes ühiskondlikes protsessides, millest sõltub inimese käitumise sotsiaalne reguleerimine. Need protsessid võivad sotsiaalset regulatsiooni kas kindlustada või pidurdada ning koguni halvata. On aga silmanähtav, et õiguslik reguleerimine üksi ei suuda kuritegevust ära hoida, kui teda ei toeta sotsiaalse regulatsiooni muud hoovad.

Kuritegevuse ideoloogiliste põhjuste uurimine võimaldab välja töötada konkreetse programmi nende põhjuste järkjärguliseks kõrvaldamiseks. See programm peab hõlmama rea organisatsioonilisi vahendeid, mille kohaldamine antud tingimustes, olemasolevate materiaalsete ressursside juures on

võimalik. Igal juhul tuleb aga silmas pidada, et kuritegevuse ideoloogiliste põhjuste mitmetahulisust ei ammenda vormel "minevikuigandid inimeste teadvuses".

Asudes vaatlema kuritegevuse kui massilise sotsiaalse nähtuse neid põhjusi, mis on seoses ühiskondliku olemisega, peab eelkõige märkima, et kuritegevuse peamise põhjuse - inimese poolt inimese ekspluateerimise - äralangemine ei tähenda, et m a j a n d u s l i k e l t e g u r i t e l kuritegevuse etioloogias ei ole sotsialistlikus ühiskonnas üldse pinda. Luise Vaher kirjeldab romaanis "Päeva palge ees" aastaid ühe kolhoosi elus, mil normipäeva eest antavat vilja mõõdeti grammidega ning kolhoosnikud hulgalt näppasid artellitoodangut selleks, et ära elada. Küll võib aga öelda, et kuritegevus ei tulene sotsialistliku ühiskonna majandusstruktuurist, kuigi kuritegevuse ja selle dünaamika vahel ühelt poolt ning sotsialistliku ühiskonna majandusliku arengu vahel teiselt poolt on teatav sõltuvus. Mõnikord on koguni väidetud, et kuritegevus on ühiskondliku elu kõverpeegel.

Sotsialistlik revolutsioon ning üldse igasugune kultuuriline tõus toob kaasa i n i m e s t e v a j a d u s t e m ä ä r a t u k a s v u , mis progresseerub sedamööda, kuidas vajadusi rahuldatakse. Kuni ei olnud elektrit, aeti läbi peerutulega, ning enne kui avastati televisioon, piisas raadiostki. Nüüd aga nõutakse juba värvilist televisiooni.

Inimeste materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste kasvu ei saa loomulikult pidada minevikuigandiks, vastupidi - see on inimkonna progressi tulemus. Kuid kõigi vajaduste rahuldamiseks puuduvad sotsialistlikus ühiskonnas praegu veel võimalused. Seepärast jaotataksegi siin saadusi mitte vajaduste, vaid töö hulga ja kvaliteedi järgi. See stimuleerib toodangu väljalaset ning sellest on printsibiis ühtmoodi huvitatud nii üksikisik kui ka ühiskond. Kuid üksikisiku ja ühiskonna kui terviku huvide vahel võivad teatavates tingimustes tekkida disproportsioonid, nn. k ä ä r i d , ning siit tulenevad ka mõningad vastuolud sotsialistlikus ühiskonnas,

kuigi nendel vastuoludel ei ole enam antagonistlikku iseloomu.

Need vastuolud sotsialistlikus ühiskonnas on kahtlemata objektiivse iseloomuga ega sõltu inimeste teadvusest, kuigi ühel või teisel viisil, sageli spontaanselt, kajastuvad ka teadvuses ja kutsuvad esile konfliktikoldeid isiklikus elus. Oleks väärt käsitleda neid konfliktikoldeid kui vastuolu kahe ideoloogia - kapitalistliku ideoloogia igandite ja sotsialistliku ideoloogia vahel. Nende konfliktide juured on majanduslikud, tingitud sotsialistlikus ühiskonnas saavutatud majandusliku arengu veel mitte küllalt kõrge tasemest.

Mitteantagonistlikud vastuolud, millest me kõneleme, võivad teravneda selle tulemusena, et sotsialistlikus ülesehitustöös tehakse vigu, ei osata sotsialismi objektiivseid majandusseadusi õigesti kasutada ning kindlustada ühiskondlike protsesside harmoonilist kulgu. Näitena võib esitada subjektivistlikke liialdusi katsete näol üle hüpata arengu teatavatest etappidest selleks objektiivsete eelduste puudumisel (individuaalse loomapidamise keelamine jms.), materiaalse huvitatuse printsiibi rikkumist jt. Ühelgi juhul ei tohi aga sotsialistliku ühiskonna arengut käsitleda kui konfliktitult hea muutumist veel paremaks.¹²

Käärid võivad tekkida nii sellest, et materiaalsed vahendid pole küllaldased individuaalsete vajaduste rahuldamiseks, kui ka sellest, et isegi nende vahendite olemasolu korral puuduvad objektiivsed võimalused nende rahuldamiseks. Korral jutustasid ühel suvisel matkal jõuka kalurikolhoosi liikmed, et raha on neil küllalt, kõik, mida saab osta, on juba muretses, jääb üle kulutada vaid alkoholi ostmiseks. Raskesti on praegu koguni mõningate kultuuriliste vajaduste rahuldamisega, kuna nende kasv on olnud sõna otseses mõttes tormiline: kohvikutesse on järjekorrad, raamatute tiraažid ebapiisavad, kinopileteid tihti raske saada, teatrisse pää-

¹² vt. M.C. Кош. Указ. соч., стр. 163.

semiseks tuleb mõnikord kasutada isiklikke tutvusi. Eelnevat silmas pidades, arvesse võttes ka korterikitsikusest tingitud perekondlike suhtlemiste piiratust, võib küllap vist teha mõningaid järeldusi näiteks huligaansuse etioloogia kohta. Igavus on kahtlemata üks huligaansuse ajendeid.

Kui kõnelda kõigi nende konfliktiseisundite põhjustest, siis ei pääse mööda majanduslikest faktoritest. Et hoiduda sõnast "vaene" (see sõna pole õige), ütleme, et meie maa ei ole veel küllalt rikas. Tootlikud jõud ei ole veel nii võimsad, nagu me seda sooviksime. Ning siin pole mingit seost minevikuiganditega inimeste teadvuses.

Mitteantagonistlikke vastuolusid nõukogude ühiskonnas, eriti aga selle majanduses, ei saa kuritegevuse põhjustena välistada. Võimaluste puudumine rahuldada materiaalseid vajadusi tekitab soovi rahuldada neid illegaalsel teel. Kultuuriliste vajaduste mitterahuldamine tõukab aga mõnigi kord otseselt ebaühiskondliku käitumise teele. Tõsi, nagu muudki välised faktorid, mõjutavad ka majanduslikud tegurid inimese käitumist vaid tema teadvuse, s. t. subjektiivsete faktorite kaudu. Kui nad põhjustavad kuritegeliku käitumise, leiavad nad sagedasti inimese teadvusest eest ka sinna tunginud minevikuigandid - ahnuse, parasitluse, omandamiskire ja egoismi, soovi saada midagi, ilma tööta jne. Nad leiavad eest deformeerunud õigusteadvuse või vääralt arenenud kõlbelise "mina". Vastaval enamikul juhtudest toimivadki majanduslikud ja ideoloogilised faktorid kuritegevuse põhjustena koos. Juhud, mil inimene nõukogude ühiskonnas paneb kuriteo toime majandusliku kitsikuse tõttu, on ju erandlikud. Kuid küsimuse tuum ei seisne selles. Kui eitada majanduslikke faktoreid kui iseseisvaid komponente kuritegevuse etioloogias, siis tuleb tunnistada, et üksnes ideoloogilistel põhjustel on tähtsus kuritegevuse profülaktikas, majanduslikest ning isegi paljudest organisatsioonilistest abinõudest võib lihtsalt mööda minna. Kuid ideoloogiline töö, mis irdub inimese isik-

likest elukogemustest ning neist reaalistest suhetest, mille osaliseks inimene on, kujuneb tühipaljaks moraalilugemiseks, mille praktiline efekt on üsna tühine. Mitte asjatult ei kõnele NKP programm töötajate ainelise kindlustatuse kasvust kui kuritegevuse väljajuurimise ühest vahendist.¹³

Majanduslik faktor avaldub kuritegevuse etioloogias veel ühes suunas. Sotsialistlikus ühiskonnas saavutatud majandusliku arengu taseme juures puuduvad seni küllaldased materiaalsed ressursid kuritegevust põhjustavate ja soodustavate asjaolude täielikuks kõrvaldamiseks, kõnelemata kõigi vajaduste täielikust rahuldamisest. Selles valdkonnas võib olla juttu majanduslike tegurite kaudsest osast kuritegevuse etioloogias.

Inimese vajadustest ei tule nii aru saada, et need võiksid kasvada piiramatult ja ühiskond peaks kindlustama nende kõigi rahuldamise. Seda ei suudaks ka kommunism. Sellega seoses ongi hakatud kõnelema inimeste mõistlike vajaduste rahuldamisest kui kuritegevust ärahoidvast faktorist, nende mõistlike vajaduste mitterahuldamisest aga kui kuritegevuse põhjustest.

Kuid otsekohe tekib küsimus, kus on mõistlike vajaduste piir. Kes määrab selle kindlaks? Üksnes vajadustel toidu järele on loomulikud piirid - inimesel ei ole kaht kõhtu. Muudele vajadustele aga on küllap vist võimatu leida sääraseid loomulikke piire. Nii sooviks näitsik kangesti veel kahekümnendat kleiti, sõbrannal on neid üheksateist. Kas on see soov mõistlik? Ilmselt ei ole küsimus mõistlikus piiris, vaid vajaduste struktuuris. Inimeste vajadused ise peavad muutuma ja omandama sisult suurema sotsiaalse väärtuse.¹⁴

Jääb veel peatuda lühidalt kahel küsimusel. Kas on kuritegevus kui massiline sotsiaalne nähtus ning üksikute kuritegude toimepanemine sotsialistlikus ühiskonnas p a r a

¹³ Vt. Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm. Tallinn, 1961, lk. 98.

¹⁴ Vt. В.С.Кох. Указ. сов., стр. 291-294.

t a m a t u , teiste sõnadega, kas põhjased meid huvitavas valdkonnas mõjuvad fataalselt? Kuivõrd üksiku kuriteo vahetuks põhjuseks on kuriteo subjekti tahteakt ning kuriteo subjektil on võimalus kuritegu ka mitte toime panna - ta võib valida käitumise mitme variandi vahel - , siis ei ole üksiku kuriteo toimepanemine kunagi paratamatu. Kui vaadelda kuritegevust massilise sotsiaalse nähtusena, siis kehtivad siin nn. statistilised seaduspärasused. Vaatamata sellele, et üksiku kuriteo toimepanemine ei ole paratamatu, on kuritegevuse teatavate põhjuste esinemisel seaduspärane, et teataval ajal ja teatavas kohas pannakse toime ka teatav arv kuritegusid.

Ja teine küsimus. Tehakse vahet mingi nähtuse põhjuse ja seda soodustavate asjaolude vahel. Kas need kategooriad on kohaldatavad ka kriminoloogias? Käesolevas pean piirduma vaid oma seisukoha väljendamisega. Puudub aeg selle argumenteerimiseks. Ma ei kõneleks kuritegevust soodustavatest asjaoludest - need ei ole üldistatavad kuritegevuse kui massilise sotsiaalse nähtuse tasemel. Kuritegude toimepanemist soodustavad asjaolud on aga olemas ja nende all mõtlen ma kõiki sääraseid asjaolusid, mis ei ole või ei tarvitse olla kausaalsed kuriteo subjekti tahteakti kui kuriteo vahetu põhjuse suhtes, kuid objektiivselt teevad võimalikuks kuriteolise tagajärje saavutamise või soodustavad kuriteo toimepanemist.

PISIHULIGAANSUS TARTU LINNAS AASTAL 1968*

A. P a l t s e r

Õigusteaduse kandidaat

Tartu Riikliku Ülikooli Õigusteaduskond

Kuulutada sõda sulidele, päevavarastele ja huligaanidele - sellise üleskutse esitas Nõukogude riigi rajaja V. I. Lenin, kes korduvalt rõhutas vajadust pidada halastamatut võitlust sotsialistliku seaduslikkuse igasuguse rikkumise vastu.¹ Järgides V. I. Lenini õpetusi pööravad partei ja valitsus pidevalt tähelepanu sotsialistliku õiguskorra kaitsmisele ja kindlustamisele.

Vaatamata vastavate riigilorganite ja nõukogude üldsuse poolt tarvitusele võetud abinõudele leidub aga siiski isikuid, kes panevad toime kuritegusid ja muid õiguserikkumisi. Administratiivüleastumistena käsitatavatest õiguserikkumistest on käesoleval ajal kõige levinumaks pisihuligaansus.

Kuigi esmakordselt toimepandud pisihuligaansus ei ole kehtiva kriminaalseadusandluse järgi käsitatav kuriteona, tekitatakse selliste tegudega meie ühiskonnale siiski tõsist kahju. Ka võib pisihuligaansuse tunnustele vastav käitumine kergesti üle kasvada kriminaalkorras karistatavaks huligaansuseks või muuks kuriteoks. Küllaltki suur osa muid kuritegusid toimepannud isikuist on varem süüdi olnud pisihuligaansustes. Nii on N. Djatškovl ja N. Kuznetsova andme-

* 23. veebruaril 1969 peetud ettekanne.

¹ Vt. V.I. Lenin. Teosed. 26. kd., lk. 378.

tel näiteks huligaansuse eest süüdimõistetute hulgas 51 % selliseid isikuid, keda on varem võetud administratiivvastutusele pisihuligaansuse eest.² Kõiki selliseid asjaolusid arvestades on pisihuligaansuse vastu peetava võitluse tugevdamine täiesti vajalik ja õigustatud. See aga eeldab pisihuligaansuse kui küllaltki komplitseeritud ühiskonnavastase nähtuse mitmekülgset uurimist ja tundmaõppimist.

Käesolevaga antaksegi ülevaade ühest sellisest uurimusest, mis viidi läbi TRÜ kriminoloogia laboratooriumis ja hõlmas kõik Tartu linnas aastal 1968 toimepandud pisihuligaansused ja neid sooritanud isikud.

Kõnesolev uurimine on pisihuligaansuse sügavama uurimise esimeseks etapiks. Selle ülesandeks oli saada olemasolevast üksikasjalikum ülevaade pisihuligaansuse kui ühiskonnavastase nähtuse seisundist ja struktuurist Tartu linnas. Sellist ülevaadet on vaja mitte ainult selleks, et teha mõningaid ettepanekuid pisihuligaansuse vastu peetava võitluse tugevdamiseks. See annab ka võimaluse välja töötada pisihuligaansuse nn. mudel, mille abil on võimalik otstarbekamalt ja ratsionaalsemalt kavandada pisihuligaansuse edaspidist detailsemat uurimist selle erinevatest aspektidest lähtudes.

Käsitletava uurimise programm hõlmab kõik pisihuligaansused Tartu linnas aastal 1968. Iga pisihuligaansuse fakti ja selles süüdi oleva isiku kohta täideti perfokaart vastava küsimustiku alusel. Küsimustik sisaldas üldse 23 kinnist küsimust 99 võimaliku vastusevariandiga. Perfokaardid täitsid kriminoloogia laboratooriumi töötajad ja õigusteaduskonna üliõpilased Tartu Linna Rahvakohtus ja Tartu Linna Siseasjade Osakonnas olemasolevate materjalide põhjal. Nad töödeldi ja analüüsiti laboratooriumis.

Kuigi pisihuligaansuse mõiste ja koosseisu analüüsimine ei ole käesoleval juhul meie eesmärk, peame vajalikuks

² Н. Дьячков, Н. Кузнецова. О чем говорят обобщения судебной практики по делам о хулиганстве. - "Советская Юстиция", 1964, № I, стр. II.

siiski märkida, et vastavalt NSV Liidu Ülemnõukogu Pre-
siidiumi 26. juuli 1966. a. seadluse "Vastutuse tugevda-
mise kohta huligaansuse eest" §-le 1 on pisihuligaansu-
seks ebatsensuurne sõim avalikus kohas, kodanike solvav
tülitamine või muu selline tegevus, mis rikub ühiskond-
likku korda ja kodanike rahu.³ Nagu juba märgitud, on
sellistele tunnustele vastav käitumine käsitatav admi-
nistratiivüleastumisena ja toob kaasa administratiivka-
ristuse teos süüdlase suhtes. Ühtlasi tuleb aga märkida,
et isiku poolt eespool mainitud tunnustele vastava teo
vähemalt teistkordne toimepanemine aasta kestel ei ole
enam administratiivüleastumisena käsitatav pisihuligaan-
sus, vaid selles süüdi olev isik kuulub juba kriminaalvas-
tutusele võtmisele ENSV KrK § 195 lg. 1 järgi. Seda aga
juhu, kui varem toimepandud pisihuligaansuse eest oli
teda karistatud administratiivkorras. Ent kui pisihuligaan-
suse toimepannud isiku suhtes oli administratiivkaristuse
asemel kohaldatud ühiskondliku mõjutamise vahendeid, siis
tema teistkordne pisihuligaansuse toimepanemine aasta kes-
tel ei anna veel alust viimase kvalifitseerimiseks huli-
gaansusena ENSV KrK § 195 lg. 1 järgi.

Osaliselt sellega ongi seletatav, et pisihuligaansu-
se faktide arv ei kattu pisihuligaansusi toimepannud isi-
kute arvuga. Esimene on suurem viimasest. Mõningal määral
suurendab seda vahet ka seaduse ebaõige kohaldamine, mis
avaldub antud juhu, et mitte alati ei võeta isikut,
kes paneb pisihuligaansuse toime aasta kestel teistkordse, ja
kriminaalvastutusele, kuigi esineb selleks seaduslik alus.

Nimetatud asjaoludel ei kattunud ka Tartu linnas 1968.
aastal toimepandud pisihuligaansuste arv selliseid tegusid
toimepannud isikute arvuga, mistõttu läbiviidud kõikse uu-
rimise käigus fikseeriti ja võeti vaatluse alla 764 pisi-
huligaansuse fakti ja 716 nendes süüdi olevat isikut.

³ Pisihuligaansuse koosseisu kohta vaata lähemalt näi-
teks П.Ф.Гришанин. Юридическая квалификация хулиганских
действий. М., 1969.

Mida siis näitas nende 764 pisihuligaansuse fakti ja 716 isiku uurimine?

Kõigepealt võiks märkida, et pisihuligaansuse dünaamikas ei esinenud aasta kestel olulisi muutusi. Toimepandud pisihuligaansused jaotusid nii poolaastate kui ka kvartalite lõikes enam-vähem võrdselt: aasta kestel toimepandud 764 pisihuligaansuse faktist esines I poolaastal 385 (50,4 %) ja II poolaastal 379 (49,6 %); I kvartalis 174 (22,8 %), II kvartalis 211 (27,6 %), III kvartalis 186 (24,3 %) ja IV kvartalis 193 (25,3 %). Juba nendest näitajatest ilmneb, et märgatavatest saavutustest võitluses pisihuligaansuse vastu 1968. aasta kestel Tartu linnas rääkida ei saa.

Mis puutub alaealiste, samuti naisisikute poolt pisihuligaansuste toimepanemisesse, siis selles osas olukord II poolaastal võrreldes I poolaastaga isegi halvenes. Pisihuligaansusi toimepannud 716 isiku hulgas oli alaealisi 54 (s. o. 7,1 % vaadeldavate isikute üldarvust), I poolaastal 24, II poolaastal aga 30 alaealist. Järelikult suurenes pisihuligaansusi toimepannud alaealiste arv teisel poolaastal 25 %. Veelgi rohkem suurenes aga pisihuligaansusi toimepannud naisisikute arv (52 naisisikut - 6,8 %): I poolaastal 19 ja II poolaastal 33 naisisikut.

Kuigi ebakaines olekus toimepandud pisihuligaansuste arv II poolaastal võrreldes I-ga ei suurenenud, ei saa siiski ka selles osas rääkida rakendatud abinõude efektiivsusest. Nii pandi aasta kestel pisihuligaansusi toime ebakaines olekus 682 juhul (s. o. 89,4 % kõigist pisihuligaansustest), nendest I poolaastal 342 ja II poolaastal 340.

Nii nende kui ka muude näitajate omavaheline võrdlemine poolaastate lõikes lubas teha järelduse, et Tartu linnas 1968. aasta esimesel poolel pisihuligaansuste vastu peetavas võitluses rakendatud abinõud ei andnud kohest efekti. Sellest ei saa järeldada midagi varem rakendatud abinõude üldise efektiivsuse kohta. Küll räägib see meie arvates aga sellest, et edu saavutamine võitluses pisihuli-

gaansuse vastu eeldab ja nõuab tõsist ning püsivat tööd.

Milles siis avaldusid uuritud perioodil toimepandud pisihuligaansused? Peab kohe ütleva, et nende avaldumismvormid olid väga erinevad ja mitmekesised.

Ülevaate saamiseks pisihuligaansuste struktuurist nende avaldumismviiside järgi jaotati kõik uuritavad teod uurimise käigus 5 rühma: vägivallateod isiku suhtes, esemete lõhkumine, söimamine, karjumine ja muul viisil toimepandud pisihuligaansused. Viimaste hulka arvati sellised teod nagu ametiasutuste akende lahtikiskumine, kaaskodanike tülitamine või ähvardamine, lillede ja ilupuude rüüstamine, akna kaudu sauna tungimine, seksuaalvahekorrad parkides, tänaval urineerimine jne.

Sellise rühmitamise põhjal jaotusid toimepandud pisihuligaansused järgmiselt: vägivallateod isiku suhtes - 34,5 %, esemete lõhkumine - 11,6 %, söimamine - 34,5 %, karjumine - 7,6 % ja muud teod - 11,8 %. Seega olid pisihuligaansuste hulgas esikohal vägivallateod isiku suhtes ja söim. Muul viisil toimepandud pisihuligaansustest esines kõige sagedamini tänaval urineerimist (umbes 30 %, suures osas õlle müügi punktide läheduses) ja kaaskodanike tülitamisi ning ähvardamisi (umbes 23 % muul viisil toimepandud pisihuligaansustest).

Seega näitas uurimine, et suhteliselt kõige rohkem pandi pisihuligaansusi toime teise isiku suhtes vägivalla tarvitamise või sellega ähvardamise teel. See on väga mõtlemapanev fakt. Tuleb silmas pidada veel ka seda, et selliste tegudega tekitati 8 juhul teisele kodanikule terviserikketa kehavigastus. Ühenduses sellega tekib paratamatult küsimus, kas vahest mõnigi kord pole eksitud selliste tegude hindamisel ja neid ebaõigesti kvalifitseeritud administratiivkorras karistatava pisihuligaansusena.

Nii näiteks kvalifitseeriti administratiivkorras karistatava pisihuligaansusena Eduard A. tegu ja karistati teda rahaträhviga selle eest, et ta oma korteris lõi prügikühvliga pähe oma abikaasale vastastikuse tüli puhul.

Abikaasa toimetati kiirabiga traumapunkti, kus selgus, et peas oli katki veresoon. Eduard A-d kriminaalvastutusele ei võetud, motiveerides seda sellega, et tüli põhjustajaks oli tema abikaasa ning viimasele tekitatud kehavigastus ei põhjustanud terviseriket. Ka võeti kriminaalasja algatamisest keeldumisel arvesse seda, et tüli kulges omavahel, kusjuures teiste majaelanike rahu ei olnud häiritud. Arvestades neid asjaolusid jääb meile selgusetuks, mispärast Eduard A. tegu üldse kvalifitseeriti pishuligaansusena. Kui tema käitumine ühiskondlikku korda ja kodanike rahu ei rikkunud, siis puudub alus seda käsitada huligaanitsemisena. Kui aga need olid rikutud, siis oleks tulnud tema käitumine kvalifitseerida juba kriminaalkorras karistatava huligaansusena, mitte aga pishuligaansusena.

Ka mõne teise pishuligaansusena kvalifitseeritud käitumise puhul tekkis kõne all oleva uurimise käigus tõsine kahtlus, kas antud tegu on oma olemuselt pishuligaansus või kas üldse huligaansus. Seda eriti neil juhtudel, kui tegu, mille eest isikut karistati, oli toime pandud tema oma korteris. Korterites toimepandud pishuligaansuste arv oli aga vaatluse alla võetud aastal Tartu linnas võrdlemisi suur.

Üldse jaotusid pishuligaansused toimepanemise koha järgi järgmiselt: tänavatel, väljakutel ja parkides 36,9 %, sööklates ja restoranides 7,3 %, kultuuriasutustes 3,1 %, ühiselamutes 3,4 %, korterites 29,7 %, õuedes ja koridorides 4,1 %, töökohtades 4,8 %, õppeasutustes 0,6 %, raudtee- ja bussijaamades 2,2 % ja muudes kohtades 7,9 %. Seega nähtub, et iga kolmas pishuligaansus pandi toime eluruumis (korterid ja ühiselamud). Seejuures väärib märkimist, et kõigist pishuligaansustest korterites pandi umbes 75 % toime subjekti enda korteris ja ainult 25 % võõras korteris. Juba ainuüksi sellest näitajast tuleneb vajadus pöörata pishuligaansuste edaspidisel uurimisel erilist tähelepanu nn. korterihuligaansuse sügavamale uurimisele, et võimalikult

vältida muude õiguserikkumiste alusetut käsitamist pishuligaansusena.

Vaatamata sellele ei tule aga unustada, et siiski valdav enamus pishuligaansusi pandi toime tänavatel, väljakutel, parkides, restoranides, sööklates, kultuuri-asutustes, raudtee- ja bussijaamades ning muis avalikes kohtades. Kui avalikku korda kaitsvatel organitel on raske vältida õiguserikkumiste toimepanemist korterites, siis ei saa seda printsibiis öelda eespool mainitud avalike kohtade suhtes. Tähelepanekud ja vastavad uurimised meil ning teistes meie maa linnades räägivad sellest, et kohtades, kus liigub rohkem või sagedamini miilitsa ja rahvamaleva patrulle, esineb pishuligaansust märgatavalt vähem võrreldes kohtadega, kus selliseid patrulle ei ole kohata. Võib eeldada, et kui ka meil oleks miilitsa ja rahvamaleva patrulle näha sagedamini, siis oleks küllaltki suur osa pishuligaansustest välditud.

Uurimise käigus tunti huvi ka selle vastu, milline on seos pishuligaansuse toimepanemise koha ja viisi ehk avaldumisevormide vahel. Kogutud materjali analüüs näitas, et pishuligaansuse avaldumisevormide osatähtsus pole erinevates kohtades ühesugune.

Mis puutub tänavatel, parkides ja väljakutel toimepandud pishuligaansustesse, siis esines siin kõige rohkem kaaskodanike tülitamisi ja ähvardamisi, normaalse liikluse takistamist, ebatsensuursete sõnade kirjutamist hoone- te seintele, urineerimist, prügiurnide ümberlükkamisi ja muid selliseid tegusid, mis moodustasid kõigist mainitud kohtades toimepandud pishuligaansustest üle ühe kolmandiku. Vägivallategusid kaaskodanike suhtes pandi nendes kohtades toime aga suhteliselt vähem võrreldes vägivallategudega pishuligaansuse struktuuris tervikuna (vastavalt 27 % ja 34,5 %). Peaaegu samasugune oli olukord karjumiste ja ebatsensuurse sõimu osas.

Teistsugune oli pilt aga sööklates, restoranides, kohvikutes ja teistes ühiskondliku toitlustamise ettevõtetes.

Neis paigus esines pishuligaansus valdavas osas ebatsensuurse sõimu või karjumisena, mis moodustas 66 % kõigist nimetatud kohtades toimepandud pishuligaansustest. Ka kultuuriasutustes oli pishuligaansuste hulgas esikohal karjumine ja ebatsensuurne sõim (55 % sealsetest pishuligaansustest). Vähem oli kultuuriasutustes vägivallategusid kaaskodanike suhtes. Need moodustasid kõigist nendes kohtades toimepandud pishuligaansustest 35 %. Võrreldes seda näitajat tänavatel ja ühiskondliku toitlustamise ettevõtetes toimepandud vägivallategusid iseloomustavate suhtarvudega ilmneb, et kõne all olevates kohtades pandi selliseid tegusid suhteliselt kõige rohkem toime just kultuuriasutustes. Tänavatel ja ühiskondliku toitlustamise ettevõtetes toimepandud vägivallategude vastav suhtarv on umbes 10 % võrra väiksem (vastavalt 27 ja 25 %). Kultuuriasutustes toimepandud vägivallategude esinemiskohaks olid eranditult kultuurimajad ja klubid - kinodes vägivallaakte ei sooritatud.

Korterites esinenud pishuligaansuste analüüs näitas, et suhteliselt kõige sagedamini avaldus huligaanitsemine siin just lõõmiste ja peksmistena (ligemale 50 %). Sama tuleb märkida ka ühiselamutes toimepandud pishuligaansuste kohta.

Üldistatuna võib öelda, et kui tänavatel ja restoranides seisnes pishuligaanitsemine peamiselt kaaskodanike tülitamises ja nende rahu rikkumises, siis korterites, ühiselamutes, kultuurimajades ja klubides esines see küllaltki sageli ründena isiku vastu.

Pishuligaansuste vastu võitlemise je nende ärahoidmise seisukohalt on tähtis mitte ainult teadmine, kus selliseid tegusid toime pannakse, vaid ka ülevaade sellest, millal neid toime pannakse.

Uurimise käigus selgitati välja kõnesolevate tegude jaotumine päevade ja kellaaegade lõikes. Tuleb öelda, et meie poolt saadud näitajad erinevad mõningal määral mujal läbiviidud uurimiste vastavatest näitajatest. Seda eriti pishuligaansuste jaotumises päevade järgi.

Mujal läbiviidud uurimised on näidanud, et nii huligaansusi kui ka pishuligaansusi pannakse toime sagedamini laupäeviti ja pühapäeviti. Tartus sellist olukorda aga ei olnud. Siin jaotusid pishuligaansused nädalapäevade vahel järgmiselt: esmaspäevast kuni neljapäevani 59,2 % (iga päeva kohta seega keskmiselt 14,8 %), reedeti 14,6 %, laupäeviti 11,3 % ja pühapäeviti 14,3 %. Järelikult oli meil kõige vähem pishuligaansusi laupäeviti ja pühapäeviti, kõige rohkem aga tavalistel tööpäevadel. Milles on selline eripära Tartus tingitud, selle väljaselgitamist uurimisprogramm ette ei näinud ja küsimus vajab lähemat uurimist. Võib aga arvata, et see on tingitud miilitse ja rahvamaleva patrullide suuremast arvust nendel päevadel - fakt, millel juba iseenestest on profülaktiline mõju. Igatahes võib aga läbiviidud uurimise põhjal väita, et tavalistel tööpäevadel ei panda meil pishuligaansusi toime sugugi vähem kui puhkepäevadel. Seepärast on ebaõige, kui pishuligaansuse vastu peetavas võitluses pööratakse neile tegudele tööpäevadel vähem tähelepanu võrreldes puhkepäevadega.

Teatavad erinevused esinesid meie linnas toimepandud pishuligaansuste jaotumisel ka kellaaegade järgi, võrreldes kirjanduses toodud andmetega huligaansuste kohta.

S.S. Ostroumovi järgi on toimepandud huligaansused jaotunud järgmiselt: hommikuti 3 %, päeval 25 %, õhtuti 61 %, öösel 9 % ja erinevatel aegadel 2 %.⁴ Meie poolt uuritud pishuligaansused jaotusid kellaaegade järgi aga järgmiselt: hommikuti 1,0 %, päeval 24,7 %, õhtuti 52,5 %, öösel 14,5 % (andmed puuduvad 7,3 % osas). Nende näitajate võrdlemine toob seega esile, et õhtuti huligaanitsesti meil vähem, öösel aga rohkem.

Ühenduses pishuligaansuste toimepanemise ajaga tahaks märkida veel järgmist.

Kuigi valdav osa pishuligaansustest pandi toime kella 18 - 24 vahel (52,5 % kõigist pishuligaansustest), oli öö-

⁴ С.С.Остроумов. Советская судебная статистика. М., 1962, стр. 277.

tundidel huligaanitsemit siiski palju. Üldse leidis öötundidel aset 111 pisihuligaansuse fakti. Seega peaaegu iga 7. pisihuligaansus pandi toime öösel, sealjuures enamus neist (arvult 103) kella 24 - 03 vahel.

Tähelepanu väärivad on ka andmed, mis iseloomustavad öötundidel toimepandud pisihuligaansuste kohta. Kui üldse pandi kõigist pisihuligaansustest toime tänavatel, väljakutel ja parkides 36,9 % ja eluruumides 33,1 %, siis kõigist kella 24 - 03 vahel esinenud pisihuligaansustest pandi toime tänavatel, parkides ja väljakutel 64 %, eluruumides aga 18 %. Seega muutub alates kella 24-st huligaanitamise peamiseks kohaks tänav. Kella 03-st kuni 10-ni toimusid aga peaaegu kõik (80 %) pisihuligaansused korterites.

Iseloomustades huligaanitsemit kellaaegade lõikes võib märkida veel seda, et toimepandud pisihuligaansused jagunesid selles osas ka päevade järgi enam-vähem võrdselt. Erinevus oli ainult laupäevastes pisihuligaansustes. Nii pandi kõigist kella 18 - 24 vahel esinenud pisihuligaansustest toime laupäeviti umbes 10 %, kõigil teistel nädalapäevadel kokku aga 90 % (iga päeva kohta keskmiselt 15 %). Mis puutub kella 24 - 03 vahel esinenud pisihuligaansustesse, siis ka siin paistab esinemissageduse poolest silma laupäev, kuid teisest aspektist. Laupäeviti pandi sellel kellaajal toime üle 20 % üldse sellel kellaajal registreeritud pisihuligaansustest. Võttes arvesse tänavatel toimepandud pisihuligaansuste üldarvu, võib öelda, et ligemale üks kümnendik tänavatel toimepandud huligaanitsemistest pandi toime reede öösel vastu laupäeva kella 24 - 03 vahel. Sellest näitajast peaksid meie korralvurid tegema vastava ja tõsise järelduse.

Käesoleva ülevaate aluseks olnud uurimise programm hõlmas peale toimepandud pisihuligaansuste ka neid tegusid toimepannud isikuid.

Nagu eespool juba näidatud, moodustasid pisihuligaansusi toimepannud isikute hulgas absoluutse enamuse mehed. Meeste osa oli uuritud isikute hulgas 93,2 %, naiste osa 6,8 %.

Nii meeste kui ka naiste hulgas oli võrdlemisi palju mitte-tartlasi (vastavalt 34 % ja 28 %). Seega peaaegu ühe kolmandiku pisihuligaansustest panid toime Tartusse sissesõitnud isikud. Nendest $\frac{2}{3}$ oli alaline elukoht Tartu rajoonis. Ilma kindla elukohata isikud moodustasid 4 % uuritud isikute üldarvust.

Umbes 50 % uuritud isikutest oli abielus või elas koos perekonnaga. Erinevusi mees- ja naisisikute vahel selles osas ei olnud.

Seisukoht, et pisihuligaansusi panevad enamuses toime alaealised ja noorukid, ei leidnud kõne all oleva uurimisega kinnitust. Kõigi pisinuligaansusi toimepannud isikute keskmine vanus oli uuritaval aastal umbes 31,5 aastat. See ei ole sugugi selline iga, kus veel ei osata oma tegudest endale aru anda või neid õigesti hinnata. Seejuures võib märkida, et pisihuligaanitsenud naisisikute keskmine vanus oli veelgi kõrgem, umbes 36 aastat.

Üksikute vanuserühmade järgi jaotusid vaadeldavaid tegusid toimepannud isikud järgmiselt: 16 - 17 aasta vanuseid 7,1 %, 18 - 20 aasta vanuseid 11,9 %, 21 - 24 aasta vanuseid 9,0 %, 25 - 29 aasta vanuseid - 18,1 %, 30 - 39 aasta vanuseid - 27,5 %, 40 - 41 aasta vanuseid - 16,2 % ja 50-aastasi ning vanemaid - 10,2 %. Seega näeme, et pisihuligaansusi toimepannud isikute hulgas oli kuni 24-aastasi 28,0 %, 25-aastasi ja vanemaid aga 72 %.

Kuid nende näitajate lähem analüüs näitab, et mingiks rahuloluks alaealiste ja noorukite osas ei ole siiski alust. Nagu eespool juba märkisime, suurenes alaealiste poolt toimepandud pisihuligaansuste arv aasta teisel poolel. Kui aga vaatleme pisihuligaansusi toimepannud isikute keskmist jaotumist iga vanuseaasta lõikes, siis ilmneb, et suhteliselt kõige enam panid neid toime 18 - 20 aasta vanused isikud (iga vanuseaasta keskmine näitaja 3,97 % isikute üldarvust). Neile järgnesid 25 - 29 ja 16 - 17 aasta vanused isikud (vastavad protsendid 3,62 ja 3,55). Seega oli alaealiste ja noorukite osa vaadeldud isikute üldarvus

vanuseaastate lõikes märkimisväärselt suur. Nimetatud asjaolu aga nõuab tõsise tähelepanu pööramist alaealiste ja noorukite seas tehtavale huligaansusevastasele profülaktilisele tööle.

Uurimine haridusliku taseme järgi näitas, et valdaval osal uuritutest oli haridust 5 - 8 klassi (54 %). Neile järgnesid isikud 9 - 11 klassi haridusega (24 %). Isikuid kuni 5 klassi haridusega oli 12 % ja kõrgema või lõpetamata kõrgema haridusega isikuid 3 %. Andmed puuduvad 7 % osas. Nende näitajate põhjal ei saa öelda, et pisihuligaansusi oleksid toime pannud eriti väikese haridusega isikud. Siiski vähemalt 27 % pisihuligaansusi toimepannud isikutest oli koolis käinud üle 8 aasta, nende hulgas 3 % õppinud isegi kõrgemas koolis.

Uurimisprogramm nägi ette ka uuritavate sotsiaalse seisundi ja tegevusala väljaselgitamise. Analüüs näitas, et pisihuligaansusi toimepannud isikutest moodustasid valdava osa töölised (70 %). Teenistujaid ja õpilasi oli kumbagi 4,5 % (kokku 9 % üldarvust), kolhoosnikke 1 %. Vastavad andmed puudusid 20 % osas uuritavatest. Seega ei pea paika arvamus, et küllaltki suure osa linnas toimepandud pisihuligaansustest võib panna maalt linnasõitnud kolhoosnike arvele.

Kõigist uuritud isikutest käis tööl 77,6 % (nende hulgas 1,8 % ei töötanud küll pidevalt) ja õppis 4,3 %. Pensionärid moodustasid uuritutest 2,4 %. Isikuid, kes ei töötanud ega õppinud, oli aga 14,7 %. Andmed puudusid 1 % osas. Järelikult võib öelda, et peaaegu iga seitsmes isik, kes oli pannud toime pisihuligaansuse, ei võtnud osa ühiskondlikult kasulikust tööst. Seejuures märgime veel kord, et pensionärid on arvestatud eraldi. Sellise näitaja puhul tekib paratamatult kahtlus, kas tõesti nende hulgas ei leidunud ühiskonnavastase, parasiitliku eluviisiga isikuid, keda oleks võidud täitevkomitee otsuse alusel tööle suunata ning tööst kurtantliku kõrvalehoidumise korral kriminaalvastutusele võtta ENSV KrK § 201² järgi. Võib veel mainida, et nende hul-

ka kuulusid ka kõik ilma kindla elukohata isikud. Küllaltki suur osa kõne all olevatest isikutest oli varem administratiivkorras juba karistatud.

Uurimise käigus ei olnud võimalik saada andmeid selle kohta, mille eest oli kedagi varem administratiivkorras karistatud. Küll aga oli võimalik kindlaks teha, mitu korda oli kedagi varem administratiivkorras karistatud. Ja need näitajad ei ole sugugi rõõmustavad.

Üldse oli aastal 1968 Tartu linnas pisihuligaansusi toimepannud isikute hulgas varem administratiivkorras karistatud isikuid 45,8 % uuritavate üldarvust. Administratiivkorras varem karistamata isikud moodustasid uuritutest 47,3 %, andmed puuduvad 6,9 % osas. Kuna ka viimaste hulgas tõenäoliselt siiski oli varem administratiivkorras karistatud, siis võib öelda, et umbes pool pisihuligaansusi toimepannud isikutest on ka varem toime pannud administratiivüleastumisi. Seejuures väärib märkimist, et nendest valdav osa on administratiivkorras korduvalt karistatud.

Uurimine näitas, et varem administratiivkorras karistatute hulgas oli 1 kord karistatud 37 %, 2 - 4 korda karistatud 28 %, 5 - 7 korda karistatud 12 % ja 8 ning enam korda karistatud 23 %. Seejuures võib märkida, et varem administratiivkorras karistatud isikuid leidsid igas vanuserühmas. Nii oli alaealiste hulgas varem administratiivkorras karistatud 24 %, 18 - 20 aasta vanuste hulgas 36 %, 21 - 24 aasta vanuste hulgas 28 %, 25 - 29 aasta vanuste hulgas - 43 %, 30 - 39 aasta vanuste hulgas 56 %, 40 - 49 aasta vanuste hulgas 55 % ning 50-aastaste ja vanemate isikute hulgas 50 %. Seega oli suhteliselt kõige rohkem varem administratiivkorras karistatud isikuid pisihuligaansusi toimepannud 30 - 39 aasta vanuste isikute hulgas. Kuid midagi head ei saa kahjuks öelda ka alaealiste kohta. Nii oli alaealiste hulgas 5 isikut, keda oli varem karistatud korduvalt, nendest 1 isegi 5 korda. Kuna administratiivvastutus õiguskorras rikkumiste eest algab meil 16. eluaastast, siis jõudis

1 uuritud alaealistest vähem kui kahe aasta kestel panna toime juba kuuenda administratiivüleastumise. 18 - 20 aasta vanuste hulgas leidus aga isegi 3 sellist noorukit, keda on enne kõne all oleva pisihuligaansuse toimepanemist administratiivkorras karistatud 8 või enam korda. Tekib küsimus, kas meil ei ole siiski liberaalitsevad mõnede alaealiste ja noorukitega, kes vaatamata tarvitusele võetud abinõudele siiski end ei taha parandada.

Kuigi meil puuduvad andmed varem toimepandud administratiivüleastumiste olemuse kohta, võib arvata, et nende toimepanijad ja ka mõned teised 1968. a. avalikku korda rikkunud isikud on varem toime pannud pisihuligaansusena kvalifitseeritavaid tegusid ning antud korral oleksid pidanud kuuluma juba kriminaalvastutusele võtmisele. Vähemalt kolme isiku suhtes, kes sama, s. o. 1968. aasta kestel rikkusid avalikku korda rohkem kui üks kord, võib seda öelda kindlasti.

Nii karjus Üllas J. ebakainena 1968. a. algul ühel ööl kella 24 - 03 vahel oma ühiskorteris. Selle eest määrati talle Tartu Linna Rahvakohtus rahatrahv. Sama aasta novembris sõimas Üllas J., olles taas joobnud, kodanikke tänaval. Ka see tegu kvalifitseeriti pisihuligaansusena ja miilitsaorganid karistasid teda rahatrahviga, kuigi seejuures oldi teadlik, et teda on aasta kestel pisihuligaansuse eest juba karistatud. Analoomiliselt karistati aasta kestel teistkordse pisihuligaansuse eest rahatrahviga Uno P.-d. Rudolf A. poolt toimepandud avaliku korra rikkumine kvalifitseeriti pisihuligaansusena ja teda karistasid miilitsaorganid rahatrahviga isegi vaatamata sellele, et teda oli vähem kui aasta tagasi toimepandud pisihuligaansuse eest karistatud arestiga. Seejuures oldi ka teadlik, et Rudolf A.-d on varem administratiivkorras karistatud üldse juba 13 korda.

Leiame, et kõik need kolm isikut oleks tulnud võtta kriminaalvastutusele ENSV ~~KrK~~ §195 lg.1 järgi ja nende viimast käitumist mitte enam vaadelda administratiivüleastumisenä. Nende karistamine administratiivkorras oli vastu-

olus kehtiva seadusandlusega. Selliste isikute arv võis olla aga veelgi suurem. Need kolm panid avaliku korra teistkordse rikkumise toime sama kalendriaasta kestel. Milline oli aga üldse aasta kestel avalikku korda teistkordselt rikkunud isikute arv, selle kindlakstegemist käsitletava uurimise programm ette ei näinud.

Nagu võis arvata, pandi enamus pisihuligaansustest toime ebakainena. Nii pandi Tartu linnas aastal 1968 kõigist pisihuligaansustest toimus jooanud olekus 89,1 % (naisisikute osas 78,8 %). Ebakained pisihuligaanitsejad olid valdavas enamuses peaaegu kõigis vanusegruppides. Ebakained isikud moodustasid kõigist pisihuligaansusi toimepannud isikutest vanusegruppide järgi: 16 - 17-aastastest - 50 %, 18 - 20-aastastest - 85 %, 21 - 24-aastastest - 94 %, 25 - 29-aastastest - 96 %, 30 - 39-aastastest - 81 %, 40 - 49-aastastest - 92 % ja 50-aastastest ning vanematest isikutest 83 %. Seega kinnitas ka läbiviidud uurimine, et võitlus huligaansuse vastu eeldab alkoholismivastast võitlust ja peab toimuma koos sellega.

Uurimise käigus püüti saada ülevaadet ka sellest, milline on seos huligaanitseamise ja perekonnaseisu ning ebakaines olekus huligaanitseamise ja perekonnaseisu vahel. Kuina puuduvad andmed, kui suur osa linna elanikkonnast on abielus, siis ei saa öelda, kas abieluinimesed või vallalised panevad huligaansusi toime rohkem. Küll aga selgus, et huligaanitsenud isikute hulgas oli vallalisi ja abieluinimesi täiesti võrdselt. Mis puutub aga ebakaines olekus huligaanitsemisesse, siis selles osas olid mõningal määral ülekaalus abielus isikud. Nii oli abielus olevatest pisihuligaansuse toimepannud isikutest ebakaines olekus 92 %. Vallaliste hulgas oli vastav näitaja 85 %. Kuigi vahe on 7 %, ei saa siin rääkida kindlast seaduspärasusest või korrelatsioonist. Kuid sellele vaatamata jääb see siiski faktiks 1968. aasta kohta.

Sellised on mõningad näitajad, mis iseloomustavad Tartu linnas aastal 1968 toimepandud pisihuligaansusi ja neid toimepannud isikuid. Lõpuks tahaksin anda väikese ülevaate ka sellest, milliseid abinõusid kohaldati pisihuligaansusi toimepannud isikute suhtes. Tuleb märkida, et kõige rohkem kohaldati aresti. Arestiga karistati pisihuligaansuse toimepannutest 58,1 %. Rahatrahv määrati 33,0 %-le ja paranduslik töö 5,9 %-le karistatutest. Pisihuligaansuse toimepannud isikutest 3,0 % suhtes kohaldati ühiskondliku mõjutamise vahendeid. Aresti kestusega 10 - 12 päeva määrati tunduvalt rohkem kui aresti kestusega 13 - 15 päeva. Määratud arestipäevade üldarv oli umbes 5300. Ka selgus uurimise käigus, et a l a l i s e l t t ö ö t a v a t e l e isikutele määratud arestipäevade üldarv oli umbes 3700. 5-päevase töönädala juures jäi neil põhitöökohal seega tegemata umbes ühe töölise 14 aasta töö ehk 14 töölise ühe aasta töö. Juba ainuüksi see näitaja on meie arvates küllaldane iseloomustaja pisihuligaansusega meie rahvamajandusele ja üldse ühiskonnale tekitatava materiaalse kahju suurusest. Kui suur oli aga k o g u k a h j u üldse, seda ei olegi võimalik näidata. Ei saa ju rahas ega muul viisil väljendada näiteks seda, kui paljude kodanike rahu oli rikutud ja kui suurel määral. Ei saa väljendada arvudes ka seda, millist moraalselt kahju tekitati huligaanitseamisega eriti meie kasvavale põlvkonnale, teda traumeerides või talle halba eeskuju näidates. Küll aga tehti uurimisega kindlaks, et vähemalt 15 % kõigist pisihuligaansuse faktidest toimus alaealiste laste juuresolekul.

Milline oli kohaldatud mõjutamisvahendite efektiivsus, selle kohta puuduvad andmed. Küll võib aga väita, et administratiivkaristuse m ä ä r a m i n e veel iseenesest kõigile huligaanitsenutele kasvatavat mõju siiski ei avaldanud. Nii pani arestiga karistatutest 5,6 % toime režiimi rikkumisi karistuse kandmise ajal. Sellest saab järeldada, et ka pisihuligaansusi toimepannud isikute parandamine ja

ümberkasvatamine ei ole alati võimalik ainult administratiivkaristuse määramise ja selle täideviimise abil, vaid nõuab nende suhtes pikemaajalist kasvatustööd. Oleme arvamusel, et väga palju saavad selles osas teha kollektiivid, kuhu vastavad isikud kuuluvad.

Kokkuvõttena võib teostatud uurimise põhjal märkida, et kuigi pisihuligaansuse faktide arv oli aastal 1968 väiksem võrreldes 1967. aastaga, esines Tartus aastal 1968 pisihuligaansusi siiski palju. Küllaltki suur osa nendest oleks tõenäoliselt välditud, kui miilitsaorganid ja rahvamaleva staap oleksid suutnud organiseerida patrullteenistust paremini. Ka ei saa millegagi õigustada seda, et mitte kõiki isikuid, kes aasta kestel rikuvad avalikku korda korduvalt, ei võeta kriminaalvastutusele, kuigi seaduslik alus selleks esineb. Täiesti lubamatu ja kuritegevusevastast võitlust tõsiselt kahjustav on selline praktika, kus pisihuligaansusena käsitletakse tegu, mis vastab mõne kuriteo koosseisu tunnustele. Nagu käesoleva artikli algul märkisime, on pisihuligaansuse tunnused seadusandluses fikseeritud. Nende suvaline laiendamine ei ole millegagi õigustav.

**TAHTLIKUS TAPMISES SÜÜDIMÕISTETUTE ISIKSUSE
STRUKTUURIST***

V. R a u d s a l u

Õigusteaduse kandidaat, Eesti NSV prokurör, 2.klassi
riigiõigusnõunik

Nõukogude seaduse ja inimmoraali seisukohalt loetakse tapmist üheks raskemaks kuriteoks. Käesolevas üldistuses on analüüsitud tahtlikus tapmises süüdlaste isiksust ja kuriteoga seotud asjaolusid ning neid põhjusi, mis viisid selle raske kuriteo toimepanemisele. Üldistuse eesmärgiks on välja selgitada võimalusi seda liiki raskete kuritegude ennetamiseks.

Vaatluse alla on võetud 100 isikut, kes viimastel aastatel panid toime tahtliku tapmise. Siia hulka kuuluvad kõik tahtliku tapmise liigid, mis on ette nähtud "ENSV kriminaalkoodeksis": tapmine raskendavate asjaoludeta (KrK § 100), tapmine raskendavail asjaoludel (§ 101), ema poolt vastsündinud lapse tapmine (§ 102), tapmine hingelise erutuse seisundis (§ 103) ja tapmine hädakaitse piiride ületamisega (§ 104).

100-st tapmisest oli kuritegu lõpule viidud 66 juhul, s. t. lõppes kannatanu surmaga, 34 juhul aga oli tegemist tapmiskatsega, s. t. süüdlase tegevus oli küll suunatud tapmisele, kuid temast olenemata põhjustel ei saanud kannatanule surm.

Üldistuse muud tulemused esitatakse allpool.

* 23. märtsil 1969 peetud ettekanne.

1. Tapmise motiiv

Tapmise motiivina esinesid järgmised asjaolud:

armukadedus	- 23	juhul
huligaansus	- 13	"
kättemaks ja vihavaen	- 13	"
joobnud olekus vihahoog	- 12	"
lapse mittesoovimine (vastsündinute tapmise puhul)	- 9	"
vastastikune kaklus	- 7	"
eelmise kuriteo varjamine	- 6	"
kodune tüli	- 5	"
röövimine	- 5	"
vägistamine	- 3	"
muud motiivid	- 4	"

100

Neist andmeist nähtub, et 73 % kõikidest tapmistest on toime pandud olustikulistes tingimustes ja tulenevad perekondlikest ning tuttavlikest vahekordadest. See asjaolu osutab tapmises süüdi olevate isikute madalale intellektuaalsele arengule. Nad ei olnud üldreeglina suutelised omavahelisi vahekordi lahendama vastuvõetaval teel, vaid andsid voli madalatele instinktidele ja laskusid äärmiste abinõudeni.

Teine osa - 27 % tapjaist - pole vähem ohtlikud, sest nad panid kuriteo toime kindla ning seejuures antisotsiaalse eesmärgi saavutamiseks (vägistamiseks, teise kuriteo varjamiseks, vastsündinud lapsest vabanemiseks jm.).

2. Tapmise vahendid (riistad) ja meetodid

Tapmisel kasutati järgmisi vahendeid:

nuga	- 33	juhul
tulirelva	- 17	"

kivi, haamrit, kaigast	-	12	juhul
kirvest	-	11	"
kägistamist	-	8	"
jalaga ja rusikaga peksmist	-	6	"
vägistamist	-	4	"
teisi vahendeid	-	9	"
100			

Tapmise riistade ja vahendite valik iseloomustab ilmekalt süüdlase isiksust ja tema ühiskonnaohtlikkuse astet. Kõige enam on tapmisel kasutatud mitmesugust külmrelva (56 %), kõige sagedamini nuga. Noa laialdane tarvitamine omavaheliste arvete õiendamisel, aga tihti ka võõraste vastu kasutamisel esineb paljude inimeste juures visa igandina möödunud aegadest, iseloomustades oma jõhkruuse ja ebahumaansusega eredalt ka süüdlaste vaimse arenemise madalat taset.

Ka teised tapmise meetodid, nagu kägistamine, vägistamine, peksmine jt. viitavad oma julmusega süüdlase vaimse arenemise mahaajäämusele.

3. Kuriteo läbi kannatanud

Tapmise ohvriks langenute suhe süüdlastega oli järgmine:

abikaasa	-	30	juhul
joomakaaslane	-	20	"
vastsündinu	-	9	"
perekonnaliige	-	9	"
võõras	-	9	"
tuttav	-	9	"
lahutatud naine	-	3	"
naaber	-	4	"
juhuslik möödakäija	-	4	"
teised	-	3	"
100			

Nagu nähtub eelnevast, esineb tapmise ohvritena kõige rohkem oma perekonnaliikmeid (48 %), neist abikaasasid, peamiselt naisi (30 %). Nimetatud asjaolu viitab äärmiselt rahutuks tegevalt neile ebanormaalsetele vahekordadele, mis esinevad paljudes perekondades ja mis lõpptulemusena viivad sellistele rasketele tagajärgedele nagu tapmine.

Perekondlikke vahekordi iseloomustab järgmine näide. 37-aastane Vassili G., sadamalaadija Kingissepa rajoonis, kohtles julmalt naist, mille tõttu viimane algatas abielulahutuse ja lahkus mehe juurest. Ka pärast lahutust käis mees naist terroriseerimas ja palumas kooselu jätkata. Naise keeldumisel ähvardas G. teda tappa. Varitsenud põõsastes, tungis ta naisele kallale. Kui naine komistas ja kukkus, lõi ta lamavale naisele pussiga neli hoopi rindu. Puss jäigi kehasse, kui mees põgenes teiste appiruttamisel.

4. Vanus

Tapjate vanust iseloomustavad järgmised andmed:

14 - 17 a.	-	6	isikut
18 - 25 a.	-	19	"
26 - 30 a.	-	21	"
31 - 40 a.	-	33	"
41 - 50 a.	-	14	"
51 - 60 a.	-	5	"
üle 60 a.	-	2	"

100

Tapmises süüdlastest enamus oli küpses eas, s. o. 26 - 40 a. vanuses.

Kuid ka alaealisi oli tapjate hulgas 6 isikut. Nii plaanitsesid 17-aastased Kalju K., 8 klassi õpilane, ja Ants A., tööline, mõlemad Tartu linnast, sõita välismaale seiklema. Sel eesmärgil üürisid nad takso ja kavatsesid sõita Lenin-gradi ning siis ületada riigipiiri. Raha saamise eesmärgil tungisid nad teel taksojuhile kallale, soovisid teda tappa

ja raha röövida. Nad löid seljatagant taksojuhile noaga pähe, kuid löök vääratas, taksojuhil õnnestus auto peatada ja poisid põgenesid, kuid hiljem tabati.

17-aastane Vladimir G., kes elas Kohtla-Järvel koos oma vanematega ja töötas geoloogiarühmas töölisena, oli varemalt viibinud alaealiste kasvatuskoloonias. Ta tegi abieluettepaneku endast 2 aastat vanemale tütarlapsle. Kui viimane keeldus ja soovitas oodata kuni täisealiseks saamiseni, vihastus G. ja hakkas joobnuna tütarlast kägistama ning lõi siis taskunoaga talle 27 haava, millest viimane ka suri.

15-aastane Arno K. oli vaimselt alaarenenud, mis päritud vanematelt-alkohoolikutelt. Poiss kasvas rasketes oludes, vanemad elasid lahus ja aeg-ajalt oli ta isa või ema juures. Poissi ei sallitud ja peksti tihti. Koolis oli ta väga distsiplineerimatu, metsik, põgenes tihti koolist ja pani toime pisivargusi. Viimasel ajal õppis Orissaare internaatkoolis ning tal lubati külastada oma vanaisa, kes elas Kuusalus. Raha röövimise eesmärgil tulistas poiss jahipüssist magavat 72-aastast vanaisa ja kui see oli surmaeelses agoonias, võttis padja alt 75 rubla ning otsis siis sureva vanaisa taskud läbi. Saadud rahaga sõitis lennukil Minskisse ja Kiievisse, kus tabati. Poiss oli küll vaimselt alaarenenud, kuid süüdiv.

5. Süüdlaste hariduslik tase

Tapmises süüdlastel oli haridus:

3 klassi	-	3 isikul
4 klassi	-	15 "
5 klassi	-	12 "
6 klassi	-	11 "
7 klassi	-	21 "
8 klassi	-	20 "
9 klassi	-	6 "
10 klassi	-	6 "
11 klassi	-	4 "
kõrgem haridus	-	1 isikul
lõpetamata		
kõrgem haridus	-	1 isikul

100

Andmetest nähtub, et rohkem kui 8 klassi haridusega süüdlaste arv väheneb järsult. Samasugust tendentsi võib muide täheldada ka kõikide muude kuritegude puhul. See asjaolu kinnitab ilmekalt, et suurema hariduse ja kõrgema kultuurilise tasemega inimesed panevad raskeid kuritegusid toime harva.

Uhtlasi selgub ülaltoodud andmetest, et meil on veel palju vähese haridusega inimesi ja mitte ainult vanu, vaid ka nooremaid, kes oleksid võinud omandada vähemalt keskhariduse, kuid seda ei teinud. Nii olid 30-st süüdlasest, kelle haridus oli kuni 5 klassi, 16 isikut nooremad kui 35 aastat. Järelikult langes nende kooliskäimise aeg põhiliselt sõjajärgsele perioodile, mil ei esinenud takistusi hariduse saamisel.

Kõrgem haridus oli süüdlasel järgmises asjas: 45-aastane Elmar T., kes oli lõpetanud EPA ja töötas ehituskontori heakorrastusjaoskonna juhatajana, lahutas oma abielu ja hakkas elama teise naisega. Kuid kooselu uue naisega ei sobinud, viimane kaldus alkoholi tarvitama koos teiste mees-tega. Kord tõi T. naise joomast võõraste meeste seltskonnast ning öösel laskis jahipüssist naise ja naise õe maha. Samas laskis ta maha ka enda.

6. Süüdlaste tööala

Tööala järgi jagunevad tapjad järgmiselt:

tööstus-, ehitus- ja transporditöölised	- 70	isikut
põllutöölised	- 10	"
ilma tööta	- 8	"
insener-tehnilised ja teised vaimse töö tegijad	- 6	"
pensionärid	- 2	"
teiste alade töölised	- 4	"

100

Tapjate seas on vaimse töö tegijaid kõigest 6 %. See asjaolu viitab jällegi tihedale seosele kuritegevuse ja haridusliku ning kultuurilise taseme vahel.

Tapjate hulka, kes ei töötanud, kuulub 4 vastsündinud lapse ema ja 4 isikut, kes elasid parasitlikult. Nii elas 51-aastane Georgi J., kes kusagil ei töötanud, Viljandi linnas koos ühe naiskodanikuga. J. oli alkohoolik, müis tihti naise riideid viinaraha saamiseks ja sel pinnal tekkis perekonnas tüli. Tüli tagajärjel tappis ta öösel kirvega naise 14-aastase tütre ja haavas ülirohkelt ka naist. Pärast kuritegu J. põgenes, jäi joobnult metsa magama ja külmus surnuks.

7. Süüdlaste perekonnaseis

Perekonnaseisu järgi jagunevad tapjad:

olid abielus ja elasid koos perekonnaga	- 43 isikut
olid abielus ja elasid lahus	- 15 "
elasid registreerimata koos	- 19 "
vallalised	- 23 "

100

100-st tapjast oli 54 isikul alaealisi lapsi, kellele tekitati vähemal või suuremal määral psüühiline trauma seoses isa või ema raske kuriteoga, kuriteo uurimise, alaealiste ülekuulamise ja kohtu poolt isa või ema süüdimõistmisega.

Suur osa süüdlastest olid ka varem toime pannud mitmesuguseid kuritegusid, mille eest neil oli karistatus. Kui võtta arvesse seda, et süüdlased enamuses pärinevad perekondadest, kus laste kasvatamine oli äärmiselt madalal tasemel, siis on alus tõsiselt karta, et ka süüdlaste laste kasvatamisel korralikeks kodanikeks võib esineda tõsisid raskusi.

8. Süüdlaste eluviis

Süüdlaste käitumist ja eluviise iseloomustavad järgmised andmed:

iseloomustatakse töökohal positiivselt	-	35	isikut
negatiivselt	-	54	"
käitumine perekonnas korralik	-	14	"
jõhker	-	86	"
võttis osa ühiskondlikust tööst, oli aktivist	-	13	"
oli karistatud ebaväärika käitumise eest administratiivkorras või seltsimehelikus kohtus	-	33	"

Neist andmeist nähtub, et valdava enamuse tapjate isiksus oli negatiivne. Nad suhtusid töösse ja perekonnasse halvasti, nende pidurdamatus ja ebaväärikas suhtumine progresseerus pikkamööda ning lõppes raske kuriteo toimepanemisega.

Kõrvalehoidumine ühiskondlikust elust ja tööst mõjus paljudele süüdlastele halvasti positiivseks isiksuseks kujunemisel. Ainult 13 % tapjaist võttis osa ühiskondlikust tööst, ülejäänud hoidusid sellest kõrvale. Töökohal ei tõmmatud neid kaasa aktiivsesse ellu, mis soodustas nende irrumist kollektiivist.

9. Tapjate psüühiline seisund ja vaimne areng

Psüühilise seisundi järgi jagunevad süüdlased:

väga hästi arenenud	-	3	isikut
normaalselt arenenud	-	30	"
normaalselt arenenud, kuid julmad, jõhkrad ja primitiivsed	-	47	"
alaarenenud	-	16	"
debiilsed	-	4	"

100

Tapmise toimepannud isikute suhtes teostatakse reegli kohaselt kohtupsühhiaatriline ekspertiis nende süüdivuse ja psüühilise arenemise taseme kindlakstegemiseks. Need andmed kinnitavad, et 67 % süüdlastest oli vaimselt madala arenemisega, piiratud vaimsete huvialadega, kuid seejuures jõhkrad ja hoolimatud, mille tõttu olid suutelised tihti toime panema ka sadistliku tapmise.

Nii peksis 31-aastane Jüri N., Narva Ehitustrusti tööline, krooniline alkohoolik, naist metsikult, mille tõttu viimane oli sunnitud kodust põgenema ja varju otsima naabrite juures. Ühel õhtul hakkas N. järjekordselt naist peksma. Et takistada naise põgenemist, lukustas ta ukse ja hakkas naist kägistama. Kisa peale lõhkusid naabrid ukse ja päästsid naise.

Vaimselt arenenud oli aga 47-aastane Georgi U., insener Tartu linnas, lõpetamata kõrgema haridusega, kes armukadedusest tihti tülitsetes naisega. Kui ta ühel päeval ei leidnud naist kodust, läks ta ebakainena naabrinaise korterisse pärima teateid oma naise kohta. Kahtlustades naabrinaist valetamises, ägestus ta ja kui teda paluti lahku da, haaras taskust relva ning tulistas naabrile näkku.

10. Vaimsed ja kultuurilised harrastused

Tapmise toimepannud isikutest olid vaid 8 arenenud vaimsete huvide ja eriharrastustega - armastasid kirjan dust, käisid teatris, tundsid huvi kunsti vastu, tegelesid kunstilise isetegevuse või spordiga jne.

Ülejäänud 92 isikul puudusid erilised vaimsed huvid, nende vaba aeg möödus kasutult, paljudel juhtudel aga alkoholi tarvitamisega oma perekonnas või naabrite ja tuttavate juures. 100-st tapmisest 35 juhul pandi kuritegu toime joomingul või vahetult pärast seda.

11. Alkoholi tarvitamine

Tapmise toimepannud isikutest

olid kroonilised alkohoolikud	- 26
tarvitasid alkoholi tihti	- 46
tarvitasid alkoholi harva	- 18
üldse ei tarvitanud alkoholi	- 10
	100

Alkoholi liigtarvitajate arv moodustab kõikide tapjate hulgas 72 %. Alkoholi hukutavat mõju kuritegevusele tõendab ka see, et tapmise toimepannud isikutest olid:

kuriteo toimepanemise ajal joobnud	- 72
" " " kained	- 28
	100

Alkoholijoobes tapmist esineb suhteliselt sagedamini kui joobnuna muude kuritegude toimepanemist. Kui tapmistest oli 72 % joobnult toime pandud, siis kõikide kuritegude üldarvust on see protsent 56,5.

12. Süüdlaste varasem karistatus

Andmed tapjate kohta näitavad, et seda liiki rasket kuritegu panevad toime enamuses negatiivse käitumisega, ühiskonnavastase eluviisiga ja kitsaste vaimsete huvidega inimesed. See ilmneb ka andmetest süüdlaste eelmise karistatuse kohta.

Tapmisi toimepannud isikutest olid

varem kohtulikult karistamata	- 61
varem kohtulikult karistatud	
üks kord	- 22
kaks korda	- 12
kolm ja enam korda	- 5
	100

Kuigi enam kui poolel tapmisi toimepannud isikutest ei olnud varem kohtulikku karistatust, olid paljud neist ebaväärika käitumise eest karistatud administratiivkorras.

13. Toimepandud tapmise küinilisuse aste

Tahtlik tapmine kui eriti raske isikuvastane kuritegu on alati küiniline. Kuid toimepanemise viisi poolest erinevad mõned tapmised teistest oma julmuse astme poolest, iseloomustades süüdlase metsistunud sisemaailma. Vastavalt sellele ilmnes, et tapmised on toime pandud:

väga küiniliselt	- 47 juhul
küiniliselt	- 53 "
100	

Väga küinilise tapmise pani näiteks toime Jaan K., 26 a. vana, kes peksis tihti naist ja naiseema, mille eest teda karistati arestiga 15 ööpäeva. Pekmist ta aga jätkas ning siis karistati teda huligaansuse eest 2 a. vabadusekaotusega. Vabastatud karistuse kandmisest enne tähtaega 8. augusti 1968.a. seadluse järgi ja saadetud Kohtla-Järvele, püüdis ta naisega leppida, kuid naine keeldus teda vastu võtmast, sest K. oli kolooniast saadetud kirjades ähvardanud naist ja lapsi tappa. Järjekordselt püüdis K. ebakaines olekus pääseda naise korterisse, kuid teda ei lastud tuppa. Siis lõhkus ta akna, tungis tuppa ning hakkas naist peksma. Samas haaras ta raudprügikühvli ja lõi sellega pähe magavale 11-kuusele pojale, purustades lapse pea. Seejärel lõi ta kühvliga pähe naise 3-aastasele tütrele, tappes ka tema ning tungis tapmise eesmärgil kallale naise sugulastele, kuid neil õnnestus põgeneda.

38-aastane Uno T. Sindi linnast elas amoraalselt ja lõpuks jättis maha oma naise kolme lapsega. Kuid ta käis tihti naist terroriseerimas ja otsustas naise tappa. Selleks muretses ta bensiini ja jäi naist varitsema. Kui viimane töölt koju saabus, valas ta naise bensiiniga üle ja süütas põlema.

Bensiiniaurudest tekkis plahvatus, mis süütas elumaja. Kui naine püherdas lumel ja püüdis põlevaid riideid kustutada, seisis T. kõrval ja naeris. Naine suri tulehaavadesse.

Tapmiseks ilma erilise jõhkruseta on loetud kõik 9 vastsündinud lapse tapmist, samuti ka alljärgnev ja teised taolised tapmised.

25-aastane Nikolai D. tõukas Narva linnas naise tapmise eesmärgil 3 korruse aknalt alla. Tapmise põhjuseks oli asjaolu, et naine ähvardas mehele, kelle naisega D. oli loonud lähemad suhted, sellest teatada.

14. Kuriteo ettevalmistuse aste

Tapmise toimepannud isikud

kavatsesid tapmist ette	-	40	juhul
ei kavatsenud ette	-	60	"

100

Kõikidel tapmise juhtudel tegutsesid süüdlased tahtlikult. Ka ettekavatsemata tapmise puhul oli süüdlase tegevus kannatanu suhtes tahtlik, kusjuures tahtlus esines kas otsesena või kaudsena. Mõnikord kohtud ei märgi küll otsustes, millise tahtluse liigi nad tuvastasid, kas otsese või kaudse. See on aga vajalik, sest otsese tahtluse puhul on süüdlane ühiskonnaohtlikum ja see peab väljenduma ka karistuse raskuses.

40 % tapjaist on kuriteo toime pannud ettekavatsetult, mis näitab nende isikute erilist ühiskonnaohtlikkust, sest nad valmistasid kuriteo ette, muretsesid tapmise riistad, mõtlesid läbi kuriteo toimepanemise plaani jne.

Näiteks 30-aastane Vladimir Ž., kes töötas Leningradis, kohtles oma naist julmalt. Et pääseda mehe terroriseerimisest, lahkus naine mehe juurest ja sõitis elama Narva. Mees käis korduvalt Narvas naisega lepitust otsimas, kuid naine keeldus. Siis otsustas mees kättemaksuks naise tappa. Üle poole aasta plaanitses ta naise tapmist. Kord varitses ta

naise elukohas ja kavatses ta trepi platvormilt alla tõugata, kuid kuritegu takistasid juhuslikud möödaminejad. Seejärel kavatses Z. hankida tulirelva ja sellega naise tappa. Sel eesmärgil asus ta tööle Leningradis relvastatud välisvalve salka, kus talle anti teenistuslikuks kasutamiseks relv. Ühel päeval vahetust lõpetades ei tagastanud ta relva, vaid sõitis Narva linna ja kutsus töökoha valvuri kaudu naise välja. Kui naine väljus tänavale koos oma õega, tulistas Z. naist ja naise õde, tappes mõlemad. Ise ta põgenes, kuid mõne päeva pärast tabati.

41-aastane Mihail I. ja 37-aastane Adolf L. olid toime pannud rea vargusi ja autode äraajamisi ning kartsid, et nende sõber S. neid miilitsale üles annab. Selle takistamiseks otsustasid nad ta tappa. Nad otsisid päeval paraja kaika, mähkisid selle paberisse, et keegi ei märkaks, ning peitsid S. elamu juurde. Õhtul kavatsesid nad kuriteo toime panna, kuid neid segati. Õösel, kui kõik vaikselt jäi, võtsid nad peidukohast kaika, sisenesid elamusesse ja löid magavale S-ile kaikaga pähe, tappes ta.

Ettekavatsematult, äkki tekkinud tahtlusega pani tapmise toime 30-aastane Viktor O. Ta jõi koos naabritega ning peksis naist. Kui naine põgenes naabri juurde korterisse, tormas mees temale kirvega järele. Naaber võttis temalt kirve, kuid O. paiskas naabri põrandale ja tagus ta pead vastu põrandat, mille tagajärjel naaber suri.

15. Naiste osakaal tapmistes

Tapmise toimepannud isikutest oli

naisi	-	11
mehi	-	89
		100

Naiste osakaal tapmistes on võrdne naiste osakaaluga kõikides kuritegudes. Nii moodustavad naiste poolt toime-

pandud kõik kuriteod üldkuritegevusest Eesti NSV-s 12 %.

11-st tapmise toimepannud naisest 9 tapsid vastsündinud lapse. Ülejäänud kahe naise kuritegu seisnes järgnevas:

57-aastane Mari K., majahoidja Pärnu linnas, jõi ja kakles aastaid oma mehega. Lõunasöögi ajal järjekordselt ebakaines olekus tülitsedes haaras naine kirve ja lõi seitse hoopki mehele pähe, tappes ta. Laiba peitis ta teise tuppa, et hiljem see hävitada ja teatada mehe kadumisest.

24-aastane Aili O., sovhoosi tööline Valga rajoonis, kavatses abielluda sama sovhoosi autojuhiga. Saanud teada, et mehe ema nagu oleks vastu sellele abielule, otsustas tütarlaps enda ja mehe tappa. Ta määras tulevase mehega kohtumise metsas ning laskis seal mehe maha. Samas lõpetas ta ka oma elu enesetapmisega.

16. Kuriteo läbi kannatanu süü aste

Tapmisasjade analüüs näitab, et ainult mõnel juhul oli kannatanu ise osaliselt süüdi ja kutsus oma ebaõige käitumisega esile kallaletungi. Kui süüdlasel tekkis kannatanu süü läbi äkki tugev hingelise erutuse seisund, siis vaatab seadus tapmist sellises seisundis tapmisena kergendavatel asjaoludel ja seesugune tapmine on KrK-s ette nähtud eri paragrahvis. 100-st süüdlasest esines aga ainult ühel afektiseisundis.

Nii pummeldas 32-aastane Jaan S., transporditööline Tallinnas, oma korteris joomakaaslase P-ga. Viimane jäi ööseks S. korterisse ja heitis magama ühte voodisse S. 3-aastase pojaga. Öösel ärgates nägi korteriperemees, et joomakaaslane hõõrub oma suguliiget tema 3-aastase poja keha vastu. Kahtlustades joomakaaslast liiderlikes tegudes, haaras S. kirve ja lõi joomakaaslasemale pähe, tekitades üliraske kehavigastuse. Kohus leidis, et käesoleval juhul tegutses süüdlane afektiseisundis.

Üldse olid aga tapmise läbi kannatanud 11 juhul vähe-
mal või suuremal määral süüdi vääras käitumises, kuigi ko-
hus ei saanud tapmist lugeda kannatanu poolt esilekutsutud
afektiseisundis toimepanduks.

17-aastane Vello P. Tartu linnast, 8. klassi õpilane,
tutvus 70-aastase Aliide M-ga, kes viis ta oma korterisse
ja tegi ettepaneku astuda sugulisse vahekorda, millest pois-
s keeldus. Poiss käis tihti vana naise korteris. Ühel õhtul
võtsid nad end alasti M. korteris ja naine pakkus järjekord-
selt suguühendust ning tegi ettepaneku abiellumiseks. Keel-
dumise korral ähvardas naine teatada poisi külastamistest
poisi vanematele ja koolile. Püüdes seda vältida, kägistas
poiss vana naise ja lõi tal noaga kõri läbi. Seega lan-
ges kannatanu oma šantaseerimise ohvriks.

28-aastane Vitali I., lukksepp Tallinnas, tappis 6 noa-
löögiga oma naise. Purjutades oma korteris, alavääristas nai-
ne meest teiste juuresolekul ja lõi teda käega näkku. Olles
juhtunust erutatud, haaras I. noa ja tappis naise.

17. Kuriteo toimepanemine töö- või puhkepäeval

Tapmine pandi toime

tööpäeval	- 46 juhul
puhkepäeval või selle eelõhtul	- 54 juhul

100

Kuigi paljudel tapmise juhtudel ei esinenud selliseid
asjaolusid, mis oleksid otseselt seoses kuriteoga töö- või
puhkepäeval, pandi palju tapmisi siiski toime pärast või en-
ne liigset alkoholi tarvitamist puhkepäeval. Nii on 54 % tap-
misi toime pandud puhkepäeval või selle eelõhtul. Üelduga
seletub ka asjaolu, et suur arv tapmisi pannakse toime kor-
teris, kus tihti tarvitatakse alkoholi ja sel pinnal tekivad
tülid.

18. Kuriteo koht

Toimepandud tapmistes oli kuriteo konkreetseks kohaks

oma korter	-	42	juhul
tapetu korter	-	14	"
naabri korter	-	8	"
maja õu	-	6	"
tänav	-	5	"
ühiselamu	-	5	"
muud käidavad kohad	-	14	"
vähem käidavad kohad	-	6	"
100			

Ülaltoodud andmeist nähtub, et kortereis, ühiselamuis ja maja õuel toimepandud tapmistest arv moodustab 75 % kõiki-dest tapmistest. See viitab asjaolule, et sagedaste koos-viibimiste tagajärjeks, kus kasutatakse ülemäära alkoholi, on tulid ja kaklused, mis lõpevad tapmisega.

19. Kuriteo toimepanemise aeg

Tapmised olid toime pandud

õhtul või öösel	-	71	juhul
päeval	-	29	"
100			

Iseloomulik on see, et 71 % tapmistest oli toime pan-dud tööst vabal ajal ja enamik neist korterites ja muudes kohtades, kus mitmesugustel eesmärkidel organiseeriti joo-minguid.

20. Tapmistest jagunemine linna ja maa vahel

Tapmisi pandi toime

linnas	-	62
maal	-	32
alevites	-	6
100		
- 79 -		

Linnas ja maal toimepandud tapmiste vahetõrge on mõne-
ti erinev tervikuna kuritegevuse üldisest vahetõrgerast lin-
nas ja maal. Kui tapmisi oli maal 32 %, siis kõikide kuri-
tegude üldarvust langeb maale 26 %, linnale ning alevitele
aga 74 %.

21. Tapmiste lokalisatsioon

Tapmised jagunevad linnade ja rajoonide kaupa järgmi-
selt:

Tallinn	- 22 juhtu	Pärnu linn	- 4 juhtu
Narva	- 10 "	Põlva raj.	- 3 "
K-Järve linn	- 9 "	Pärnu raj.	- 3 "
Rakvere raj.	- 8 "	Kingissepa raj.	- 2 "
K-Järve raj.	- 7 "	Valga raj.	- 2 "
Tartu linn	- 7 "	Rapla raj.	- 2 "
Harju raj.	- 7 "	Võru raj.	- 2 "
Viljandi raj.	- 6 "	Jõgeva raj.	- 2 "
Tartu raj.	- 4 "	Paide raj.	- 1 "
100			

Viimase kahe aasta jooksul ei ole tapmisi esinenud
Haapsalu ja Hiiumaa rajoonis ning Sillamäe linnas.

Kuigi Tallinna linnas on tapmisi arvuliselt kõige roh-
kem, on tapmiste osakaal Tallinnas (22 %) mõnevõrra väiksem,
arvestades Tallinna osakaalu Eesti NSV kuritegevuses. Nimelt
moodustas kuritegevus 1968. a. Tallinnas 28 % kogu vabariigi
kuritegevusest.

22. Teine kuritegu pärast tapmist

Isiku ühiskonnaohtlikkuse aste on suurem siis, kui ta
pärast niisugust rasket kuritegu, nagu on tapmine, paneb
toime veel teisi kuritegusid. Uus kuritegu on võimalik sel
juhul, kui tapjat ei õnnestu kohe kindlaks teha ja tabada.
Uue kuriteo pani toime 3 % tapjatest.

Näiteks Heino O. tappis Tallinnas vägistamise eesmärgil naisterahva, kes talle juhuslikult vastu tuli. O. tabati alles 5 kuu möödumisel ja selle aja jooksul tungis ta samal eesmärgil kallale veel kahele naisterahvale. See iseloomustab isiksuse erilist ühiskonnaohtlikkust.

Pärast tapmist teise kuriteo toimepanemise madal protsent ei anna hoopiski alust arvata, nagu oleksid süüdlased aru saanud oma kuriteo raskusest ja selle mõjul hoidunud uuest kuriteost. Tegelikult ei olnud neil selleks võimalust, sest reegli kohaselt tabatakse nad kohe ja uued kuriteod on sellega välditud.

23. Kuriteo ärahoidmise võimalus

Nagu iga kuriteo, nii tekib ka tapmise puhul küsimus, kas seda ei olnud võimalik ära hoida ja missugused asjaolud soodustasid selle toimepanemist.

Punktis 14 märgiti, et 60 juhul pandi tapmine toime äkki tekkinud tahtluse mõjul, järelikult oli siin kuritegude profülaktika vähe efektiivne.

Ettekavatsetud tapmisega oli tegemist 40 juhul. Neist 40-st 19 juhul ei olnud tapmise ettevalmistamises seisnevad teod ühiskonnaohtliku iseloomuga või ei olnud riigilorganeile ning üldsusele teada, seepärast puudus võimalus sekkuda ning ettekavatsetud kuritegu takistada. Kuid 21 juhul oleksid riigilorganid ja üldsus võinud ning pidanud õigeaegselt reageerima süüdlase kriminaalvastutusele võtmisega, seega oleks saanud tapmist ära hoida.

Nimetatud 21-st isikust olid 13 kroonilised alkohoolikud ja süstemaatilised seaduserikkujad, kes terroriseerisid perekonda ja kelle ebaõige käitumine oli teada administratiivorganitele. Ometi ei kohaldatud nende suhtes profülaktilisi abinõusid, ei hoilatatud neid ega paigutatud ka õigeaegselt ravi- ja tööprofülaktoriumi sundravile.

Nii oli 42-aastane Feodor B., vagunikoostaja Tallinnas, sadist ja peksis aastate jooksul metsikult naist. Tih-

ti oli naine koos lastega sunnitud kodust põgenema. Naine kaebas küll mehe töökohta ja miilitsale, kuid tagajärjetult. Ühel järjekordsel pekamisel suri naine saadud löökidest.

Kahel juhul ei võetud süüdlast ilma igasuguse aluseta õigeaegselt kriminaalvastutusele. Nii peksis 35-aastane Ivan G., krohvija Narvast, joodik ja huligaan, tihti naist ja ämma ning terroriseeris naabreid. Naine pöördus korduvalt kaebustega miilitsa poole ja G-d karistati ares-tiga. Kuid karistatud isikute puuduliku arvestuse tõttu peeti G. seaduserikkumisi iga kord esmakordseteks ning teda karistati uuesti kas rahatrahvi või arestiga, kuigi teda oleks tulnud vastutusele võtta kriminaalkorras kuritahtliku huligaanina. Kättemaksuks naise kaebuste eest lõi G. naisele ja naise emale kirvega pähe, tappes ämma ja vigastades naist raskelt.

Neljal juhul oleks võinud tapmise ära hoida, kui süüdlaste varasemad kuriteod oleksid õigeaegselt avastatud ning nad arreteeritud ja kriminaalvastutusele võetud.

Nii tungis 24-aastane Heino O., tööline Tallinnas, vägistamise eesmärgil tänaval kallale võõrale naisele, tappis ta löögiga pähe ja vägistas seejärel. Hiljem tassis ta laiba kalmistule ja vägistas uuesti. Kuritegu oleks ära hoitud, kui oleks õigel ajal avastatud O. eelmistel aastatel toimepandud neli vägistamiskatsset ja kallaletungi naisterahvastele.

Kahel juhul olid tapjad ka varem toime pannud kuriteo, kuid miilitsaorganitele sellest ei teatatud ning süüdlased jäid karistamata. Nii lõi 53-aastane Nikolai F., betoonitööline Kohtla-Järvel, tapmise eesmärgil naisele noaga rindu, sest naine ähvardas miilitsale teatada, et mees on vägistanud 13-aastase tütre. Kuritegu oleks jäänud olemata, kui F. oleks võetud kriminaalvastutusele juba 1961. aastal, kui ta tapmise eesmärgil lõi naisele pussiga rindu, kuid naabrid päästsid naise. Ometi ei teatanud naine ega ka naabrid tol korral sellest miilitsaorganitele ja nimetatud kuri-

tegu tuli ilmsiks alles 1968. aastal seoses F. järjekordse tapmiskatsega.

24. Süüditunnistamine ja kahetsus

Süüdlase isiksuse ühiskonnaohtlikkuse astme määramisel tuleb silmas pidada tema süü ülestunnistamist ja kahetsust. Eesti NSV KrK § 37 lg. 1 p. 8 kohaselt tuleb seda arvestada ka karistuse mõistmisel.

Tapmise toimepannud 100 isiku suhtumist oma teosse iseloomustavad järgmised andmed:

tunnistasid end täielikult süüdi ja kahetsesid	- 32
tunnistasid end osaliselt süüdi	- 29
ei tunnistanud end üldse süüdi	- 27
suhtumine on teadmata, sest süüdlased lõpetasid elu endatapmisega (või olid süüdimatud)	- 12
	100

Neist andmeist nähtub, et väiksem osa tapjaid (32 isikut) mõistsid oma kuriteo raskust ja tunnistasid end täielikult süüdi. 29 isikut, kes ennast osaliselt süüdi tunnistasid, võtsid kuriteo fakti küll omaks, kuid eitasid tapmise tahtlust ning põhjendasid oma käitumist endakaitsega, või tunnistasid löömise fakti, eitasid tapmise tahtlust ning seletasid oma tegu sooviga kannatanut karistada, hirmutada jne. 27 isikut aga ei tunnistanud end üldse süüdi ning püüdsid uurimist ja kohut karistusest pääsemiseks eksiteele viia.

25. Reageerimine kohtuotsusele

Tapmise toimepannud isikutest

esitasid kaebuse süüdimõistvale kohtuotsusele või palusid armu	- 37
ei esitanud kaebust ega palunud armu	- 51
jäid süüdi mõistmata seoses endatapmisega (või süüdimatuks tunnistamisega)	- 12
	100

Nagu toodud andmetest nähtub, said ligi pooled (51 %) tapjatest lõpuks aru karistuse õigsusest ning loobusid edasikaebamisest.

37 süüdimõistetut taotlusest rahuldati 4, neist kahes asjas muutis kohtuotsuse Eesti NSV Ülemkohus ja kahes asjas andis süüdimõistetule armu Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidium.

Nii muudeti rahvakohtu otsus ühes asjas seoses sellega, et Eesti NSV Ülemkohus kvalifitseeris kuriteo KrK §-lt 100 §-le 104 ning vähendas karistust vastavalt sanktsioonile. Teises asjas kvalifitseeris Eesti NSV Ülemkohus kuriteo KrK §-lt 100 §-le 103, vähendades samuti karistust vastavalt seaduse sanktsioonile.

26. Karistuspraktika

Tapjad mõisteti süüdi järgmiselt:

KrK § 100 järgi	-	36	isikut
" § 101 "	-	36	"
" § 102 "	-	9	"
" § 103 "	-	1	"
" § 104 "	-	1	"

Karistuspraktika neis asjades on järgmine:

KrK § 100 järgi (sanktsioon - vabadusekaotus 3-10 a.) karistati:

tingimisi	-	1	isik
3-5 a. vabadusekaotusega	-	16	isikut
6-10 a. vabadusekaotusega	-	19	isikut

KrK § 101 järgi (sanktsioon - vabadusekaotust 8-15 a. või surmanuhtlus) karistati:

4-7 a. vabadusekaotusega	-	4	isikut
8-10 a.	-"-	7	"
11-15 a.	-"-	15	"
surmanuhtlusega	-	10	"
	- 84 -		

KrK § 102 järgi (sanktsioon - vabadusekaotus kuni 4 a.) karistati:

tingimisi	-	1 isik
1 a. vabadusekaotusega	-	3 isikut
2 a. "-"	-	4 "
3 a. "-"	-	1 "

KrK § 103 (sanktsioon - vabadusekaotus kuni 5 a. või paranduslik töö kuni 1 a.) karistati:

2 a. vabadusekaotusega - 1 isik

KrK § 104 järgi (sanktsioon - vabadusekaotus kuni 2 a. või paranduslik töö kuni 1 a.):

2 a. vabadusekaotusega - 1 isik

Karistuse mõistmisel on kohtud üldiselt õigesti arvestanud kuriteo ühiskonnaohtlikkuse astet ja iseloomu, süüdlase isiksust ning kuriteo toimepanemisel vastutust kergendavaid ja raskendavaid asjaolusid.

Tapmiskatse puhul on aga kohtud tihti ülehinnanud kahjulike tagajärgede saabumata jäämise tähtsust, ning rõhutanud just seda asjaolu on mõistnud süüdlastele liialt kerge karistuse. Samal ajal aga on teised asjaolud, nagu kuriteo raskus, süüdlase halb isiksus jt., jäetud põhjendamatuult tagaplaanile. Seda ei saa õigeks pidada.

Nii oli 38-aastane Anatoli P. kutsutud naabri juurde puid saagima. Seal joodi viina ja tekkis tüli. P. haaras kirve ja lõi kaks korda oma joomakaaslasemale pähe, kuid ei tabanud hästi ja tekitas vaid kerge kehavigastuse. Selle järel ta jälitas põgenevat kannatanut ja püüdis kolmandat korda kirvega lüüa, kuid kannatanu jõudis kõrvale hüpata.

Rahvakohus, arvestades vaid raskete tagajärgede puudumist, mõistis süüdlasele KrK §-de 15 lg. 2, ja 100 järgi 3 aastat vabadusekaotust. Prokurööri kassatsiooniprotesti alusel tühistas küll teise astme kohus otsuse karistuse kerguse motiivil, kuid asja uuel arutamisel mõisteti süüdlasele siiski ainult 4 aastat vabadusekaotust.

Kerge karistus - 4 a. vabadusekaotust - mõisteti ka 39-aastasele Vassili K-le, kes oma joomakaaslasega läks armukadeduse pinnal tülli ja lõi talle pussiga mitu hoopri rindu, mis õnneks tekitasid vaid kerge kehavigastuse. Rahvakohus arvestas karistuse mõistmisel ainult raskete tagajärgede puudumist, kuid ei pööranud tähelepanu süüdlase isiksusele, kes oli kuriteo ette kavatsenud, keda iseloomustati töökohas kui joodikut ja tööluusijat ja kes ka varem oli kohtu poolt karistatud. Samuti jäeti arvesse võtmata karistuse mõistmisel ka kuriteo julmus ja jõhkrus.

Õigesti on kerge karistus mõistatud süüdlasele, kes esinesid tõelised vastutust kergendavad asjaolud. Nii mõisteti tapmise eest 18-aastasele Eduard T-le 5 a. vabadusekaotust tingimisi. T. tappis jahipüssist oma isa. Isa kohtles poega ja ema jõhkralt. Järjekordse peksmise tagajärjel põgenesid ema ja poeg metsa ning poiss julges koju tulla alles öösel. Ta märkas, et isa sorib sahtlis ning poisi arvates otsis isa sahtlist padroneid, et teda maha lasta. Et ennetada isa, haaras ta seinalt jahipüssi ja tulistas isa, kes sai surmava vigastuse. Juhtunust teatas poiss kohe naaberiperele.

Ülaltoodud andmed tapmises süüdlaste isiksuse, samuti ka tapmisega seoses olevate asjaolude kohta lubavad mõningal määral paremini mõista seda liiki kuritegude tekkepõhjusti. Ühtlasi tõusetub terve rida probleeme, mis vajavad lahendamist, selleks et ennetada säärast ohtlikku kuritegu nagu tapmine. Märgime nendest allpool peamisi.

1. Tapjate hariduslik ja kultuuriline tase on madal ning vaimsete huvide ring äärmiselt kitsas. Selle tõstmise aitaks kahtlemata kaasa kuritegevuse vähenemisele.

2. Paljude kodanike vaba aja kasutult kulutamine perekondlikeks ja sõprade ringis toimuvateks joominguteks ei soodusta nende kultuurilise taseme tõusu, pigem vastupidi - nüristab inimesi. Paljudes töökohtades ei ole tõsiselt tegeldud töötaja vaba aja kultuurse veetmise korraldamis-

sega. Suur osa tapmisi on toime pandud aga tööst vabal ajal ja pühapäevadel seoses **joomingutega.**

3. Endiselt suurt ja hukutavat mõju isiksuse kujunemisele avaldab alkoholi kuritarvitamine. Efektiivne võitlus selle pahe vastu avaldaks kahtlemata positiivset mõju tapmistele kui eriti ohtlike kuritegude vähendamisele.

4. Administratiivorganid peavad muutma oma töö operatiivsemaks ja õigel ajal teravamalt vahele segama seal, kus korrarikkujate käitumine muutub ilmselt ühiskonnaohtlikuks. Niinimetatud "**mittevahelesegamine perekonnatülidesse**" on paljudel juhtudel soodustanud tapmisi. Eriti on vaja kiirendada kuritegude avastamist.

5. Esineb tihti töötajate kollektiivide ja üldsuse ükskõiksust ebaväärika käitumise faktide häbimärgistamisel, mis süvendab seaduse- ja moraalinormide rikkujate edasist laostumist.

6. On vaja rangemat kohtulikku karistust retsidivistide ja teiste ühiskonnavastaste elementide suhtes, kes süstemaatiliselt laostavad töödistsipliini, terroriseerivad perekonda ja rikuvad avalikku korda.

КЛАССИФИКАЦИЯ НЕКОНТРОЛИРУЕМЫХ ГРУППИРОВОК НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ *

К. К и м м е л ь

зам. прокурора Эстонской ССР,
государственный советник юстиции 3-го класса

Неконтролируемые группировки несовершеннолетних различны как по форме, так и по содержанию. Они отличаются друг от друга по целям, структуре, степени организованности, степени общественной опасности и некоторым иным признакам. С учетом этих различий их подразделяют или классифицируют на несколько видов.

Классификация неконтролируемых группировок несовершеннолетних имеет большое научное и практическое значение. Она является необходимой предпосылкой для изучения причин групповой преступности несовершеннолетних и разработки научно обоснованных мер ее предупреждения. Она позволяет свести в определенную систему все те различные факторы, которые порождают тот или иной вид группировки и наметить пути к установлению действующих при этом закономерностей.

Попытку классифицировать неконтролируемые группировки несовершеннолетних предпринимал ряд исследователей. Много внимания уделяется этому вопросу, в частности, буржуазными криминологами, которыми разработаны различные варианты этой классификации.

Одним из таких вариантов является, например, классификация преступных группировок несовершеннолетних, предлагаемая английским криминологом П. Скоттом. Скотт подразделяет все преступные группировки несовершеннолетних на три вида: 1) у л и ч н ы е г р у п п ы ; 2) о б ъ е д и н е н -

* 1. juunil 1969 peetud ettekanne.

ные банды и 3) автономные банды. В основу этой, как и любой другой классификации преступных группировок несовершеннолетних, разработанной буржуазными криминологами, положены исключительно формальные признаки.

К уличным группировкам П. Скотт относит группировки, состоящие из т.н. "тедди-бойз", т.е. из стилиг, устраивающих различные беспорядки в общественных местах. К объединенным бандам он причисляет группировки, состоящие из несовершеннолетних преступников (воров, грабителей, насильников и т.д.) различных возрастных групп, а к автономным бандам — группировки, состоящие, как правило, из несовершеннолетних преступников одинакового возраста¹.

Большинство исследователей США также рассматривает группировки несовершеннолетних, независимо от их характера, в качестве банд, подразделяемых в свою очередь на виды в зависимости от тех или других весьма формальных признаков, на основании которых порой невозможно отличить один вид группировки от другого. Так, например, Р. Клоуард и Л. Оулин в своем исследовании "Правонарушения и благоприятные возможности" подразделяет все банды юных правонарушителей, равно как и участников этих банд, на три вида: 1) к р и м и н а л ь н ы й, 2) к о м ф л и к т н ы й и 3) о т х о д я щ и й. По утверждению авторов, эти три разновидности детских банд ведут различный образ жизни и представляют собою различные проблемы с точки зрения их предупреждения. Они, якобы, возникают различными путями в различных сферах социальной структуры и предъявляют к своим членам совершенно различные требования. Члены криминальных банд, под которыми подразумеваются преступные группировки несовершеннолетних, занимающихся воровством, вымогательством и совершением иных подобных "незаконных" преступлений в целях получения наживы, должны усвоить воровские навыки, мастерство, ловкость и воспринять мораль преступного мира. Это — будущие профессионалы. Пути, с помощью которых члены таких банд могут добиться успеха, раз-

¹ См. British Journal of Criminology. London, 1961, No. 3, p. 38.

являются им старшими. Они уже смолоду учатся уважать старших преступников, и считают их своим образцом, идеалом. Чем опытнее они становятся, тем большим авторитетом пользуются в группе. К членам своей группы они лояльны и честны, на всех же остальных членов общества смотрят как на простакон, представляющих собой лишь потенциальные жертвы².

Совершенно иными качествами якобы обладают члены конфликтных банд, под которыми Р. Клоуард и Л. Оулин подразумевают преступные группировки несовершеннолетних, занимающихся насилием, как средством для достижения положения и признания. По утверждению вышеупомянутых исследователей, эти банды грабят, убивают, насилуют и совершают иные опасные насильственные преступления. Члены таких банд отличаются храбростью и грубостью. Для достижения престижа и положения они готовы применять любые насильственные действия, самую грубую физическую силу³.

К отходящим бандам Р. Клоуард и Л. Оулин относят группировки несовершеннолетних-наркоманов, главной деятельностью которых является организация групповых оргий и разврата. Они торгуют наркотиками и действуют в роли коллективного сводника. Члены этих группировок избегают применения насилия, они действуют убеждением и хитростью. По утверждению авторов, материальные блага имеют для них второстепенное значение и в этом отношении группировки наркоманов существенно отличаются от всех остальных группировок, для которых цель наживы является примарной⁴.

Совершенно очевидно, что подобная классификация является односторонней и не в состоянии раскрыть ни существа, ни причин возникновения различных видов преступных группировок несовершеннолетних. К тому же часто одни и те же признаки, рас-

² Richard A. Cloward and Lloyd E. Ohlin. *Delinquency and Opportunity, A Theory of delinquent Gangs*. New York, 1963, p. 22-23.

³ Там же, стр. 24.

⁴ Там же, стр. 25-26.

смаатриваемые авторами в качестве видовых, присущи каждому из этих видов группировок.

Американский криминолог Льюис Яблонский выделяет из числа различных типов преступных группировок несовершеннолетних в самостоятельную подгруппу так называемую промежуточную группу или шайку деликвентов, рассматривая ее в качестве промежуточного моста между толпой и группой⁵. По утверждению Яблонского в центре таких шаяк находятся обычно несколько активных подростков, которые, в целях разрешения собственной проблемы неадекватности окружающей среды, принимают энергичные меры к самопроявлению путем группирования вокруг себя единомышленников и вовлечению их в драки между соперничающими шайками. Другую часть участников таких шаяк, — пишет Л. Яблонский, — представляют подростки, которые, хотя и считают себя членами данной шайки, но участвуют в преступной деятельности шайки под воздействием своих эмоциональных потребностей конкретного момента. Все остальные участники шайки принимают участие в ее деятельности от случая к случаю и, чаще всего, вообще не считают себя членами шайки. Роли между участниками таких шаяк не распределены, определение членства смутно и неясно. Подросток может в любой момент прекратить связь с шайкой, никого об этом не известив или, наоборот, принять в составе шайки участие в драке лишь по соображениям солидарности к тому или другому участнику шайки⁶.

Несколько иную классификацию преступных группировок несовершеннолетних предлагают французские криминологи, работающие в центре надзираемого воспитания Министерства юстиции в Вокрессоне. Они также подразделяют преступные группировки несовершеннолетних на три вида, однако это делается на несколько иной основе. К первому виду они относят с л у ч а й н ы е, н е о р г а н и з о в а н н ы е группировки, совершающие преступление, чаще всего хулиганство, при случайных

⁵ См. Льюис Яблонский, Шайка деликвентов как промежуточная группа. — Социология преступности. М., 1966, стр.360-365.

⁶ Льюис Яблонский. Указ.соч., стр.360-365.

обстоятельствах, как правило, на почве совместной пьянки. Ко второму виду ими относятся п о л у о р г а н и з о в а н н ы е группировки, которые возникают случайно, на почве совместного времяпровождения и совершают преступление лишь при стечении обстоятельств, чаще всего, в виде ухарства от безделия. Третий вид, по их мнению, составляют о р г а н и з о в а н н ы е б а н д ы, во главе которых стоит главарь, как правило, наиболее активный член банды. Банды, в свою очередь, подразделяются ими на две категории. При этом первую категорию составляют банды, формирующиеся в сугубо преступных целях, а вторую — те, которые при возникновении преступных целей не имеют, а организуются в целях обеспечения господства над сверстниками в определенном районе города⁷.

Нельзя не отметить, что некоторые буржуазные концепции о сущности и видах преступных группировок несовершеннолетних, представляют применительно к буржуазной действительности определенный интерес. Однако, тем не менее, ни одна из них не раскрывает подлинного понятия преступной группировки несовершеннолетних, а предлагаемые классификации — мало убедительны, так как все они базируются на сугубо формальной основе, в то время, как признаки, определяющие сущность того или иного вида группировки, оставлены вне поля зрения. Трудно, например, понять, почему любую воровскую группу подростков нужно называть бандой, а любого ворюгу — бандитом в то время, как "тедди-бойз", устраивающие порой настоящие погромы и разгулы, называются чуть-ли не невинными участниками уличных группировок. Объясняется это, очевидно, не столько научными соображениями, как характерной для буржуазных стран повышенной защитой частной собственности, составляющей основу буржуазного общества.

Верно, в условиях капитализма применение этого термина для обозначения некоторых преступных группировок несовершеннолетних вполне оправдано. В современных капиталисти-

⁷ См. La délinquance des jeunes en groupe. Vaucresson, 1963, p. 85-88.

ческих странах на самом деле многие преступные группировки несовершеннолетних являются не только по форме, но и по существу настоящими бандами, отличающимися исключительно высокой степенью организованности, хорошо разработанной и проникнутой духом корпорации структурой и располагающими даже автоматическим оружием. В таких группировках господствует своя микромораль, свои понятия и воззрения. Они имеют не только внешне организованную форму, они едины также в социально-психологическом смысле. В таких группировках властвует железная дисциплина, распоряжения старших и коллективные решения группировки должны выполняться беспрекословно. За нарушение основных правил, члены таких группировок могут поплатиться даже жизнью.

Следовательно, речь идет не против применения термина "банда" вообще, а о том, что нельзя рассматривать как банду любую преступную группировку несовершеннолетних, как это делает П. Скотт и многие другие буржуазные исследователи.

Не представляют научного интереса и лишены какого-либо практического смысла также попытки рассматривать в качестве видового признака преступных группировок несовершеннолетних случайное совпадение возраста участников отдельных группировок.

Много внимания уделяется вопросам групповой преступности несовершеннолетних, в том числе и вопросу классификации преступных группировок несовершеннолетних, и в социалистических странах. Особого внимания заслуживают в этом отношении исследования, проводимые в ГДР. Вместе с тем, однако, нельзя не отметить, что некоторые исследователи ГДР, например, Х. Шевчик, необоснованно рассматривают все преступные группировки несовершеннолетних как банды.

При этом Х. Шевчик подразделяет все преступные группировки несовершеннолетних на три группы⁸. К первой группе он относит с л у ч а й н ы е с б о р и щ а подростков, кото-

⁸ См. Н. Szewczyk. Zur Frage der Bandendelikte Jugendlicher. - Jugendkriminalität und ihre Bekämpfung in der sozialistischen Gesellschaft. Berlin, 1965, S. 209-213.

рые стихийно устраивают дебоши в местах массового скопления народа (кино, клуб и т.п.). Участники таких дебошей не образуют группы в социально-психологическом смысле, они, как правило, даже не знают друг друга⁹.

Вторую группу, по его мнению, образуют хорошо организованные или закрытые банды во главе с опытным вожаком, а третью — менее организованные или открытые группировки, в которых нет такой строгой дисциплины и заранее намеченного плана действий. Если случайные сборища не представляют собою банд в социально-психологическом отношении, то закрытые и открытые группировки и в этом отношении, по мнению Шевчика, настоящие банды¹⁰.

Некоторые другие исследователи ГДР, например, А. Эйзенберг, подразделяют преступные группировки несовершеннолетних на банды, группы, клики и хулиганствующие группы, состоящие из стиляг. По утверждению А. Эйзенберга, различие между ними заключается в целях, структуре и организационной форме, однако, прежде всего их следует различать по наличию или отсутствию преступной цели. В зависимости от этого А. Эйзенберг подразделяет все группировки несовершеннолетних на криминальные и некриминальные. Криминальные группировки А. Эйзенберг, в свою очередь, подразделяет на криминальные банды и группировки, не имеющие ярко выраженной организационной формы. Банды — это, по его мнению, группировки несовершеннолетних, имеющие ярко выраженную организационную форму, основанную на единстве цели по совершению противоправных деяний. В качестве отличительных признаков банды он выдвигает такие факторы, как постоянные и точно установленные времена и места встреч участников группы; относительно неизменный круг членов; наличие признаваемого остальными членами группы руководящего ядра, состоящего обычно из 3-4 подростков;

⁹ См. Н. Szewczyk. Zur Frage der Bandendelikte Jugendlicher. — Jugendkriminalität und ihre Bekämpfung in der sozialistischen Gesellschaft. Berlin, 1965, S. 209-213.

¹⁰

Там же.

наличие обязательных для членов группы правил поведения, в т.ч. при осуществлении преступной деятельности и на случай провала "операции" и разоблачения ее отдельных участников; использование при совершении преступления технических средств, в частности, механизированного транспорта^{II}. У остальных криминальных группировок, по мнению А. Эйзенберга, эти признаки не столь ярко выражены. Интересы и цели таких группировок более дифференцированы. При совершении противоправных деяний основную роль играет здесь случайность, ибо совместная деятельность таких группировок окончательно еще не отшлифована^{I2}.

Что же касается хулиганствующих группировок, то по мнению Эйзенберга, они могут совершить преступление лишь при случайных обстоятельствах, причем это происходит стихийно, без плана и цели. Основная их деятельность, как отмечает А. Эйзенберг, заключается в стилижестве, в бесцельном шатании по улицам города и населенных пунктов^{I3}.

Интересную классификацию преступных группировок несовершеннолетних предлагает его коллега В. Мазер. Он не согласен с А. Эйзенбергом в части определения банды и справедливо отмечает, что последний слишком свободно оперирует понятием банды. По его мнению, предлагаемые А. Эйзенбергом отличительные признаки банды не дают основания отнести ту или иную преступную группировку несовершеннолетних к категории банды. По мнению Мазера, банда нечто большее, чем представляет А. Эйзенберг. Под бандой, отмечает В. Мазер, следует подразумевать сплоченный союз профессиональных преступников, отличающийся особой монолитностью, наличием строго регламентированных условий приема в членство и последствий выбытия из членов^{I4}.

^{II} См. А. Eisenberg. Über Besonderheiten bei kriminellen Gruppierungen Jugendlicher. — "Forum der Kriminalistik", 1965, Nr. 4 S. 16.

^{I2} См. А. Eisenberg. Op. cit., S. 14.

^{I3} Там же.

^{I4} С таким определением банды нельзя согласиться. Как известно, советское уголовное законодательство рассматривает в качестве основных признаков банды повышенную организованность и вооруженность.

В. Мазер подразделяет все группировки несовершеннолетних на:

1) н о р м а л ь н ы е, т.е. группировки, деятельность которых опирается на нормальные, не противоречащие обществу интересы;

2) г р у п п и р о в к и нарушителей, преследующие интересы, противоречащие требованиям общества. Это, в основном, группировки, нарушающие общественный порядок;

3) п р е с т у п н ы е, т.е. группировки, преследующие преступные цели. При этом В. Мазер правильно указывает на динамический характер каждого из перечисленных видов группировок, отмечая, что каждая нормальная, т.е. не преступная группировка содержит в себе потенциальную возможность перерасти в преступную¹⁵.

Все преступные группировки В. Мазер, в свою очередь, подразделяет на 1) о р г а н и з о в а н н ы е, 2) о т к р ы т ы е (неорганизованные) и 3) с л у ч а й н ы е группы.

В качестве отличительных признаков организованных групп В. Мазер выдвигает наличие сговора между участниками группировки и общность цели, во имя достижения которой в конечном итоге и формируется группа. Эта цель может быть фактором, побуждающим участников группировки к объединению, но не исключена возможность возникновения ее и в более поздний период, например, в ходе объединения или даже после формирования группировки. Однако, в конечном итоге группировка приобретает характер организованной группы лишь после формирования общей преступной цели. Совместная деятельность участников организованной группы опирается на довольно прочные основы. В группе установлен общеобязательный внутренний распорядок, имеется главарь и руководящее ядро, от которых исходят обязательные для членов группы распоряжения и пору-

¹⁵ См. W. Maser. Über die Aufdeckung der Ursachen von Straftaten, die von Gruppen Jugendlicher begangen werden. - "Forum der Kriminalistik", 1966, Nr. 1, S. 19-20.

чения. Количество членов такой группы ограничено. В этом смысле группа напоминает нечто вроде замкнутого круга, ограждающего себя от нежелательных участников. И, наконец, по мнению В. Мазера, в организованной группе складывается и своя психология, являющаяся важным фактором в жизни и деятельности членов группы¹⁶.

Под открытой или неорганизованной группой В. Мазер подразумевает группировки, совместная деятельность которых возникает спонтанно. Участники таких группировок обычно знают друг друга по месту жительства или по совместной учебе и проводят совместно свободное время. У таких группировок отсутствует внутренний распорядок. Встречи участников таких группировок происходят регулярно, однако, без какого-либо плана, причем, за пределами группировки ее участники не несут никаких обязанностей, связанных с пребыванием в группировке. У этой категории группировок может быть главарь и руководящее ядро, однако, чаще всего они проявляются в роли инициатора. У них нет никаких полномочий, авторитет их основывается либо на симпатии, либо на личных качествах, либо на возрастном факторе и вытекающем отсюда более широком круге знаний. Постоянство членов не имеет здесь особого значения. В результате этого численность группировок постоянно меняется и группировка мало ограждена от внешней среды. Тем не менее, по утверждению В. Мазера, и в таких группировках складывается своя психология, оказывающая значительное воздействие на представления и поведение участников группировки¹⁷.

К случайным группировкам В. Мазер относит преступные группировки несовершеннолетних, возникающие спонтанно, на почве конкретной ситуации для совместной реализации цели, возникшей непосредственно под воздействием данной конкретной ситуации. Участники таких группировок до этого либо вообще не знакомы, либо знают друг друга мало¹⁸.

¹⁶ См. W. Maser. Op. cit., S. 20.

¹⁷ Там же.

¹⁸ Там же.

Хотя В. Мазер не раскрывает полностью понятия преступной группировки несовершеннолетних и не дает ее определения, тем не менее многие его мысли и, прежде всего, предложенная им классификация группировок несовершеннолетних могут быть использованы при дальнейших исследованиях. Вместе с тем, предложенная В. Мазером классификация, на наш взгляд, содержит и некоторые недостатки. Прежде всего бросается в глаза тот факт, что **ц е л ь**, являющаяся одним из важнейших компонентов классификации преступных группировок несовершеннолетних, неоправданно отдвинута на задний план, а **с т о й к о с т ь**, являющаяся не менее важным фактором группировки, упущена вообще. Неконкретно звучат рассуждения автора в части того вида группировок, который отнесен им к группе нарушителей. Остается неясным, из кого состоят эти группировки и что они из себя представляют.

Как известно, в нашей стране нет ни профессиональной преступности, ни бандитизма. И то, и другое у нас уже искоренено и не представляет практического интереса для криминологии. Поэтому нет никаких оснований для рассмотрения вопроса о бандах и профессиональной преступности несовершеннолетних.

Нам представляется, что группировки несовершеннолетних следует, прежде всего, подразделять на **н о р м а л ь н ы е** и **а н т и о б щ е с т в е н н ы е**.

К нормальным группировкам мы относим такие группировки несовершеннолетних, которые хотя и возникают и организуют свою деятельность самостоятельно, за пределами официальных детских организаций или кружков, но преследуют цели, не противоречащие интересам общества. Проведенные исследования свидетельствуют, что в Эстонской ССР такие неконтролируемые группировки несовершеннолетних распространены широко. Так, из опрошенных нами 493 учащихся 7 - 10 классов одной из Таллинских средних школ (опрос производился путем заполнения анонимной анкеты), только 7,8% предпочитают в свободное время одиночество. 31,3% - проводят свое свободное время в обществе друга, а 60,9% - в группе товарищей. Примерно та-

кие же результаты дали и другие аналогичные исследования, проведенные в республике¹⁹.

По своему характеру все группировки несовершеннолетних, в том числе и нормальные группировки, динамичны.

Следовательно, в части нормальных группировок существует постоянная угроза перерастания их в антиобщественные и даже преступные. Однако, динамичность нельзя рассматривать односторонне, она может проявляться как в отрицательном, так и в положительном направлении. Практика показывает, что подавляющее большинство нормальных группировок несовершеннолетних остаются таковыми до конца своего существования и не причиняют никакого вреда своим членам, хотя в потенциале такая опасность остается всегда. А. Мьяльберг утверждает, что 3/4 учащихся так или иначе соприкасаются с неконтролируемыми группировками, однако, как показывают исследования, это не должно вызывать особого беспокойства, так как правила поведения и моральные воззрения этих группировок мало чем отличаются от тех, которые предъявляются учащимся советской школы²⁰. Из 75 неконтролируемых самостоятельных группировок несовершеннолетних, действовавших в 1963 и 1965 годах в городе Эльва, только у 4-х отмечались элементы недозволенного (мелкие кражи, битье уличных фонарей и ночные похождения)²¹. Основной же деятельностью этих группировок был спорт, различные игры, совместные походы, литература,

¹⁹ Аналогичное исследование было проведено в гор. Эльва (ЭССР), которое показало, что из 1536 опрошенных учащихся в возрасте от 9 до 16 лет в одиночестве проводят свое свободное время 7,5%, вдвоем с другом - 26,5% и в группе - 66,0%. См. А. Мьяльберг. Стихийные группировки учащихся в некрупном городе. - Советская педагогика и школа, ч. П (на эстонском языке). Тарту, 1966, стр. 131. По сообщению Х. Лийметс и Э. Маркварта из обследованных ими 460 учащихся гор. Тарту 78,4% проводят свое свободное время в группировках, причем, в старших классах этот процент значительно выше. См. Х. И. Лийметс и Э. Маркварт. К проблеме стихийных группировок подростков. - Материалы конференции психологов Прибалтики 17-19 июня 1966 г. Вильнюс, стр. 90.

²⁰ См. А. Мьяльберг. Указ. соч., стр. 133-134.

²¹ Там же. стр. 132.

музыка и т.п., причем, отношения их, как правило, строились на здоровом соперничестве²².

Совершенно иначе выглядят антиобщественные группировки, под которыми мы подразумеваем все те неконтролируемые группировки несовершеннолетних, цели, воззрения, моральные установки и состав которых либо явно противоречат интересам общества, либо не согласуются с интересами воспитания советской молодежи.

Все антиобщественные группировки несовершеннолетних, мы в свою очередь, подразделяли на с о ц и а л ь н о - д е ф е к т н ы е и п р е с т у п н ы е.

Под социально-дефектными мы подразумеваем группировки, которые при возникновении не преследуют преступной цели, но по своим воззрениям, интересам, моральным установкам, поведению и составу являются социально "неприемлемыми" для советского общества, в т.ч. потенциально преступными. Цели и воззрения таких группировок могут быть весьма различными. Они могут возникать в целях организации совместных пьянок, для занятия развратом, азартными играми, стилижемством, либо для бессмысленного и бессодержательного времяпровождения и т.п.

Подавляющее большинство из социально-дефектных группировок несовершеннолетних являются потенциально преступными. Из обследованных нами 257 преступных группировок несовершеннолетних 152, или 59,1% возникли без преступной цели, однако, 136, или 86,9% из них были вследствие состава или интересов и потребностей участников уже в момент возникновения потенциально преступными. Только 16 группировок не имели в стадии возникновения явно выраженных признаков, дающих основание относить их к числу потенциально преступных. Однако, поставленные ими цели уже с самого начала не соответствовали интересам общества (группировки стилиж, бесцельно прожигающих свое свободное время, либо группировки, возникшие на нездоровой национальной почве).

²² Там же, стр. 133.

Разумеется, не все группировки несовершеннолетних, являющиеся социально-дефектными по причине противоречия их интересов обществу, становятся преступными, большинство из них распадается, а их участники возвращаются на правильный путь. И тем не менее, в период существования они наносят большой вред обществу, прежде всего путем отрицательного воздействия на формирование личности подростков, входящих в эти группировки. Многие из участников таких группировок могут оказаться существенно искаженными в духовном и моральном отношении. Прежде всего это относится к участникам аморальных группировок, занимающихся развратом. Очевидны, например, трудности перевоспитания тех 14-16-летних девиц, которые, объединившись в группировку "Общество святых девиц Балтийского вокзала", занимались проституцией и устраивали коллективные оргии разврата, подыскивая для этого партнеров на Балтийском вокзале города Таллина.

В качестве преступных группировок мы рассматриваем состоящие из двух или более участников группировки, возникающие в преступных целях, либо ставшие на преступный путь после возникновения. При этом не имеет значения, возникают они в результате целенаправленной деятельности, спонтанно, или в ходе совершения преступления.

Из обследованных нами 257 преступных группировок 68, или 26,5% возникли в преступных целях, 37, или 14,4% - спонтанно, под действием той или другой конкретной ситуации в качестве протеста, сочувствия или солидарности, а остальные 59,1% стали преступными уже позднее, в ходе совместной деятельности.

Аналогичные результаты были получены при исследовании в 1964 году группы подростков, содержащихся в местах лишения свободы и в специальных училищах для несовершеннолетних правонарушителей, привлеченных к ответственности за более опасные групповые преступления. Из всех обследованных вступило в группировки в преступных целях 28,7%, и случайно - 16,1%. Остальные 55,2% вступили в группировки без преступной цели, эта цель появилась у них уже под

воздействием совместной деятельности группировки.

На основании вышеприведенного мы полагаем, что по существу все группировки несовершеннолетних следует подразделять на 1) нормальные, 2) социально-дефектные и 3) преступные.

Было бы, однако, неправильно ограничиваться только такой классификацией группировок несовершеннолетних. Имеются и иные, не менее важные основания для их классификации. В частности, одним из таких оснований является степень организованности. В этом отношении мы солидарны с классификацией, предлагаемой В. Мазером, и аналогично ему, хотя и с некоторой разницей, подразделяем все группировки несовершеннолетних (как нормальные, так и антиобщественные) на три вида: организованные, бесцельные и случайные.

Из обследованных нами преступных группировок при возникновении были организованными — 26,5%, бесцельными — 59,1% и случайными — 14,4%. Каждому из этих трех видов группировок присущи специфические черты, отличающие их друг от друга.

Организованные группировки отличаются прежде всего общностью целей, повышенной сплоченностью и наличием сговора между участниками. Эти определяющие признаки являются, вместе с тем, основными компонентами организованных группировок. Всякие иные факторы, в частности, наличие главаря, внутреннего распорядка и своей микропсихологии, а равно замкнутость, ограниченность и постоянство членства, рассматриваемые некоторыми исследователями в качестве обязательных признаков организованной группировки²³, на самом деле таковыми не являются, хотя каждый из этих факторов присущ, прежде всего, организованным группировкам, а некоторые из них, например, внутренний распорядок — только организованным группировкам. Наличие этих факторов характеризует качественную сторону, степень организованности той или другой группировки. В этом отношении они имеют немаловажное значение и должны непременно

²³ См., например, W. Maser. Op. cit., S. 20.

но учитываться. Однако, ни один из перечисленных признаков не является видовым признаком и, следовательно, не имеет определенного значения при решении вопроса, является ли данная группировка организованной или нет. Группировка может быть организованной также при отсутствии этих признаков и, наоборот, одно лишь их наличие не делает группировку организованной. Так, например, далеко не все организованные группировки имеют главаря и в то же время его имеют многие неорганизованные и даже некоторые случайные группировки.

Из всех исследованных нами 257 преступных группировок только 36, или 14,0% имели главаря. При этом из 103 организованных группировок главарь был только у 21, или 20,3%. В большинстве антиобщественных группировок инициатива к действию может исходить от любого участника. Да и фактическими инициаторами выступают не только более активные, энергичные и смелые ребята, но и такие участники, которые в обычных условиях остаются в тени. Создается впечатление, что участники антиобщественных группировок ревностно оберегают свою потребность в социальном признании, которое было утрачено за пределами группировки. Очевидно, поэтому они и стараются избегать подчиненности и занимать в группе более-менее равное положение.

Организованные группировки представляют наибольший криминологический интерес. Однако, организованность сама по себе не является специфической чертой только преступных группировок²⁴. Причем, группировки несовершеннолетних динамичны во всех отношениях, в том числе и в отношении степени их организованности. В ходе совместной преступной деятельности элемент организованности постепенно повышается. Неорганизованные группировки могут со временем становиться организованными. В этом отношении степень организованности находится в прямой зависимости от продолжительности существования группировки. Чем дольше просуществует группировка, тем большая вероятность становления ее организованной. Многие из тех группировок, которые в

²⁴Как утверждает А.Мяльберг, большинство исследованных им нормальных группировок, действовавших в пределах гор.Эльва, отличались весьма высокой организованностью. См. А.Мяльберг. Указ. соч., стр.130-131.

начале своего существования совершают преступления при случайных обстоятельствах, со временем принимают все более организованный характер и начинают заранее обдумывать и планировать свою деятельность. Если из обследованных нами преступных группировок при возникновении имели признаки организованности только 26,5%, то ко времени пресечения их преступной деятельности такие признаки приобрели уже 40,1% группировок. Следует отметить, что среди группировок, существовавших свыше шести месяцев, не было ни одной неорганизованной группировки, хотя около половины (47,5%) из них были при возникновении неорганизованными.

Но, если в количественном отношении степень организованности преступных группировок в значительной степени зависит от продолжительности их существования, то в качественном отношении фактор времени не имеет столь ощутимого значения, хотя его воздействие очевидно и в этом отношении. Как показало исследование, в качественном отношении организационная сторона относительно слабо развита как у "молодых" группировок, так и у группировок со стажем. Большинство организованных преступных группировок носит открытый характер, легко доступно для новых участников и отличается от неорганизованных (бесцельных и случайных) группировок лишь наличием сговора, большей сплоченностью и единством цели. Во всем остальном они почти ничем не отличаются от неорганизованных группировок.

К бесцельным группировкам несовершеннолетних мы относим все те малоустойчивые группировки, которые возникают без предварительного сговора и без определенных целей. Это либо обычные более или менее постоянные компании друзей, либо малоорганизованные и малоустойчивые шайки юных правонарушителей, или праздношатающихся стилиг, состоящие, как правило, из знающих друг друга и постоянно общающихся между собой подростков. Совместная деятельность, в том числе и преступная, возникает здесь без предварительного составления плана действий, как бы между прочим, сама собой, и, чаще всего, обуславливается либо конкретной ситуацией, либо стечением

каких-то обстоятельств. Такая группировка, шатаясь бесцельно по городу или населенному пункту, может без всякой причины ни с того, ни с сего совершить правонарушение. При этом намерение совершить правонарушение может возникнуть внезапно и реализоваться без какого-либо предварительного обсуждения, причем, поводом к правонарушению могут быть любые мелочи и даже всякого рода прихоти участников группировки.

У рассматриваемого вида группировок нет своих правил поведения и своей внутригрупповой дисциплины, как это нередко наблюдается у организованных группировок, их участники не имеют никаких обязательств перед группировкой. Они могут в любой момент беспрепятственно и без всякого риска порвать связь с группировкой и также легко восстановить ее заново. Нет никаких препятствий и при вступлении в группировку. Участником такой группировки может стать любой подросток, понятия и поведение которого совпадают с понятиями и поведением остальных участников группировки. При этом, становление участником группировки происходит здесь без каких-либо формальностей. В этом смысле рассматриваемый вид группировок мало изолирован от окружающей среды и легко доступен новым участникам. Создается впечатление, что эти группировки не только стараются изолировать себя от общества, а, наоборот, стремятся к большей публичности и афишированию своих поступков среди остальных подростков. Иногда эти группировки имеют также главаря, однако, главари выступают здесь не столько в роли руководителя, как инициатора.

Из 117 обследованных нами бесцельных группировок главарь был у 12, или у 10,2%. Однако, главари не имели здесь никакой власти над остальными участниками группировок, они воздействовали на них в основном путем личного примера.

Бесцельные группировки – наиболее распространенный вид группировок несовершеннолетних. Из всех обследованных нами преступных группировок по времени их пресечения 45,5% были бесцельными или малоорганизованными.

Наименее организованными группировками являются случай-

ные группировки, возникающие спонтанно, под воздействием конкретной ситуации. Вместе с тем, это самый малочисленный вид преступных группировок несовершеннолетних. В числе обследованных они составляли лишь 14,4%. По существу они представляют собой стихийное соучастие подростков в нарушении общественного порядка или в бесчинствах, спровоцированных кем-либо из соучастников, и возникающих, как правило, в местах скопления подростков. Участники таких группировок, чаще всего, между собой вообще не знакомы или же знают друг друга поверхностно. Разумеется, такое стихийное соучастие в правонарушении может иметь место также среди друзей, но на практике это встречается редко. В подобных случаях группировка, как правило, сформировалась уже задолго до правонарушения, но осталась ранее просто незамеченной.

Случайные группировки имеют как бы разовый характер. Они возникают неожиданно и носят исключительно публичный характер. Их деятельность протекает бурно, но продолжается недолго. Вслед за исчезновением причины, вызвавшей совместную деятельность, как правило, прекращает свое существование и группировка. Однако, в некоторых случаях такая группировка может возобновить преступную деятельность, а иногда перерасти даже в стойкую и хорошо организованную группировку.

Вместе с тем у рассматриваемого вида группировок так же, как и у организованных и бесцельных группировок может быть главарь или руководящее ядро, выступающее в роли предводителей или подстрекателей. Какими-либо иными организаторскими функциями они не обладают. Из обследованных нами 37 случайных преступных группировок у 3 или 8,1% был главарь или руководящее ядро.

Следует отметить, что весьма важным классифицирующим признаком группировок несовершеннолетних является также **с т о й к о с т ь**, то есть продолжительность существования группировки.

За отсутствием необходимых данных, мы лишены возможности судить о значении этого фактора в отношении нормальных групп подростков. Что же касается преступных группировок, то

здесь значение этого фактора совершенно очевидно. Продолжительность существования оказывает непосредственное воздействие не только на степень организованности группировки, но и на степень ее общественной опасности. По мере удлинения срока существования группировки, повышается степень ее организованности и общественной опасности. Очевидно между фактором времени и качеством группировки существует взаимообусловленная органическая связь.

В числе обследованных нами группировок 50 или 19,5% были стойкими, 170 или 66,1% — нестойкими и 37 или 14,4% — случайными. Интересно отметить, что 59 или 19,8% преступных группировок просуществовали свыше 6-ти месяцев. Это почти совпадает с количеством группировок, которые по интенсивности встреч, сплоченности и относительному постоянству ядра группировок были нами отнесены к числу стойких. Между тем нельзя не отметить, что по продолжительности существования преступные группировки весьма недолговечны. Только 8 или 3,2% из обследованных группировок просуществовали свыше года. Подавляющее же большинство из них либо распалось само по себе, либо было профиликовано уже после совершения первого преступления. Все это говорит о том, что имеющиеся у нас преступные группировки несовершеннолетних нельзя рассматривать в качестве организованной преступности. Чаще всего они выходят за пределы обычного соучастия.

Выдвигая упомянутую выше классификацию неконтролируемых группировок несовершеннолетних, мы отнюдь не претендуем на ее исчерпывающий, тем более безапелляционный характер. Мы представляем ее лишь в качестве ориентира, который может быть положен в основу дальнейших исследований в этой области.

S i s u k o r d

M. Titma.	Kriminoloogia ja sotsioloogia koostööst isiksuse uurimisel ning mõningaid õigus-filosoofilisi küsimusi....	4
I. Rebane.	Kas on minevikuigandid kuritegevuse ainsaks põhjuseks NSV Liidus?	23
A. Paltser.	Pisihuligaansus Tartu linnas aastal 1968.....	47
V. Raudsalu.	Tahtlikus tapmises süüdimõistetute isiksuse struktuurist	64
К. Киммель.	Классификация неконтролируемых группировок несовершеннолетних	88

СОДЕРЖАНИЕ

М. Титма. О сотрудничестве криминологии и социологии при изучении личности и некоторые вопросы философии права	4
И. Ребане. Являются ли пережитки прошлого в сознании людей единственной причиной преступности в Союзе ССР	23
А. Палтсер. Мелкое хулиганство в гор. Тарту в 1968г....	47
В. Раудсалу. О структуре личности осужденных за умышленное убийство	64
К. Kimmel. Alaealiste mittekontrollitavate grupeeringute klassifitseerimisest	88

ТРУДЫ ПО КРИМИНОЛОГИИ

II

На эстонском и русском языках
Тартуский государственный университет
ЭССР, г. Тарту, ул. Еликооли, 18

Vaastutav toimetaja I. Rebane
Korrektorid E. Oja ja N. Tšikalova

=====

Trükkimisele antud 13. V 1970. Trükipoognaid 6,25.
Arvestuspoognaid 4,89. Trükiarv 500. Kohila Paberi-
vabriku trükipaber 30x45. 1/4. MB 03920. Tell.nr.335.

Hind 40 kop.

Hind 40 kop.

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00289073 1